

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

147949

147949

**IMF VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR
PROGRAMLARI**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Prof. Dr. Yalçın ACAR

NİGER ETİK UĞURBAŞ
BURSA 2004

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Niger ETİK UĞURBAŞ'a ait "IMF ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Akademik Unvan, Adı Soyadı

İmza

Üye (Danışman)
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Prof. Dr. Yalçın ACAR

İmza

Üye
Akademik Unvan, Adı Soyadı

İmza

Üye (Danışman)
Akademik Unvan, Adı Soyadı

İmza

Üye
Akademik Unvan, Adı Soyadı

İmza

ÖZET

Türkiye 1946 yılından buyana yani yaklaşık 56 yıldır IMF ile iç içe yaşamaktadır. Ekonomik sorunlarını kendi çabalarıyla çözmeye çalışmak yerine direkt dış kaynağa başvurması, bu sonucu doğurmuştur. Fakat 2003 yılına gelinmiş olmasına rağmen halen kronik darboğazların iyileştirilmesinde bir mesafe alınamamıştır.

İyileşmenin olmamasının iki ayağı vardır. Birincisi IMF'nin standart, başvuran ülkelerin sosyal yapısını dikkate almayan, genellikle yaşanan kronik ödemeler dengesi sorununu aşmak için daima geniş halk kitlelerini kemer sıkmaya zorlayan acı reçeteleri, katı kurallarının olmasıdır. IMF'yi başvuran ülkelerin büyüme, gelir bölüşümü, istihdam, sosyal refah hedefleri ilgilendirmemektedir. Ayrıca bu programlar genellikle yapılabileceklerden çok fazla şey istemektedir. İlginç olan şu ki geçen yarım yüzyıla rağmen hala bir çok ülke IMF'nin acı reçetelerine başvurmasına rağmen ödemeler dengesini kurabilmek için çaba harcamaktadır. İkincisi ise ülkenin özellikle siyasi yapısının kötü olması, hiçbir hükümetin, ekonominin iyileştirilmesini öncelikli hedefleri arasına koymayıp özellikle seçim arefelerinde yanlış politikalar uygulamalarıdır. Siyasi kadrolar, ekonomik istikrar ve büyümeyi sağlamada sürekli başarısız olmuş, halkın geleceğe yönelik tüm umutlarını ve güvensizlik duygusunu arttırmıştır. Demokrasinin yeniden yapılanma için sunduğu seçim fırsatı, ülkemizde daima gerilimli olmuş ve belirsizlikler yaratmıştır.

Türkiye'nin krizden çıkabilmesi için öncelikli olarak dışa bağımlılığını azaltması gerekmektedir. Ulusal programlara dönmeli, özellikle siyasi yapısında olmak üzere bir çok alanda reformlar yapmalıdır.

Türkiye'nin asıl sorunu dışarıdan para gelip gelmemesi değildir. Asıl sorunu ekonominin dışarıdan gelecek paraya çok fazla bağımlı bir hale gelmesidir.

ABSTRACT

Turkey is living together with IMF for about 56 years since 1946. This is the result of depending on the foreign sources directly rather than trying to solve the economical problems on its own. But despite the year 2003, no progress has been achieved in solving chronic bottlenecks of the economy.

There are two reasons for the mistreatment. The first is the standard IMF approach which do not care about the social structure of the demanding countries and have tough rules and harsh treatments to solve the chronic payment balance problems which is generally to force large crowds to tighten the belts. IMF does not care about the development, share of income, employment and social prosperity goals of the countries. Besides, with these programs the demands are so big that they are actually impossible to fulfill. The interesting point is that a lot of countries, which had IMF's harsh treatments during the past half-century, are still trying to stabilize their payment balances. The second reason is the bad political structure of the country, no government is putting the economical development in the primary goals and all of them apply wrong politics during the election periods. Politicians have always been unsuccessful in realizing economical stability and growth and always augmented desperation and diminished confidence of the people towards the future. The election chance which is given by the democracy has always been stressful and caused awkwardness in our country.

To get out of the crisis, Turkey, first of all has to reduce the foreign dependency. It has to turn back to the national programs and has to reform various fields and especially its political structure.

The real problem of Turkey is not whether foreign currency is entering or not. The real problem is that the economy is too much dependent on the entrance of the foreign currency.

İÇİNDEKİLER

IMF VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Sayfa

1. GİRİŞ.....	1
---------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

IMF'İN KURULUŞU, ÖRGÜTSEL YAPISI VE İŞLEYİŞİ

1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE UYGULANAN PARA STANDARTLARI.	2
1.1. Mal Para Standardı.....	3
1.1.1. Uygulanmış Çeşitli Mal Para Standartları.....	4
1.1.1.1. Tek Metal Sistemi.....	4
1.1.1.2. Çift Metal Sistemi.....	5
1.1.1.3. Simmetal Sistemi.....	6
1.2. Temsili Para Standardı.....	6
1.2.1. Kağıt Para Ekonomisi.....	7
1.2.2. Banka Parası Ekonomisi.....	8
1.2.2.1. Banknot.....	9
1.2.2.2. Vadesiz Mevduat / Kaydi Para.....	9
2. ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ.....	10

2.1.	II. Dünya Savaşından Önceki Dönem.....	10
2.1.1.	Altın Standardı.....	10
2.1.2.	Esnek Kur Uygulamaları.....	11
2.2.	Bretton Woods Sistemi.....	12
2.2.1.	Sistemin Amacı.....	13
2.2.2.	Sistemin Özellikleri.....	13
2.3.	IMF'nin Kuruluşu.....	15
2.3.1.	IMF'nin Amacı.....	15
2.3.2.	IMF'nin Örgütsel Yapısı.....	17
2.3.2.1.	Guvernörler Kurulu	17
2.3.2.2.	İcra Direktörleri Kurulu.....	17
2.3.2.3.	IMF Başkanı.....	19
2.3.2.4.	IMF'nin Departmanları.....	20
2.3.2.5.	Geçici Komite.....	20
2.3.3.	IMF'ye Üyelik Koşulları.....	20
2.3.4.	IMF'nin Mali Kaynakları.....	21
2.3.4.1.	Kotalar.....	21
2.3.4.2.	Borçlanma.....	25
2.3.4.3.	Likidite.....	26
2.3.5.	Özel Çekme Hakları (ÖÇH).....	28
2.3.5.1.	Doğuşu.....	28
2.3.5.2.	Yaratılması.....	29
2.3.5.3.	Devri.....	29
2.3.5.4.	Faizi.....	31
2.3.6.	IMF Kaynaklarının Kullanımı.....	33
2.3.6.1.	Üye Ülke Başvuruları.....	33
2.3.6.2.	IMF'nin Aradığı Performans Kriterleri	33

2.3.6.3. Üye Ülkelere Sağlanan İmkanlar.....	37
2.3.6.3.1. Olağan İmkanlar.....	37
2.3.6.3.1.1. Kredi Dilimleri Politikası.....	37
2.3.6.3.1.2. Süresi Uzatılmış Fon	
Kolaylığı.....	39
2.3.6.3.2. Özel İmkanlar.....	39
2.3.6.3.2.1. Telafi Edici ve Olağanüstü	
Finansman Kolaylığı.....	39
2.3.6.3.2.2. Tampon Stok Finansman	
Kolaylığı.....	41
2.3.6.3.3. Geçici İmkanlar.....	41
2.3.6.3.3.1. Petrol Kolaylığı.....	41
2.3.6.3.3.2. Sistem Değişimi Kolaylığı.....	42
2.3.6.3.3.3. Acil Yardım Kolaylığı.....	42
2.3.6.4. Düşük Gelirli Ülkeler İçin Kolaylıklar.....	43
2.3.6.4.1. Yapısal Uyum Kolaylığı.....	43
2.3.6.4.2. Güçlendirilmiş Yapısal Uyum	
Kolaylığı.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİKRAR PROGRAMLARI

1. ORTODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	45
2. HETEREDOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	46
3. MONETARİST - YAPISALCI İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	47

4. IMF’NİN İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	48
4.1. Talep Yönlü Politikalar.....	49
4.1.1. Kur Politikası.....	49
4.1.2. Ticaret Politikası.....	50
4.1.3. Maliye Politikası.....	50
4.1.4. Para Politikası.....	51
4.2. Arz Yönlü Politikalar.....	51
4.2.1. Ekonomik Etkinliğin Artırılmasını Amaçlayan Politikalar.....	53
4.2.2. Üretim Kapasitesini Artırıcı Politikalar.....	54
4.3. IMF İstikrar Programlarına Eleştirel Bakış.....	54
4.3.1. Yapısalcı Eleştiriler.....	56
4.3.2. Heteredoks Eleştiriler.....	56
4.3.3. Dengesizlik Eleştiriler.....	57
4.3.4. Post-Keynesci Eleştiriler.....	57
4.3.5. Ana Akım Eleştiriler.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ VE UYGULAMAYA KONAN İSTİKRAR
PROGRAMLARI

1. TÜRKİYE’NİN IMF ÜYELİĞİ.....	58
1.1. Fona Üyelik, Kota, Oygücü, Oysayısı ve Temsili.....	58
1.2. Türkiye IMF İlişkilerinin Yöntem ve Kapsamı.....	61
1.3. Türkiye’nin IMF’den Kullanabileceği İmkanların Limitleri ve	

Kullanım Koşulları.....	62
2. TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİNDE İLK ADIM.....	64
2.1. II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem.....	64
2.2. 7 Eylül 1946 Paketinin Gereçekleri.....	65
2.3. 7 Eylül 1946 Paketinin Sonuçları.....	66
3. 4 AĞUSTOS 1958 KARARLARI.....	67
3.1. 1950’li Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Durumu.....	67
3.2. 4 Ağustos 1958 Kararları ve Gereçekleri.....	68
3.3. 4 Ağustos 1958 Kararlarının Sonuçları.....	69
4. 1960’LI YILLARDA TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ VE ÜLKE EKONOMİSİNİN DURUMU.....	70
5. 1970’Lİ YILLARDAKİ EKONOMİK DEĞİŞİMLER VE TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ.....	72
5.1. 1973-1974 Petrol Krizleri.....	72
5.2. 1970-1974 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu.....	74
5.3. Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM)’lerin Devreye Girişi.....	75
5.4. 1975-1977 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu.....	79
5.5. 1979-80 Petrol Krizi.....	79
5.6. Petrol Krizlerinin Türkiye Ekonomisine Etkisi.....	80
5.7. 24 Nisan 1978 ve 19 Temmuz 1979 Programları ve Sonuçları ve Türkiye’nin Ekonomik Durumu.....	81
6. 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI.....	84
6.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının Ana Özellikleri.....	84
6.2. 24 Ocak 1980 Programının Sonuçları.....	85
6.3. 1980-1993 Arası Döneme Ait Ekonomik Göstergeler.....	86
7. OCAK 1994 KRİZİ VE 5 NİSAN KARARLARI.....	93
7.1. Ocak 1994 Krizinin Nedenleri.....	93

7.2.	5 Nisan 1994 Kararlarının Nedenleri.....	94
7.3.	5 Nisan Kararları.....	94
7.3.1.	Konjonktürel Kararlar.....	95
7.3.1.1.	Döviz Kuru, Ücret ve Fiyat Politikaları.....	95
7.3.1.2.	Merkez Bankası ve Bankacılık Sektörüyle İlgili Önlemler.....	95
7.3.1.3.	Sermaye Piyasasıyla İlgili Önlemler.....	96
7.3.1.4.	Kamu Sektörüne Yönelik Önlemler.....	96
7.3.1.5.	Dış Ticarete Yönelik Önlemler.....	98
7.3.1.6.	Tarımsal Destekleme Politikası.....	98
7.3.1.7.	Toplumsal Mali Dayanışma ve Yeni Vergiler.....	99
7.3.2.	Yapısal Önlemler.....	100
7.3.2.1.	Özelleştirme.....	100
7.3.2.2.	Kamu İktisadi Teşebbüsleriyle İlgili Düzenlemeler.....	101
7.4.	5 Nisan Programının Sonuçları.....	102
8.	16. STAND-BY ANLAŞMASI ve 1999 YILINA KADAR DEĞİŞEN EKONOMİK VERİLER.....	103
9.	9 ARALIK 1999 PROGRAMI.....	106
9.1.	Güneydoğu Asya Krizi, Rusya Krizi, 17 Ağustos Depremi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	106
9.2.	2000'li Yıllara Girerken Türkiye Ekonomisi.....	112
9.3.	9 Aralık 1999 Enflasyonu Düşürme Programı.....	112
9.3.1.	Programın Kapsamı ve Anlamı.....	112
9.3.1.1.	Kur Politikası.....	114
9.3.1.2.	Para Politikası.....	116
9.3.2.	9 Aralık Kararlarının Sonuçları.....	118

10. 22 KASIM 2000 VE 19 ŞUBAT 2001 KRİZLERİ.....	119
10.1. 22 Kasım 2000 Krizi.....	119
10.1.1. Krizin Oluşumu.....	119
10.1.2. Krizin Gelişimi.....	120
10.2. 19 Şubat 2001 Krizi.....	122
10.2.1. Krizin Oluşumu.....	122
10.2.2. Krizin Gelişimi.....	124
10.3. 2000 ve 2001 Krizlerinin Sonuçları.....	125
11. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI (GEGP).....	129
11.1. Programın Temel Amaçları.....	129
11.2. Makroekonomik Hedefleri.....	130
11.3. Dış Destek İçin Öne Sürülen Şartlar.....	132
12. 19. STAND-BY ANLAŞMASI – 4 ŞUBAT 2002.....	133
12.1. 2002 Niyet Mektubu'nun Makroekonomik Hedefleri.....	133
12.2. 2002 Niyet Mektubu'nun Sonuçları.....	135
SONUÇ.VE ÖNERİLER.....	138
KAYNAKLAR.....	142
<u>EKLER</u>	
EK 1.....	148
EK 2.....	149
EK 3.....	150
EK 4.....	151

EK 5	152
EK 6	153
EK 7	154
EK 8	155
EK 9	156
EK 10	157
EK 11	158
ÖZGEÇMİŞ	160

TABLolar

- TABLO 1 : IMF'NİN ORGANİZASYON YAPISI
TABLO 2 : 2 MİLYAR ÖÇH ve ÜSTÜ KOTAYA SAHİP ÜLKELER VE TÜRKİYE
TABLO 3 : KULLANILAN KREDİNİNİN KOTAYA ORANI YÜKSEK ÜYE
ÜLKELER VE TÜRKİYE
TABLO 4 : ÖÇH FAİZ ORANI HESABI
TABLO 5 : ÖÇH FAİZ ORANI HESABINDA KULLANILAN KURLAR
TABLO 6 : TÜRKİYE'NİN FON'DAKİ OY SAYISI
TABLO 7 : TÜRKİYE'NİN İÇİNDE BULUNDUĞU GRUBUN IMF'DEKİ KOTALARI
TABLO 8 : TÜRKİYE'NİN İÇİNDE BULUNDUĞU GRUBUN IMF'DEKİ OY
SAYILARI
TABLO 9 : IMF KAYNAKLARININ KULLANIM DURUMU
TABLO 10 : GSMH'NİN 1980-1995 ARASI DÖNEMDEKİ GELİŞİMİ
TABLO 11 : İHRACAT ve İTHALATIN 1980-1995 ARASI DÖNEMDEKİ GELİŞİMİ
TABLO 12 : 1984-1995 DÖNEMİ DİŞ BORÇ STOKU
TABLO 13 : 16. STAND-BY ANLAŞMASI DİLİMLERİ
TABLO 14 : 1999 YILINDA SEKTÖRLERİN DARALMA ORANLARI
TABLO 15 : İNTERBANK GECELİK FAİZ ORANLARI
TABLO 16 : TCMB'NİN DÖVİZ REZERVİ
TABLO 17 : TCMB'NİN DÖVİZ REZERVİ
TABLO 18 : GEGP MAKROEKONOMİK HEDEFLERİ
TABLO 19 : İNTERBANK GECELİK FAİZ ORANLARI
TABLO 20 : 2002 İSTİKRAR PROGRAMI MAKROEKONOMİK HEDEFLERİ

GİRİŞ

Türkiye 11 Mart 1947 tarihinde IMF'ye üye olmuştur. Yaklaşık 56 yıldır IMF'nin sunduğu reçetelerle, başta ödemeler dengesi olmak üzere, yüksek oranlı enflasyondan kurtulmak ve ekonomik sorunlarını ortadan kaldırmak için çalışmaktadır. Fakat aradan geçen 56 yıla ve imzalanan birçok stand-by anlaşmasına rağmen gelinen nokta hiç değişmemiştir. Türkiye'nin dış borca yani IMF'ye bağımlılığı halen devam etmektedir. Türkiye kendi içinde bu sorunun çözümünü aramamış özellikle siyasi yapısındaki bozukluklar nedeniyle ekonomisini bir türlü refaha ulaştıramamıştır.

Bu çalışmada, IMF ile Türkiye arasındaki ilişkiler ele alınarak bunların ekonomideki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Fon'a üye olduğundan günümüze kadarki dönemde IMF'nin uygulamaya çalıştığı politikalar ve bunların sonuçları karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye, IMF ile 19 adet stand-by anlaşması imzalamış ve bu kuruluştan milyonlarca dolarlık dış kaynak sağlamıştır. Ancak, bunca kaynağa rağmen, temel sorunların çözüldüğünü ve ekonominin sağlıklı bir yapıya kavuştuğunu söylemek mümkün değildir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; IMF'nin kuruluşu, örgütsel yapısı ve işleyişi ele alınmıştır. Bu bölüme, günümüze kadar uygulanan para standartlarının incelenmesi ile başlanmıştır.

İkinci bölümde, istikrar programları açıklanmaya çalışılmış ve bu bağlamda ortodoks, heteredoks, monetarist-yapısalcı ve IMF'nin istikrar programları ele alınarak, IMF istikrar programlarına yönelik eleştirilere de yer verilmiştir.

Son bölüm, çalışmanın en kapsamlı bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, Türkiye ile IMF arasındaki ilişkiler ayrıntılı olarak ele alınarak, uygulamaya konulan istikrar programlarının sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu bölüme, Türkiye'nin IMF'ye üyeliği ile başlanmış ve 1946 yılında yapılan ilk devalüasyondan günümüze kadar uzayan süreçte Türkiye ekonomisinin geçirdiği evreler, yani 1958 kararları, petrol krizleri ve Türkiye ekonomisine etkileri, 1978 ve 1979 programları, 24 Ocak 1980 kararları ve sonuçları, 1994 krizi ve 5 Nisan kararları, 9 Aralık 1999 programı,

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı gözden geçirilmiş, ayrıca 19. Stand-by anlaşması, hedefleri ve sonuçları ile incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda ise, IMF politikalarının niçin başarılı olamadığı ve Türkiye ekonomisinin niçin sağlıklı bir yapıya kavuşamadığı bir kez daha irdelenmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

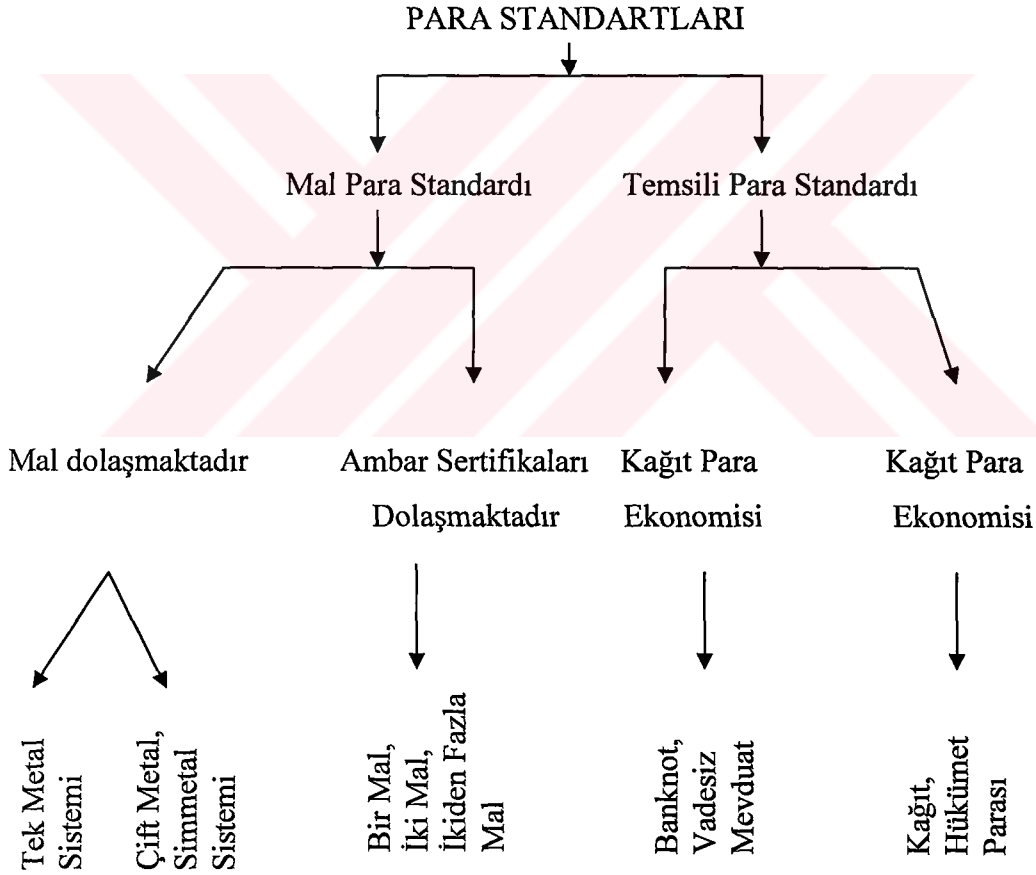

BİRİNCİ BÖLÜM

IMF'İN KURULUŞU, ÖRGÜTSEL YAPISI VE İŞLEYİŞİ

1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE UYGULANAN PARA STANDARTLARI

Para sistemi, paranın nitelik ve miktarını etkileyen bazı uygulamaları, yasaları ve adetleri, para standardı ise, sistem içerisinde çeşitli para miktar ve şekillerini belirleyen bazı kuramsal düzenlemeleri içermektedir. Para standartları “mal para standardı” ve “temsili para standardı” olmak üzere iki başlık altında incelenebilir: ⁽¹⁾

1- PARASIZ, M., İlker, 1, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, 1992, 4. Baskı, s. 23.

1.1. Mal Para Standardı

Mal para standardı, hükümetin herhangi bir müdahalesi olmaksızın, kendiliğinden gelişmiştir. Para olarak kullanılan altın, sigara gibi nesnelerin bir mal olarak diğer kullanımlarla ilgisi var ise ekonomide bu sistem geçerlidir. Mal para, para olarak değerleri, mal olarak değerlerine eşit olan mallar için kullanılmaktadır.

Geçmişte kullanılan altın standardı, bir mal para standardıdır. Altın standardı, mal para standardının bir özel durumu olarak görülebilmektedir. Altın standardında para birimi altın koşullarında tanımlanmıştır. Ekonomide her malın diğer mallar ve altın cinsinden belli bir fiyatı vardır. Altın dahil tüm malların nisbi değerleri nisbi arz ve talep koşullarına göre belirlenmektedir. Altın standardına göre:

- Altının fiyatı yasa ile saptanmıştır,
- Altının paraya dönüştürülmesi serbesttir,
- Kağıt Para ve banka mevduatları serbest bir piyasa fiyatında serbestçe altına çevrilebilmektedir.

Altın standardının otomatik istikrar etkisi bulunmaktadır: Bir ekonomide para arzı, ödemeler bilançosu fazla verdiğinde artacak, açık verdiğinde azalacaktır. Ülke ihracatçıları yabancı müşterilerden altın elde ederlerse bu altınları kendi Merkez Bankalarına satacaklar, karşılığında da kendi paralarını elde edeceklerdir. Böylece Merkez Bankası para yaratacaktır. Yaratılan bu para ile Merkez Bankasına getirilen altın miktarı artacaktır. İthalatçılar dış ülkelere ödemede bulunmak için, Merkez Bankasından altın satın almak amacı ile yerli para sattıkları zaman da iç para arzı azalacaktır. Merkez Bankasının bütün altınlarını satmasında ve parasının paritesini korumasında yetkili olmamasının hiçbir riski bulunmamaktadır. Ayrıca piyasa güçleri uluslararası para arzının ne kadar hızlı büyüyeceğini de belirlemektedir.

Malların fiyatları yükseldiğinde, maliyetleri de yükselecektir. Fiyatlar genel düzeyi düştüğünde ise, altın üretiminin maliyeti düşecektir. Sonuç olarak da altın üreticileri çıktılarını artıracaklardır. Bu gelişme ise fiyatlardaki düşmeyi engelleyecektir. Fiyat düzeyi ile altın arzı, sistemin istikrar içinde işlemlerini sağlayacaktır.

1.1.1. Uygulanmış Çeşitli Mal Para Standartları

Geçmişte çeşitli mal para standartlarının uygulanmış olması, çeşitli madenlerin çok eski dönemlerden beri para olarak kullanıldığını belgelemektedir. Uygulanmış mal para standartları üç başlık altında incelenmektedir.

1.1.1.1. Tek Metal Sistemi

Bu sistemde para görevini, tek bir madenden üretilen paralar yerine getirmektedir. Bunun yanında çeşitli madenlerden yapılan ufak paralar da tedavülde bulunmaktadır. Tek metal sistemi gümüş ve altın standardı olarak iki kısımda incelenmektedir.

Gümüş standardında, yalnızca gümüş paralar ölçek para görevini üstlenmiştir. Gümüş altına nazaran para işlevini yerine getirmede daha elverişlidir. Bu standardın uygulandığı dönemde altın, sadece kullanışlılığı nedeniyle alınıp verilen bir paradır ve altının para olarak kullanım zorunluluğu yoktur. Altın stoğunun sınırlı olduğu dönemde bu standart uygulanmıştır. Altın üretimi ihtiyaçları karşılayamayacak düzeye ulaştığı zaman, altın ve çift metal sistemine doğru geçiş olmuştur.

Altın standardında ise ölçüt olarak kullanılan metal altındır. Bu standart uygulanırken, gümüş, diğer madenler gibi küçük para görevini üstlenmiştir.

1.1.1.2. Çift Metal Sistemi

19. yüzyılın başında Fransa'da kurulmuş olan bu sistem, altın standardından önce uygulanmıştır. Bu sistemde küçük alış-verişler için gümüş, büyük alış-verişler için ise altın paralardan yararlanılmaktadır. 1878 yılından itibaren bu sistemden uzaklaşarak altın, para birimi olarak kabul edilmiştir.

Çift metal sistemini uygulayan ülkelerde, yasal fiyatla piyasa fiyatının arasında zamanla oluşan fark ya da altına bağlı ülkelerin aralarında yaptıkları ödemeler nedeniyle iki madenden biri piyasadan kalkmaktadır. "Gresham Yasası" denilen bu görüşe göre, iki madenden kötüsü, iyisini piyasadan kovmakta ve piyasada sadece kötü para kalmaktadır. Bu sistemin en önemli sakıncası; değerli madenin piyasadan çekilmesine, ülke dışına çıkmasına ve spekülasyon faaliyetlerin yaygınlaşmasına sebep olmasıdır. ⁽²⁾

19. yüzyılın sonlarına doğru ayrıca likidite yetersizliği sorunu ortaya çıkmıştır. Altın talebinin karşılanmasında ortaya çıkan sorunlar sonrasında, fiyatlarda büyük dalgalanmalar oluşmaktadır. Bu gelişmeler karşısında oluşan, Leon Walras'ın "Paraşüt Kuramı"na göre; çift metal standardı, fiyat istikrarını sağlamada daha uygun olmaktadır. Şöyleki; fiyatlar genel düzeyi dolaşımdaki para miktarına, para miktarı ise değerli maden arzına bağlıdır ve fiyatlardaki dalgalanmalar altın ile gümüşün bolluğuna veya kıtlığına göre değişmektedir. Eğer para standardı tek bir madene bağlanırsa, bu madenin arzındaki dalgalanmaların etkisi piyasa üzerinde çok büyük olacaktır. Çift metal sisteminde ise bu sorun ortadan kalkacak çünkü iki madenden birinde ortaya çıkacak yetersizlik, diğer madendeki fazlalık ile giderilebilecektir. Bol olan madenin fiyatındaki düşüklük kıt olan madenin fiyatındaki yükseklik ile ortadan kaldırılarak denge sağlanacaktır. Böylece madenlerden birinin arz ve fiyatındaki istikrarsızlığı yavaşlatmak için diğeri paraşüt görevi görecektir.

Bu sistemi kabul eden ülkeler gümüşün değer kaybetmesini önlemek için birlikte

2- PARASIZ, 1, a.g.e., s. 28.

hareket etmişler ve 19. yüzyılın ikinci yarısında bu sistemin çökmesini önlemek için bir takım önlemler almışlardır. Bu doğrultuda iki önlem alınmıştır. Belçika, Fransa, İsviçre ve İtalya arasında imzalanan “Latin Birliği Anlaşması” doğrultusundaki alınan ilk önleme göre, gümüşün ödeme aracı olarak işlevi kısıtlanmıştır. İlk olarak gümüş paraların miktarı azaltılmaya çalışılmış sonra da gümüş paranın serbestçe bastırılması sınırlandırılmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda “Topal Çift Metal Sistemi” adı altında bir sistem ortaya çıkmıştır. İkinci önleme göre ise; çift metal sistemi yaygınlaşmalı ve gelişmiş ülkeler arasında kabul edilmelidir. Bu sayede dış ödemeler hem altın hem de gümüş ile yapılabilecektir. Fakat bu görüş uygulama sahası bulamamıştır. Çift metal sisteminden önce ve ilk kez İngiltere’de uygulanan bir sistem olan “Paralel Maden Standardı”na göre ise; ölçüt madenlerden basılmış olan paralar birbirlerinden bağımsız olarak piyasada dolaşabilecek, para birimleri arasında herhangi bir bağlantı olmayacaktır.

1.1.1.3. Simmetal Sistemi

Para sistemlerinin hem altın üretimine bağlılığını ortadan kaldırmak hem de çift metal standardının ortaya çıkardığı güçlüklerden kurtulmak amacıyla, 19. yüzyılın sonlarına doğru, ünlü ekonomist A. Marshall tarafından, “simmetalizm” adı altında yeni bir para sistemi İngiltere’de kabul edilmiştir. Amaç; para biriminin kıymetini altın ve gümüş madenlerine dayayarak istikrara kavuşmasını sağlamaktır. ⁽³⁾

1.2. Temsili Para Standardı

Gerektiği zaman altın ve gümüşe çevrilebilecek ödeme araçlarına temsili para denilmektedir. Altın ve gümüş karşılıklı banknotlar, temsili paranın örneklerinden

3- PARASIZ, 1, a.g.e., s. 29.

birisidir. Altın ve gümüş karşılıklı banknot, üzerindeki yazılı miktarın kıymetli metal ile ödeneceğini taahhüt etmiş özel teşebbüs ya da resmi makamlar tarafından çıkarılmış paradır.

Temsili para, mal para ve madeni paraların sakıncalarını ortadan kaldırmak için doğmuştur. Mal paraların da madeni paralar gibi bir çok sakıncaları bulunmaktadır. Temsili para ise madeni paraların aşağıda sıralanmış olan sakıncalarını ortadan kaldırmıştır;

- madeni paralar çalınabilir,
- madeni paralar aşınır ve hile kaldırır,
- madeni paraların basımı masraflıdır,
- madeni paralar ağırdır. ⁽⁴⁾

Temsili paranın bir diğer örneği “altın sertifikaları”dır. Bu sertifikalar ABD Hazine Bakanlığı tarafından %100 karşılıklı olarak bastırılmaktadır. Bir diğer temsili para olan “gümüş sertifikaları”da yine %100 karşılıklı olarak basılmaktadır. İstenildiği zaman ise metale çevrilme hakkı bulunmaktadır.

Ülkelerin I. Dünya Savaşı öncesi altın standardını terketmeleri ile temsili para dönemi de sona ermiştir.

1.2.1. Kağıt Para Ekonomisi

Bu sistem banknotun kağıt paraya dönüştürülmesi ile ortaya çıkmıştır. Sistemde Merkez Bankası tarafından ihraç edilen paraların altına çevrilme olanağı bulunmamaktadır.

Kağıt paranın altın ve gümüş paralar gibi bir ödeme aracı olarak kullanılabilceğini

4- UNAY, Cafer, Makro Ekonomi, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, 1993, s. 151.

ilk düşünenler Çinli'ler olmuştur. Daha sonra Fransa, İngiltere gibi kağıt paranın uygulama alanı bulduğu ülkeler de ortaya çıkmıştır.

Kağıt paranın altına dönüştürülememesi, para arzının artması sorununu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla mal paranın yerini alacak ikame paranın tekel olarak üretilmesi zorunluluğu gündeme gelmiştir. Kağıt para üretiminde rekabet olmamaktadır. ⁽⁵⁾

1.2.2. Banka Parası Ekonomisi

Paranın tekeli üretimi, mal para yerine daha ucuz kaynaklı paranın ikamesine olanak sağlamaktadır. Mal para yerine ikame edilen ucuz para, kağıt para yada vadesiz mevduat şeklini almaktadır. Tüm ülkelerdeki kağıt para, yalnızca hükümetler tarafından ihraç edilmekte, kaydi paranın ise rekabetçi düzeyde üretimine izin verilmektedir. Ucuz parayı kontrol altına almak için bazı düzenlemeler getirilmiştir. Bankaların, halkın ellerinde banka parası bulundurarak herhangi bir kayba uğramayacaklarını garanti etmesi ve banka parasını hükümet parasından daha çekici duruma getirmeleri ile banka parasına olan talep artabilir. Halkın elinde banka parası tutarak herhangi bir kayba uğramayacakları konusunda garanti vermek ise bu paranın her zaman hükümet parası ile değiştirilebilmesi olanağının sağlanması ile gerçekleştirilebilir.

Kendi parasını üreten bankalar için çeşitli rekabetçi yollar denenebilir. Örneğin banka, çıkarttığı banknot ile hükümet parasıyla rekabete girmek amacıyla, piyasaya girmek için parasını daha düşük fiyatla satma yolunu seçebilir. Fakat bankanın kendi banknotlarını hükümet parası ile istenildiği zaman geri satın almaya söz vermesi gerektiğinden banka, çok kısa bir zaman içerisinde iflas edecektir. Bir diğer yol ise bankaların, kendi paralarını hükümet parasından daha faydalı hale getirmeleridir. Geçmişte bunun uygulamalarına rastlanmaktadır.

5- PARASIZ, 1, a.g.e., s. 31.

1.2.2.1. Banknot

Mal paranın kullanıldığı dönemlerde kağıt para mal paraya göre daha üstün görülmektedir. Özellikle mal paranın taşınması veya saklanması sözkonusu olduğunda, bu üstünlük kendini daha da göstermektedir. Bu sebeple mal paranın kullanıldığı dönemlerde banknot, anlamlı bir buluş olmuş, hükümetler banknotları kendilerine uygun kılmayı başarmışlar ve kağıt para üretim ve sürüm tekellerini ellerinde bulundurmuşlardır.

Banknot faiz getirmeyen, yuvarlak bir meblağı ifade eden ve ibrazında emisyon kurumunca ödenen bir belgedir. ⁽⁶⁾

1.2.2.2. Vadesiz Mevduat / Kaydi Para

Kaydi para “çek yada münakale emriyle kullanılabilen vadesiz alacaklı hesaptır”. ⁽⁷⁾ Hükümetlerin bankalarca bulunan kağıt para banknotlarını tekellerine almaları sonrasında bankalar, vadesiz mevduat yani kaydi parayı ortaya çıkarmışlardır. Vadesiz mevduatın kullanım alanı hükümet parasına oranla daha üstün olmuştur. Şöyleki; kaydi para, kullananlara bütün harcamalarını toplu olarak görme şansı sağlamaktadır. Ayrıca her türlü hırsızlığa karşı güvence altındadır. Yine kaydi para kullanılmaya karar verildiği zaman basılan bir banknottur ve banknotların üzerinde değişebilir ve küsuratlı rakamlar yazılabilmektedir.

Daha sonraları banka ve bazı firmalar halka, banknot ve vadesiz mevduatın bazı özelliklerini de içeren “seyahat çekleri” adını verdikleri parayı sunmuşlardır. Bu para üzerinde sabit rakam taşımakta, ayrıca hükümet parasının avantajlarına da sahip bulunmaktadır. Yani seyahat çekinin karşılıksız olması endişesi bulunmamaktadır.

6- UNAY, a.g.e., s. 152.

7- UNAY, a.g.e., s. 156.

2. ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ

Uluslararası Para Sistemi, çeşitli ülkelerdeki ekonomik birimlerin birbirleri ile ilgili ödemelerini yapmalarını sağlayan işlemler bütünüdür.

Geçmişte, ulusal paraların değerli madenlerden basıldığı dönemlerde, bir ülke parasının diğer bir ülke parasına dönüştürülmesinde teknik sorunlar bulunmuyordu. O dönemlerde, bir ülkede basılan paraların, eritilip, külçe halinde diğer bir ülkeye gönderilmesi, bir takım teknik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.1. II. Dünya Savaşından Önceki Dönem

2.1.1. Altın Standardı

Kendiliğinden oluşan bu sistem, I. Dünya Savaşından önceki 50 yıl, iyi bir şekilde çalışmıştır. Altın standardı sabit döviz kuru sistemine bir örnektir. Bu sistemde ülke para birimleri arasındaki değişim oranları altına bağlanmıştır. Tüm para arzı, altın arzına bağlı olduğundan bu sistemin ülkelerdeki fiyat düzeylerini denkleştirdiği ve ödemeler dengesini sağladığı varsayılmıştır. Şöyleki; ödemeler bilançosu açık veren ülkeden fazla veren ülkelere altın çıkıyor ve bu çıkış açık veren ülkede para arzının azalmasına neden olarak fiyatların düşmesine yol açıyordu. Açık veren ülkede iç fiyatların düşmesi sonucu ihracat artıyor, fazla veren ülkede ise iç fiyatlarının yükselmesi sonucu ihracat azalıyor ve sonuçta her iki ülkede de dış denge sağlanmış oluyordu.

I. Dünya Savaşı sırasında ise İttifak ülkelerinin çoğu, altın standardından uzaklaşmış ve paralarının konvertibilitelerini askıya almışlardır. Savaş yıllarında bu ülkelerde büyük oranlı enflasyonlar yaşanmış, mal fiyatlarının normalin altında yada üstünde olması, ödemeler bilançolarında açıklar yada fazlalar ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrasında tekrar bu sisteme dönme çabaları yoğunlaşmışsa da başarılı olunamamıştır.

Ulusal paraların değeri altına bağılı olarak yeniden belirlenirken eski paritelerin aynen kabul edilip edilmeyecegi noktasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlığın kökeninde savaş yıllarındaki şiddetli enflasyonun ve etkilerinin ülkeler arasında farklılık göstermiş olması ve buna bağılı olarak da ülkelerin dünya pazarlarındaki görel rekabet güçlerinin değışmesi gelmektedir. Böylece dengeyi sağlayacak olan mekanizma 1929 Büyük Ekonomik Bunalımı'na kadar kurulamamıştır.

Bu dönemde, altın arzının dünya ticaret hacmine paralel arttırılamaması, ülkeler arasında mevcut altın arzının dağılımında dengesizlik olması ve bunalım dönemlerinde altın talebinin dalgalanması gibi nedenlerle altın ile ilgili sorunlar yaşanmıştır.

2.1.2. Esnek Kur Uygulamaları

Belirsizlik döneminde altın fiyatlarının hızla yükselmiş ve 1929 Ekonomik Bunalımı ile de altın talebinin fırlamış olması, ayrıca özellikle endüstrileşmiş ülkelerin teker teker paralarının konvertibilitelerini askıya almaları sonrasında altın, hem yurtiçi hem de yurtdışı değışim aracı olmaktan çıkmıştır.

Altın para sisteminin terk edilmesinden sonra, sabit ve esnek kurları içeren çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiş, tüm ülkelerde yaşanan eksik istihdam nedeniyle işsizlik yardımı politikaları izlenmiştir. Ülkelerden birinin ithalatını azaltmak ve ihracatını arttırmak amacıyla yaptığı devalüasyonu diğer ülkeler de izlemiş, böylece komşuyu fakirleştirme politikaları ortaya çıkmıştır. Fakat tüm ülkelerin ihracatlarında düşme olmadan ithalatlarını azaltmaya çalışmaları, devalüasyonları sonuçsuz bırakmıştır. Tüm bu uygulamalar bir yandan dünya ticaret hacmini daraltırken, diğer yandan da tüm ülke paralarının aynı zamanda ve eşit miktarda devalüasyona tabi olması onları başladıkları noktaya geri götürmüştür. Kısacası iki savaş arası dönemde:

- Esnek döviz kuru ekonomilerde önemli dalgalanmalara neden olmuş,

- Rekabetçi devalüasyonlar misillemelere neden olmuş,
- Uluslararası para sisteminin yalnızca tek bir merkeze bağlanması durumunda istikrar kazanabileceği anlaşılmıştır. ⁽⁸⁾

II. Dünya Savaşı bitmeden yaşanan bu deneyimler, yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması, bu sistem aracılığıyla döviz kurlarında istikrar sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası rezerv sorununun çözüme kavuşturulması ihtiyaçlarını gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaçlara cevap verecek bir uluslararası para sistemini oluşturmak amacıyla ABD ve İngiltere gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin öncülük etmesiyle, 1 - 22 Temmuz 1944 tarihleri arasında, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında, 44 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla bir konferans gerçekleştirilmiştir.

2.2 Bretton Woods Sistemi

Yeni bir uluslararası para sisteminin oluşturulması amacıyla, birisi İngiltere'li J.M. Keynes diğeri de ABD'li Dexter White tarafından iki plan ortaya atılmıştır. ⁽⁹⁾

Keynes Planı

Bu plan çok taraflı ödemeler sisteminin gerçekleştirilebilmesi için, Uluslararası Kliring Birliği'nin oluşturulmasını öngörüyordu. Böylece üye ülkelere, uluslararası bir banka aracılığı ile, 1936-1939 yılları arasındaki ortalama ithalat ve ihracat değerleri üzerinden %75'e kadar bir kredi açılması imkanı sağlanmış olacaktı. Ödemeler "bancor" adı verilen kaydi bir para ile yapılacaktı. Belli aralıklarla bankalar, bancor ile alacak ve borçlarını açıklayacaklar, daha sonra da iki taraflı yada çok taraflı olarak Kliring Birliği bünyesinde denkleştirilecekti.

8- PARASIZ, M., İlker, 2, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı, s. 561.

9- BAŞOĞLU, Ufuk, - ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, - PARASIZ, İlker, Dünya Ekonomisi, Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s. 134.

White Planı

Bu plan Keynes Planı'na oranla daha karmaşık bir yapıya sahipti. Amaç; istikrarlı bir sabit döviz kuru sistemi oluşturmak ve döviz kontrollerinin kaldırılmasıydı. Yalnızca dış ödemeleri yapısal olarak açık veren ülkelerin kur ayarlama talepleri kabul edilecekti. Bu planda, üyelere belli limitler dahilinde kaynak tahsisinin sağlanabilmesi amacı ile Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu ve Dünya Bankası olmak üzere iki kurumun kurulması gerektiği savunulmuştu. Belli bir altın paritesine bağlı "unitas" adı verilen uluslararası bir para birimi oluşturulacaktı.

Yapılan konferans sonrasında, Türkiye'nin de arasında bulunduğu 44 ülke temsilcilerinin katılımıyla White Planı kabul edilmiştir.

2.2.1. Sistemin Amacı

Sistemin ana amacı, kısa dönemli dalgalanmalar karşısında sabit kurların* korunmasını sağlayacak bir takım kuralların yaratılmasıdır. Bu sistemde döviz kurlarındaki değişme, yalnızca uzun dönemde ve ödemeler dengesi sürekli açık yada fazla vermesi durumunda gerçekleşecektir. Ayrıca ülkeler, döviz kurlarının değişmesinde, bir takım rekabetçi devalüasyonların da** oluşmasını sağlayacak bazı mekanizmaların gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

2.2.2. Sistemin Özellikleri

Konferansta alınan kararlara göre;

- dünyadaki çeşitli ülkelerin para otoriteleri tarafından tutulan ABD Doları, ABD

* Merkez Bankasının döviz piyasasına alıcı ve satıcı olarak müdahale etmesiyle döviz kuru istikrarının sağlandığı, döviz kurunun belirli bir değerde sabitlendiği piyasadır.

** Ulusal paranın değerinin düşürülmesi.

Hükümetince sabit bir fiyat üzerinden 1 ons altın = 34.92 dolardan altına çevrilebilecektir.

- ABD dışındaki ülkeler, kendi paralarının dolara karşı fiyatını saptayacaklardır. ⁽¹⁰⁾

Bu sistemde nihai rezerv olarak tutulan altın ve paralar doğrudan veya dolaylı olarak altın ile değiştirilmektedir. Sisteme göre her üye ülke, kendi parası için bir parite saptamak ve döviz kurlarının istikrarının sağlanması temel olduğundan, paralarının paritelerini korumak durumundadır. Bu amaçla üye ülkelerin merkez bankaları, döviz piyasalarına doğrudan doğruya yada bir istikrar fonu aracılığı ile müdahale ederek, paritelerin \pm %1 limitleri dışına geçmesini engelleyecek şekilde döviz alım-satım işlemlerine girmek zorundadırlar. Bu nedenle bu sisteme “ayarlanabilir sabit kur sistemi” de denilebilmektedir.

Üye ülkeler altın rezervlerini arttırmak istediklerinde ellerindeki dolarları, ABD Merkez Bankasından altın satın almak için kullanabiliyorlardı. Zamanla bu sistem hem ABD hem de diğer ülkeler açısından sorun yaratmıştır. Çünkü talep edildiğinde sabit bir fiyattan doların altına çevrilmesini sağlayacak kadar yeterli altın stokuna ABD sahip değildir. Üye ülkeler ise kendi paralarıyla dolar arasındaki konvertibiliteyi sabit bir döviz kuru üzerinden sağlamakta zorlanıyorlardı.

Üye ülkeler yalnızca temel ödemeler bilançosu dengesizliklerini gözden geçirmek amacı ile paralarının değerini değiştirebileceklerdi. Üye ülkelerin %10 veya daha yüksek orandaki kur ayarlamaları için IMF'nin onayını alma zorunlulukları bulunmaktaydı.

Bretton Woods Sistemi ile IMF ve Dünya Bankası gibi iki uluslararası kurumun kurulmasına karar verilmiştir.

10- PARASIZ, 1, a.g.e., s. 516.

2.3. IMF'nin Kuruluşu

27 Aralık 1945'de kotaların %80'ine sahip olan yirmisekiz ülke hükümetlerinin imzalarıyla, IMF anlaşma hükümleri yürürlüğe girmiştir. 8 - 18 Mart 1946'da Georgia'da toplanan ve Fon'un en üst karar organı olan, üye ülkelerin Maliye Bakanları veya Merkez Bankası Başkanları tarafından oluşturulan Guvernörler Kurulunun ilk toplantısında, ilk Yürütme Kurulu belirlenmiş ve merkezinin Washington'da olması kararlaştırılmıştır. 6 Mayıs 1946'da Yönetim Kurulu Washington'da ilk toplantısını gerçekleştirmiş ve 1 Mart 1947'de IMF fiilen faaliyete geçmiştir. ⁽¹¹⁾

2.3.1. IMF'nin Amacı

IMF; Özel Çekme Hakkı (ÖÇH) ile likit değer yaratması nedeniyle, uluslararası likiditenin yaratıcısı durumunda parasal ve mali bir kurumdur.

IMF'nin temel amacı; geçici ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşan üye ülkelere, bu sorunlarını çözmeye yardımcı olmak amacıyla mali destek sağlamaktır. Zaman içerisinde sağlanan desteğin kapsam ve şeklinde değişiklikler ortaya çıkmış olmakla birlikte, mali desteğin asıl amacı ödemeler dengesi sorunlarının çözümüdür.

IMF'nin mali desteği, Dünya Bankası veya diğer finansal kuruluşların sağladığı mali destekler ile karşılaştırıldığında, kredi niteliğinde değil de düşük faizli fonlar şeklinde olmaktadır. Dolayısıyla sağlanan bu imkanlara "kredi" değil de "fon" adı verilmektedir.

IMF'nin Anasözleşmesi (Articles of Agreement of the International Monetary Fund); Fon'un örgütlenmesinden işleyişine, üye ülkelerle ilişkilerinden Fon personeline kadar çeşitli hükümleri kapsayan 31 madde ve çeşitli eklerden oluşmaktadır.

11- IMF Survey, 1994, s. 229.

Anasözleşmesinin birinci maddesinde IMF'nin temel amaçları şöyle sıralanmaktadır;

- Uluslararası parasal sorunlar üzerinde işbirliği ve danışmaya aracılık etmek için sürekliliği olan bir kurum kanalıyla uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- Ekonomik politikanın temel amaçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesi ve yaygınlaşmasına imkan sağlamak,
- Kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek ve rekabetçi kambiyo ayarlamalarını önlemek,
- Dünya ticaretinin büyümesine engel oluşturan kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldıracak ve üye ülkelerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyecek tarzda bir çokuluslu ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak,
- Ödemeler dengelerinde ortaya çıkacak geçici bozulmaları gidermek amacıyla uluslararası ticaret ve karşılıklı refahı bozacak önlemlere başvurmalarını önlemek üzere üye ülkelere Fon kaynaklarını kullanabilme imkanı sağlamak,
- Yukarıda sayılan amaçlara paralel olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde meydana gelebilecek dengesizliklerin derecesini azaltmak ve süresini kısaltmak. ⁽¹²⁾

Görüldüğü üzere IMF, ödemeler dengesi açısından zora düşen üye ülkelere, finansal ve yapısal destek vererek, ülkelerin dış ticareti kısıtlayıcı önlemlere başvurmalarını, böylece ortaya çıkabilecek karşılıklı kısıtlamalar sonucu, uluslararası ticaret ve refah artışını tehlikeye düşürebilecek girişimlerinin önlenmesini temel amaç edinmiştir.

12- ALPAR, Cem, - ONGUN, M., Tuba, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Evrim Basım – Yayım – Dağıtım, 1988, 3. Baskı, s. 143.

2.3.2. IMF'nin Örgütsel Yapısı

IMF'nin organizasyon yapısı Tablo 1'de özetlenmiştir. ⁽¹³⁾

2.3.2.1. Guvernörler Kurulu

Kurul, her üye ülke tarafından atanmış bir Guvernör ile sadece guvernörün bulunmadığı zamanlarda onun yerine oy kullanmaya yetkili olan bir Guvernör Vekili'nden oluşur. IMF Guvernörler Kurulu; devletlerdeki yasama organı görevlerine benzer görevleri yapan bir karar organı durumundadır. Üye ülke istediği zaman, Guvernör ve/veya Guvernör Vekilini değiştirebilir, dolayısıyla bunların herhangi bir atanma süreleri yoktur. Genellikle üye ülkeler Hazine yada Maliye Bakanını veya Merkez Bankası Başkanını Guvernör olarak atarlar. Kurul kendi aralarında bir Guvernörü, Guvernörler Kurulu Başkanlığı'na seçer. Kurul, Dünya Bankası Guvernörler Kurulu ile beraber, yılda bir defa olacak şekilde, Eylül veya Ekim ayında, ortak genel kurul toplantısı vesilesiyle toplanır. Bu yıllık toplantılar iki yıl Washington DC'de üçüncü yıl ise bir üye ülkede yapılır. Bu yıllık toplantılar dışında, İcra Direktörleri Kurulu'nun daveti ile yada minimum 15 Guvernör veya toplam oy gücünün en az %25'ini temsil eden üye bir ülke guvernörünün çağrısı üzerine Guvernörler Kurulu toplanabilir.

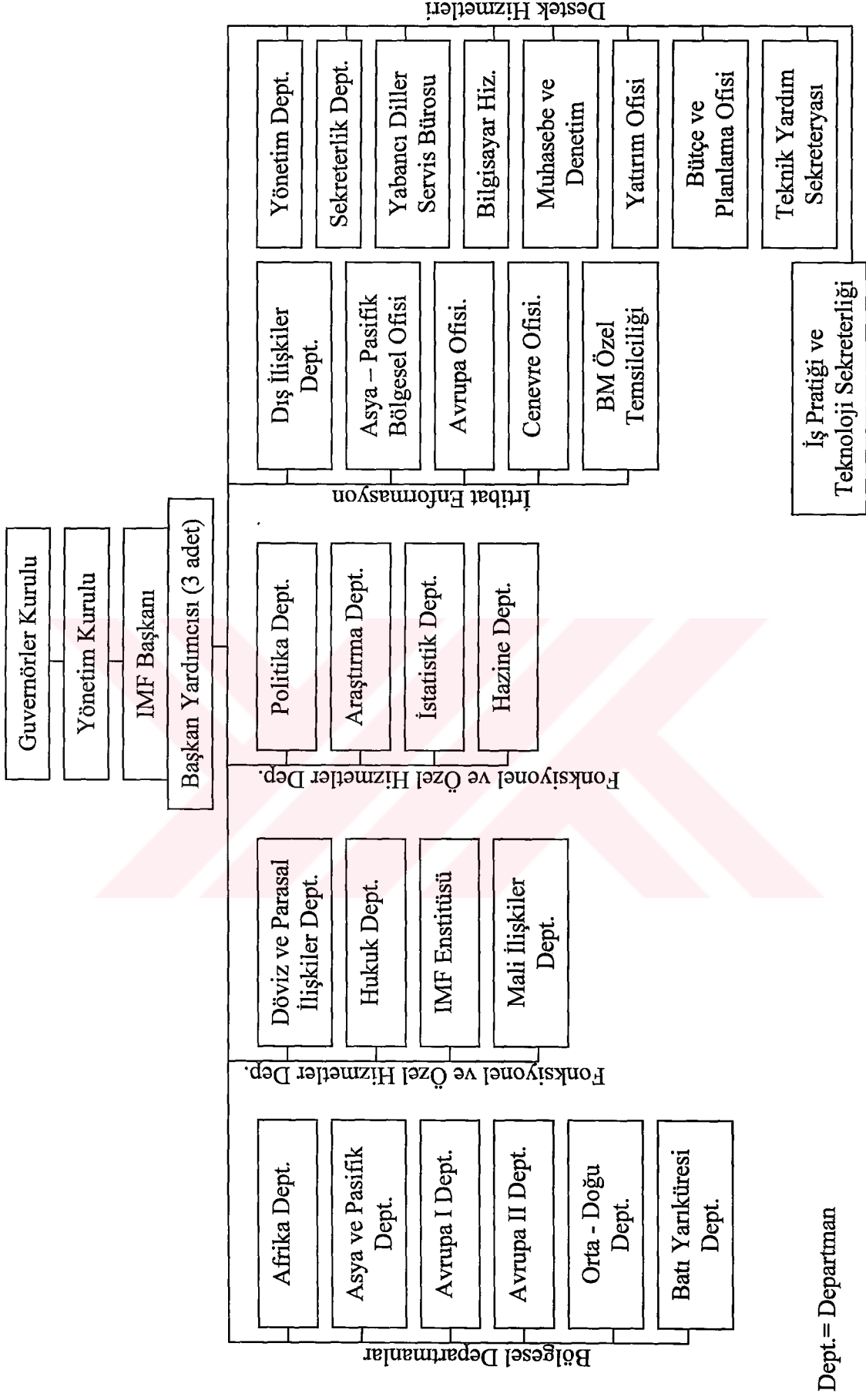
Guvernörler Kurulu kararları, Anasözleşmedeki istisnai durumlar dışında oy toplamının üçte ikisiyle alınır.

2.3.2.2. İcra Direktörleri Kurulu

Anasözleşmede öngörülen yada Guvernörler Kurulu tarafından verilen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmakla yükümlü, IMF'nin yönetimiyle görevli kuruldur.

13- KARLUK, Sadık, Rıdvan, Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Paris 15 Nisan 1990, 4.Baskı, s. 299.

TABLO 1 : IMF'İN ORGANİZASYON YAPISI

İcra Direktörleri Kurulu, 24 kişiden oluşur. ⁽¹⁴⁾ Bunlar;

- Fon'da ABD, Almanya, Japonya, Fransa ve İngiltere'den oluşan en yüksek kotaya sahip 5 ülkenin atadıkları birer "Atanmış İcra Direktörü",
- Diğer ülkelerin oluşturdukları 16 adet ülke grubunun seçtikleri birer "Seçilmiş İcra Direktörü",
- Kurulda tek başlarına temsil edilmesi uygun bulunan 3 ülke (Suudi Arabistan, Çin ve Rusya) İcra Direktörleri Kurulunu oluşturmaktadır.

İcra Direktörleri Kurulu'nda kararlar, toplam oy gücünün en az yarısı ile alınır ve kurula IMF Başkanı başkanlık eder.

Üye ülke yeni bir atama yapıncaya kadar Atanmış İcra Direktörleri görev yaparlar, dolayısıyla belirli bir hizmet süreleri yoktur. Seçilmiş İcra Direktörleri'nin ise iki yıllık bir görev süresi vardır.

İcra Direktörleri Kurulu'nun toplantılarına katılan fakat İcra Direktörü'nün yokluğu halinde oy kullanabilen ve İcra Direktörü tarafından atanan İcra Direktör Vekilleri vardır.

2.3.2.3. IMF Başkanı

Guvernör ve İcra Direktörü olmayan bir kişiyi, IMF İcra Direktörleri Kurulu, IMF Başkanlığı'na atar.

Personelin işe alınıp çıkarılması, İcra Direktörleri Kurulu'nun genel denetimi altında Başkan'ın görevleri arasındadır.

IMF Başkanı, başkanlık ettiği İcra Direktörleri Kurulu toplantılarında, sadece oylarda eşitlik olması durumunda oy kullanabilir.

14- EĞİLMEZ, A., Mahfi, 1, IMF, Dünya Bankası ve Türkiye, Creative Yayınları, 1997, s. 24.

2.3.2.4. IMF'nin Departmanları

IMF'de departmanlar idari, hukuki, mali ve teknik departmanlar diye dört gruba ayrılır:

2.3.2.5. Geçici Komite

Geçici Komite yapı olarak İcra Direktörleri Kurulu'na benzer. Başlangıçta geçici olarak düşünülmüş olmasına rağmen zamanla süreklilik kazanmıştır. Komite 24 üyeden oluşur.

Geçici Komite toplantıları, ilki Nisan veya Mayıs ayında, ikincisi de Eylül veya Ekim ayında olmak üzere yılda iki kez yapılır.

Geçici Komite aşağıda listelenen üç konuda Guvernörler Kurulu'na danışmanlık yapmaktadır:

- Uluslararası parasal sistemin durumunu gözlemek, uluslararası likiditedeki gelişmeleri ve gelişmekte olan ülkelere yapılacak kaynak transferlerini değerlendirmek ve bunları Guvernörler Kurulu'na rapor etmek,
- Uluslararası parasal sistemi etkileyecek sorunlarla ilgili önlemleri hazırlayarak Guvernörler Kurulu'na sunmak,
- IMF'nin Anasözleşmesi'ndeki değişiklikler hakkında görüş oluşturup, Kurul'a sunmak.

2.3.3. IMF'ye Üyelik Koşulları

Kurucu üyeler Bretton Woods Konferansı'na katılan 44 ülkedir. Daha sonra kurucu ülkelerle birlikte toplam üye sayısı 1997 yılı itibariyle 181'e ulaşmıştır.

Her üye ülke IMF Anasözleşmesi'nin V/1'inci maddesi gereğince, Fon ile ilişkilerini;

- Hazine,
- Maliye Bakanlığı,
- Merkez Bankası,
- Kambiyo İstikrar Fonu İdaresi,
- Bunlardan hiçbiri yoksa bu nitelikteki görevlerle yükümlü mali bir kurum aracılığıyla sürdürmek zorundadır. Üye ülke ile Fon arasındaki ilişkileri yürütmekten sorumlu olan bu kurumuna "mali ajan" adı verilmektedir.

Bunun yanısıra her üye ülke, Merkez Bankası veya benzeri bir kurumunu, kendi parası cinsinden Fon adına tutacağı yükümlülükleri ve ödenmemiş kota bölümüne ilişkin taahhüt belgesini saklamak üzere, Anasözleşmenin XIII/2 maddesi uyarınca "muhafaza kurumu" olarak belirlemek zorunluluğundadır. Üye ülke "mali ajan" olarak belirlediği kurumu aynı zamanda "muhafaza kurumu" olarak da görevlendirebilir.

2.3.4. IMF'nin Mali Kaynakları

2.3.4.1.Kotalar

Her üye ülkenin IMF'de, ÖÇH cinsinden, üyelik ödentisi şeklinde bir kotası vardır. Kota, aşağıdaki nedenlerle önemlidir;

- Üye ülkenin oy gücünün belirler, dolayısıyla kotası yüksek olan ülke daha fazla oy gücüne sahiptir.
-

- Üye ülkenin, Fon'dan sağlayabileceği mali imkanların göstergesidir, yüksek kota miktarı yararlanılabilecek mali imkanların yüksek olması demektir.
- Üye ülkeye verilecek ÖÇH miktarının belirleyicisidir.

Kotaların belirlenmesinde 5 ayrı kota formülü kullanılmaktadır. Kotalar, formüller arasındaki “İndirgenmiş Bretton Woods Formülü” adını taşıyan formül ile diğer 4 adet formülden en düşük sonucu vermiş olan iki adedinin ortalaması kullanılarak hesaplanır. İndirgenmiş Bretton Woods Formülü şöyledir: ⁽¹⁵⁾

$$\text{Kota} = (0.014 + 0.025R + 0.05P + 0.2276VC) \times (1 + C / Y)10$$

- R : Üye Ülkenin Ortalama Rezervleri,
- P : Üye Ülkenin Cari Dış Ödemelerinin Yıllık Ortalaması,
- VC : Üye Ülkenin hareketli ortalamadan standart sapma olarak hesaplanmış cari dış gelirlerindeki değişme,
- C : Üye Ülkenin cari dış gelirlerinin yıllık ortalaması,
- Y : Üye Ülkenin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası.

9'uncu genel kota arttırımıyla 1994 yılı sonunda, IMF toplam kotaları 145.318 milyar ÖÇH'ye ulaşmış bulunmaktadır. Bu arttırım öncesinde toplam kota miktarı 90.1 milyar ÖÇH idi.

IMF'de 2 milyar ÖÇH ve üstü kotaya sahip ülkeler ile Türkiye'nin kotası ve bu ülkelerin kotasının yüzde kaçı nispetinde kredi kullandıkları Tablo 2'de verilmiştir.

Üye ülkelerin IMF'deki kotalarına oranla kullandıkları kredi miktarlarına bakılacak olursa, Türkiye, %1,593.5'lik pay ile, kotasına oranla en yüksek kredi kullanan ülke konumundadır. Üstelik ikinci sıradaki Arjantin ile arasında %981 fark bulunmaktadır (Tablo 3).

15- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 27.

TABLO 2 : 2 MİLYAR ÖÇH ve ÜSTÜ KOTAYA SAHİP ÜLKELER VE TÜRKİYE

ÜYE ÜLKE	KOTA (ÖÇH)	IMF'İN KULLANDIRTIĞI KREDİ (ÖÇH)	KULLANILAN KREDİNİN KOTAYA ORANI (%)
ABD	37.149.300.000	24.377.035.000	65.6
JAPONYA	13.312.800.000	8.831.949.000	66.3
ALMANYA	13.008.200.000	8.563.891.000	65.8
BİR. MİLLETLER	10.738.500.000	7.167.656.000	66.7
FRANSA	10.738.500.000	7.004.568.000	65.2
İTALYA	7.055.500.000	4.392.166.000	62.3
SUUDİ ARABİSTAN	6.985.500.000	4.667.976.000	66.8
KANADA	6.369.200.000	4.420.415.000	69.4
ÇİN	6.369.200.000	4.154.014.000	65.2
RUSYA FEDERAS.	5.945.400.000	11.501.505.000	193.5
HOLLANDA	5.162.400.000	3.447.344.000	66.8
BELÇİKA	4.605.200.000	3.080.484.000	66.9
HİNDİSTAN	4.158.200.000	3.669.478.000	88.2
İSVİÇRE	3.458.500.000	2.194.774.000	63.5
AVUSTRALYA	3.236.400.000	2.098.119.000	64.8
İSPANYA	3.048.900.000	1.989.443.000	65.3
BREZİLYA	3.036.100.000	6.285.891.000	207.0
BOLIVYA	2.659.100.000	2.337.201.000	87.9
MEKSİKA	2.585.800.000	2.585.407.000	100.0
İSVEÇ	2.395.500.000	1.538.367.000	64.2
ARJANTİN	2.117.100.000	12.966.922.000	612.5
ENDONEZYA	2.079.300.000	8.910.394.000	428.5
TÜRKİYE	964.000.000	15.361.688.000	1,593.5
IMF'DEKİ TOPLAM KOTA MİKTARI	212.415.900.000		

Kaynak: IMF Annual Report, 2002, sf:137-138

TABLO 3 : KULLANILAN KREDİNİNİN KOTAYA ORANI YÜKSEK ÜYE ÜLKELER VE TÜRKİYE

ÜYE ÜLKE	KOTA (ÖÇH)	IMF'NİN KULLANDIRTTI Ğİ KREDİ (ÖÇH)	KULLANILAN KREDİNİNİN KOTAYA ORANI (%)
TÜRKİYE	964.000.000	15.361.688.000	1,593.5
ARJANTİN	2.117.100.000	12.966.922.000	612.5
ENDONEZYA	2.079.300.000	8.910.394.000	428.5
LIBERYA	71.300.000	272.213.000	381.8
SUDAN	169.700.000	549.077.000	323.6
SOMALİ	44.200.000	140.907.000	318.8
ÜRDÜN	170.500.000	499.749.000	293.1
FİLİPİNLER	879.900.000	2.266.916.000	257.6
BULGARİSTAN	640.200.000	1.434.866.000	224.1
URUGUAY	306.500.000	643.357.000	209.9
BREZİLYA	3.036.100.000	6.285.891.000	207.0
UKRAYNA	1.372.000.000	2.829.813.000	206.3

Kaynak: IMF Annual Report, 2002

En az her 5 yılda bir, IMF Anasözleşmesinin III/2-a maddesi gereğince kotaların, gözden geçirilip ayarlanması zorunludur. Üye ülkeler kendileri için özel kota ayarlanması için talepte bulunabilirler. Kota değişikliğinin karara bağlanabilmesi %85 oranında oy toplamına dayalı bir Governörler Kurulu kararı gerektirmektedir.

Kotasında bir artış olan veya IMF'ye yeni katılan üye ülke, belirlenmiş kotası veya

artış farkının, %25'ini ÖÇH yada IMF tarafından belirlenmiş bir üye ülke parası, geriye kalanını da kendi ulusal parası cinsinden ödemek zorundadır. Hazineleeri tarafından düzenlenerek, ülkelerin kendi paraları cinsinden ödemek zorunda oldukları bölümün bir kısmı, bir nüshası IMF'ye gönderilmiş bir nüshası da Muhafaza Kurumu'na verilmiş ve istenildiğinde paraya çevrilmeye hazır bir taahhüt senedi olarak tutulabilmektedir.

2.3.4.2. Borçlanma

IMF'nin bir diğer kaynağı borçlanmadır. IMF'nin sağladığı imkanlar destek şeklinde olduğu için IMF'nin bunlar karşılığında yüksek faiz yada masraf karşılıkları alması söz konusu değildir. Dolayısıyla, IMF'nin piyasa koşullarına uygun faiz ve masraf karşılıkları ödeyerek, üye ülkelere sağladığı bu imkanları finanse etmesi mümkün değildir. Bu nedenle IMF'nin "kaynak karışımı" adı verilen maliyetsiz kaynak olan kotalar ile maliyetli kaynak olan borçlanmanın uygun bir karışımını oluşturması gereklidir. Fon çeşitli nedenlerle borçlanma yolunu seçmektedir. Bunlar;

- kotalar 5 yılda bir arttırmaya tabi tutulduğundan, kaynaklar zamanla yetersiz hale gelmektedir,
 - kota ödemelerinin bir kısmı üye ülkelerin kendi ulusal paraları cinsinden yapıldığı için hepsi serbestçe değiştirilebilir nitelikte olmamaktadır. Bu nedenle kota arttırmaları kaynak arttırımı olmakla birlikte, likidite artışı anlamına gelmemektedir, dolayısıyla Fon, serbestçe değiştirilebilir dövizler ile borçlanmak zorunda kalmaktadır,
 - büyük kotalı üye ülkeler ödemeler dengesi açıklarını çözmek için Fon'un imkanlarına başvurduğunda, düşük kotalı ülkelerin gereksinimlerinin karşılanmasında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tek çözüm borçlanma
-

olmaktadır. ⁽¹⁶⁾

IMF'nin borçlanması ÖÇH üzerinden yapılmakta ve ortalama 5 yıllık bir vadeyi kapsamaktadır. 1962 yılında ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Kanada, Hollanda ve Belçika'dan oluşan 8 sanayileşmiş ülke ve Almanya ile İsveç Merkez Bankası ile bir genel borç anlaşması imzalamıştır. 1970'lerin ortasına kadar bu anlaşma çerçevesinde borçlanan Fon'un kaynakları arasına daha sonraları petrol geliri elde eden ülkeler de girmiş, Fon'un toplam mevcut kotalarının % 50 -60'ından daha fazla borçlanmaması benimsenmiştir.

2.3.4.3.Likidite

Mali destek ihtiyacı duyan üye ülkelere Fon'un sağlayabileceği kaynakları belirleyen unsur likiditedir. Kota arttırım dönemi gelmemiş ve ÖÇH miktarı ile serbestçe kullanılabilir üye ülke paralarında azalma ortaya çıkmışsa, Fon'un tek çaresi borçlanmaktır. Çünkü IMF, ödemeler dengesi problemi yaşayan bir ülkeye kaynak yetersizliği gerekçesini öne süremez. IMF'nin borçlanmasının altında yatan en önemli gerekçe likiditedir.

Altın, ÖÇH ve üye ülke paralarından oluşan kotalar Fon'un varlıklarını oluşturmaktadır. ÖÇH ve serbestçe değiştirilebilir üye ülke paraları likid varlıklar olarak kabul edilmektedir.

ABD Doları, Japon Yeni, Alman Markı, Fransız Frangı, İngiliz Poundu gibi, Kotaların ÖÇH ya da ÖÇH sepetine dahil üye ülke paraları, serbestçe diğer ulusal paralara çevrilebilir nitelik ve üye ülke paraları cinsinden olan bölümü, kolayca kullanılabilir durumda olmasına rağmen, tüm gelişmekte olan ülkeler ile bazı gelişmiş ülke paraları bu nitelikte değildir. Bu nedenle kotaların ulusal paralar cinsinden ödenen

16- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 29.

%25'lik kısmı serbestçe kullanılabilir para olarak kabul edilmemelidir. Altın ise, bilançoda varlık olarak gözükmese de, hemen kullanılabilir bir kaynak değildir.

Toplam oy gücünün %85'inin desteği ile ancak mevcut altın stoku paraya çevrilebilir. ÖÇH mevcutları ise, kullanıma hazır varlıklardır ve IMF, işletilmesi durumunda buradan faiz geliri elde etmektedir.

Üye ülkelerin kotaları karşılığında yaptıkları ödemeler, Fon'un likid varlıkları içerisinde en önemli yeri oluşturmaktadır. Fon rezerv pozisyonu yada güçlü bir ödemeler dengesi içinde olan üye ülkelerin ulusal paralarını, alım-satım konusu yapabilmekte, üye ülkeler ise bu durumu veto edememektedir.

Sabit ve değişken oy sayılarının toplamının IMF'nin toplam oy gücüne oranlanmasıyla oluşan üye ülkelerin oy güçleri, alınacak karar ve uygulamalardaki ağırlıklarının göstergesidir.

Her üye ülkenin kota miktarına bakılmaksızın, 250 oyluk bir sabit oy sayısı vardır. Sabit oy sayısının ana amacı; kotası ve değişken oy sayısı düşük olan üye ülkelere karar mekanizmasında bir temsil gücü sağlanmak istenmesidir.

Değişken oy sayısı ise, kotalara bağlı olarak belirlenir. Kotalarının her 100.000 ÖÇH'lık kısmı bir değişken oy sayısı sağlar. Dolayısıyla genel kota arttırımı ile üye ülke kotasının artması/azalması sonucu değişken oy sayısının artması/azalması söz konusu olur.

Bir üye ülkenin sabit ve değişken oy sayılarının toplamının IMF'nin mevcut toplam oy sayısına bölünmesiyle o üye ülkenin IMF'deki toplam oy gücü bulunmuş olur. ⁽¹⁷⁾ Formüle edilecek olursak;

$$\begin{array}{rcccl} \text{Üye Ülkenin} & & \text{Üye Ülkenin Değişken Oy Sayısı} & & \text{Üye Ülkenin} \\ \text{Sabit Oy Sayısı} & + & (\text{ÖÇH cinsinden Kotası} / & = & \text{IMF'deki Toplam Oy} \\ (250) & & 100.000) & & \text{Sayısı} \end{array}$$

17- EĞİLMEZ, I, a.g.e., s. 32.

$$\frac{\text{Üye Ülkenin IMF'deki Toplam Oy Sayısı}}{\text{IMF'nin Toplam Oy Sayısı}} = \frac{\text{Üye Ülkenin IMF'deki Oy Gücü}}{\text{IMF'nin Toplam Oy Sayısı}} \times 100$$

2.3.5. Özel Çekme Hakları (ÖÇH)

2.3.5.1. Doğuşu

ÖÇH; 1970 yılında uluslararası likiditeyi arttırmak amacı ile, IMF'nin ayrı bir departmanı tarafından çıkarılan uluslararası bir rezerv aracıdır. ÖÇH ile normal çekme haklarından ayrı olarak üye ülkelere bir rezerv sağlanmaktadır. ÖÇH normal çekme haklarından farklı bir statüdedir ve katılımı üye ülkelerin isteğine bırakılmış olmakla beraber uygulamada tüm ülkelerin katıldığı bir dış rezervdir.

X ülkesinin dolar rezervi ihtiyacı nedeniyle ÖÇH'lerini kullanmak istediğini düşünelim. Bunun için ülke elindeki tüm ÖÇH'leri Amerikan Merkez Bankası'na devretmelidir. ÖÇH'leri alan Amerikan Merkez Bankası karşılığı olan dolar tutarını X ülkesine transfer edecektir. Uygulaması bu kadar kolay olan ÖÇH; bir hükümetin, diğerinin merkez bankasından, onun ulusal parasını çekmesine imkan veren bir haktır.

1970 yılında ÖÇH altın paritesine bağlanmış ve 1 ÖÇH = 1 ABD Doları olarak belirlenmiştir. Zamanla ortaya çıkan dolar devalüasyonları sonucu ÖÇH'nin dolar fiyatı, 18 Aralık 1971'de 1.08571 ABD Doları, 12 Şubat 1973'de de 1.20635 ABD Dolarına yükseltilmiştir. ⁽¹⁸⁾ Temmuz 1974'den sonra ÖÇH'nin değeri "para sepeti" yöntemi ile belirlenmeye başlamıştır.

Programına katılan her ülke diğer üyelerin kendisine vereceği ÖÇH'leri, ilk tahsisinin üç katına ulaşınca kadar kabul etmek zorundadır.

18- SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası Finans, 2001, Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul, s. 48.

2.3.5.2.Yaratılması

IMF Yönetim Kurulu, gelecekteki beş yıllık dönemler için, uluslararası ekonominin likidite talebi konusundaki tahminleri doğrultusunda, ÖÇH'nin çıkarılacağı tarihlere ve miktarlara karar vermektedir. Toplam oy hakkının %85'ine sahip IMF üyelerinin onaylaması sonucu ÖÇH'ler yaratılmış olmaktadır. İlki 1970 yılında 3.3 milyar ABD Doları, 1971 ve 1972'de 3'er milyar ABD Doları olmak üzere 1970-1972 döneminde toplam 9.3 milyar ABD Doları tutarında, ikincisi de 1979, 1980 ve 1981 yıllarında 4'er milyar ABD Doları olmak üzere 1979-1981 döneminde toplam 12 milyar ABD Doları tutarında ÖÇH yaratılmıştır. ⁽¹⁹⁾ İki kez yaratılmış bulunan ÖÇH'ler Fon'daki kotaları oranında üye ülkelere dağıtılmıştır. Bu uygulama sonrasında çok sayıdaki yeni ülkenin IMF'ye katılımı sonrasında, 1998 yılında, Yönetim Kurulu şimdiye kadar çıkarılmış olan ÖÇH miktarı kadar yeniden ÖÇH çıkarılmasına karar vermiştir. Yeni yaratılanlar ile birlikte üyelerin sahip olduğu tüm eski ÖÇH'ler, Fon'daki kotalarının %29.32'sine eşitlenecek bir biçimde dağıtılmıştır. Böylece yeni üyeler ile eski üyeler arasındaki farklılıkların giderilmesi amaçlanmıştır.

2.3.5.3. Devri

ÖÇH hem bir hesap birimi hem de bir uluslararası rezerv paradır. Uygulamaya konulduğu 1970 yılında, doların altın paritesine bağlanmıştır. 0.888671 gram saf altın olarak belirlenmiştir, yani 1 ons altın = 35 \$ = 35 ÖÇH'dir.

18 Aralık 1971 ve 12 Şubat 1973 tarihlerindeki dolar devalüasyonları sonucu, ÖÇH'nin altın ile ifade edilen değeri değişmemiş ama dolar ile aralarındaki eşitlik, 1971 devalüasyonu ile 1 \$ = 0.921053 ÖÇH, 1973 devalüasyonu ile de 1 \$ = 0.828948 ÖÇH olmuştur. Yani ÖÇH'nin dolar karşısında fiyatı yükselmiştir.

19- SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 46.

Dolar değerinde meydana gelen değişikliklerin, ÖÇH'yi etkilememesi için, Fon Yönetim Kurulu ÖÇH'nin değerini, Fon üyesi ve 1968-1972 döneminde dünya ticaretindeki payları %1'in altında bulunan oniki sanayileşmiş ülkenin paralarının oluşturduğu bir para sepetine bağlamıştır. Ülke paralarının sepetteki nisbi ağırlıkları, ülkelerin aynı dönemdeki dünya ihracatındaki paylarına göre belirlenmiştir. Doların uluslararası rezerv olması nedeni ile, sadece ABD'nin ÖÇH içindeki payı %33 olarak kabul edilmiştir.

IMF, 1 Temmuz 1978'de, Güney Afrika ve Danimarka yerine, İran ve Suudi Arabistan'ı almış ve böylece ÖÇH değerlendirmesinde esas alınan milli para sayısını beşe düşürmüştür. Bu tarihten itibaren, her beş yılda bir, para sepetinin değişen şartlara göre yeniden düzenlenmesi kararı alınmıştır.

1975-1979 döneminde, en fazla ihracat yapan ülkeler, sepetteki beş ülkedir. 1 Ocak 1986 tarihinde, 1980-1984 döneminde ilgili ülkelerin, dünya ticaret ve finansman akışlarındaki paylarını dikkate alan ilk gözden geçirme yapılmış ve sepetteki milli paralar aynı kalmış fakat, ülkelerin dünya ekonomisindeki nisbi önemleri farklılaştığı için, Japonya parasının payı artırılmış, Fransa ve İngiltere paralarının da payları azaltılmıştır. 1 Ocak 1991 tarihinde, 1985-1989 döneminde ilgili ülkelerin, dünya ticaret ve finansman akışlarındaki paylarını dikkate alan ikinci gözden geçirme yapılmış ve sepeti oluşturan paralar aynı kalırken sadece paraların sepet içerisindeki ağırlıkları değişmiştir. 1990-1994 yıllarının esas alındığı üçüncü gözden geçirme ise, 1 Ocak 1996 tarihinde yapılmıştır. Bu gözden geçirmede de sepeti oluşturan paralar aynı kalırken, sadece sepet içerisindeki ağırlıkları değişmiştir.

ÖÇH'nin altın yada döviz olarak bir karşılığı bulunmadığından, bir kez yaratıldığında sistem sonsuz olarak varlığını sürdürmektedir. Üye ülkelerden herhangi birisine belirli bir miktarda ÖÇH tahsis edildiğinde, IMF bu ülkeyi hesaplarında ÖÇH cinsinden alacaklandırır. Dolayısıyla ÖÇH, hesaptan hesaba aktarılan ve fiziki varlığı

olmayan bir hesap birimidir. ÖÇH, üye ülkelere normal çekme haklarında olduğu gibi Fon'dan mali kaynak çekme hakkı vermemekte, diğer ülkelerden ulusal para elde etme olanağı sağlamaktadır.

Geri ödeme zorunluluğu yoktur.

2.3.5.4. Faizi

ÖÇH kabul eden ülkeler, Fon aracılığıyla, kendilerine ÖÇH devreden ülkelerden belli miktarlarda faiz alırlar. Diğer bir deyişle, yapılan net kümülatif tahsislerin üzerinde ÖÇH tutan ülkeler, tahsislerin üzerinde tuttuğu kısım için faiz geliri elde ederler. Tahsislerin altında ÖÇH tutan ülkeler ise, eksik kısım için faiz ödemesinde bulunurlar.

Ödenen ve elde edilen faizler, aynı orandadır. Üçer aylık dönemler halinde tahakkuk ettirilir. ÖÇH Departmanının giderlerini karşılamak üzere her yılın 30 Nisan günü (hesap dönemi başı) her üyeye, kendisine yapılan net kümülatif tahsisler oranında bir bedel tahakkuk ettirilir. Bu bedel ortalama %1-2 civarında değişir. ÖÇH faiz oranı, sepete dahil ülkelerin para piyasalarındaki kısa vadeli menkul kıymetlerin getirilerinin ağırlıklı ortalaması alınarak, her Cuma günü belirlenir. Bu faiz, Pazartesi'nden itibaren bir hafta geçerliliğini korur.

En son gözden geçirme Ekim 2000'de tamamlanmış ve ÖÇH sepetindeki yeni değerlendirme kompozisyonu 1 Ocak 2001 tarihinden itibaren geçerli olmuştur. Bu tarih öncesinde sepete dahil 5 ülke ve ve paralarının ÖÇH sepetindeki ağırlıkları ile ÖÇH faiz oranını hesaplanma yöntemi Tablo 4'de görüldüğü gibidir.

Sepette 30 Nisan 2002 tarihinde geçerli olan kurlar Tablo 5'de gösterilmiştir.

TABLO 4 : ÖÇH FAİZ ORANI HESABI
(01.01.2001 öncesi)

PARA BİRİMLERİ	PARALARIN ÖÇH SEPETİNDEKİ SABİT TUTARLARI	FAİZ ORANI (CUMA)	PARALARIN ÖÇH CİNSİNDEN DEĞERLERİ (CUMA)	
	(1)	(2)	(3)	(4) = (1)X(2)X(3)
ABD (dolar)	0.5821	X ₁	Y ₁	Z ₁
Almanya (euro)	0.2280	X ₂	Y ₂	Z ₂
Japonya (yen)	27.2000	X ₃	Y ₃	Z ₃
Fransa (euro)	0.1239	X ₄	Y ₄	Z ₄
İngiltere (sterlin)	0.1050	X ₅	Y ₅	Z ₅
Faiz Oranı (ÖÇH)				Z

TABLO 5 : ÖÇH FAİZ ORANI HESABINDA KULLANILAN KURLAR
(30 Nisan 2002'de geçerli olan)

PARA BİRİMLERİ	PARALARIN ÖÇH SEPETİNDEKİ SABİT TUTARLARI
ABD Doları	0.5770
Euro	0.4260
Japon Yeni	21.0000
İngiltere Sterlini	0.0984

Kaynak: IMF Annual Report, 2002

30 Nisan 2001 tarihinde 1 ÖÇH = 1.26579 ABD Doları iken, 30 Nisan 2002'de 1 ÖÇH = 1.26771 ABD Doları olmuştur.

2.3.6 IMF Kaynaklarının Kullanımı

2.3.6.1. Üye Ülke Başvuruları

IMF mali kaynaklarını, "eşit kabul hakkı" gereği, tüm üye ülkelere aynı şekilde ve aynı koşullar altında kullanırmak zorundadır.

Üye ülkeler ödemeler dengesi sorununu aşmak amacıyla;

- ödemeler dengesi pozisyonu,
- uluslararası rezerv pozisyonu ve,
- uluslararası rezerv pozisyonundaki gelişmeler nedeniyle IMF'ye başvurarak destek talep edebilir. Fon ise bu üç konuyu birlikte ele alarak değerlendirmesini yapar.⁽²⁰⁾

Üye ülkeler, ödemeler dengesi problemleri ortaya çıktığı gibi IMF'ye başvurabilir yani zaman yönünden herhangi bir sınırlama yoktur. Fon ise gerektiğinde başvuruyu reddetme hakkına sahiptir.

2.3.6.2. IMF'nin Aradığı Performans Kriterleri

Ülkeler;

- Merkez Bankası net iç varlıklarına,
- Uluslararası rezervlerine,
- Kamu kesimi net iç borçlanmasına,
- Ekonominin durumuna göre bazı ekonomik hedefler üzerine limitler,

20- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 38.

koşullarını gerçekleştirmeyi taahhüt ederse stand-by düzenlemesi yapılarak, IMF'den fon sağlayabilmektedir.

Krediler performansa bakılarak periyodik olarak belirlendiğinden, ülke, performans kriterlerine uymak zorundadır. Bu kriterleri gerçekleştiremezse IMF yardımından vazgeçebilir veya hedeflerin yeniden gözden geçirilmesini isteyebilir.

IMF; yüksek enflasyon ya da hiperenflasyon problemi olan ülkelerde uygulanacak mali programların başarılı olması için istikrar programlarında kurun çapa olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü IMF'ye göre; fiyat, ücret, kur veya para arzı arasından seçilen nominal çapanın artış hızı, enflasyon oranının altında sabit tutulduğunda, belli bir süre sonra enflasyon oranının bu orana yaklaşacağı varsayılmaktadır. Sabit kur; mali disiplini sağlama ve enflasyonu kontrol altına almada başarılı olurken rekabetin korunması ve ödemeler dengesinin düzeltilmesinde yetersiz kalmaktadır.

IMF literatüründe "koşullara bağlama" adı verilen, bu koşullara tabi olmaksızın bazı Fon imkanlarının kullanılabilirdiği, ama genellikle kullanımın gerekleri arasında yer alan koşullar aşağıda özetlenmiştir:

- Niyet Mektubu: Ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşan üye ülke, IMF destekli ekonomik programı uygulama kararı aldığı zaman, ilgili Bakan'ın (bu genellikle Maliye Bakanı olmaktadır) yada Merkez Bankası Başkanı'nın imzasını taşıyan ve IMF Başkanı'na hitaben yazılmış, uygulamak istediği ekonomik programı açıklayan ve alacağı önlemleri ortaya koyan bir "Niyet Mektubu"nu IMF'ye verir. Stand-by düzenlemesi ile birlikte niyet mektubu IMF İcra Direktörleri Kurulu'na sunulur ve onay sonrası yürürlüğe girer.
 - Kullanılacak imkanın taksitlendirilmesi: İmkanların bir kısmı bir defada kullanılır şekildeyken, stand-by veya süresi uzatılmış düzenlemeye bağlı olarak kullanılan
-

diğer bölümü ise taksitlendirme adı verilen üçer aylık taksitler halinde kullanılır.

- Ülke uygulamasının gözden geçirilmesi: Belirlenen performans kriterlerine uyulup uyulmadığı ve ülkeye zamanı gelen taksidin kullanılarak kullanılmayacağını belirlemek için IMF, ülke yetkilileriyle birlikte ekonominin durumunu gözden geçirir.
- Stand-by düzenlemesi ve süresi: Stand-by düzenlemesi bir anlaşma değildir çünkü, uyulması gereken koşullara üye ülkenin uymaması durumunda IMF, tek taraflı olarak imkan kullanımına son verme hakkına sahiptir. Üye ülke ile IMF uygulanacak ekonomik program hakkında görüş birliğine vardığı zaman, standard bir form olan stand-by düzenlemesine niyet mektubunda taahhüt edilmiş olan konular yazılarak, niyet mektubu ile birlikte IMF İcra Direktörleri Kurulu'na onay için sunulur.

Stand by düzenlemesi, 14 veya 16 ay gibi bir süreyi kapsayabildiği gibi genellikle 1, istisnai hallerde 2 yıldır. Sorunun çözümünde sürenin yetersiz kalması durumunda, IMF süreyi “süresi uzatılmış düzenleme” adı altında 3 yıla kadar uzatabilir.

Stand-by düzenlemelerinde aşağıdaki konular yer alır:

- kullanılacak imkanın tarihleri ve miktarları,
- performans kriterlerinin niteliği ve limitleri,
- düzenlemenin kapsadığı dönemde üye ülke ile Fon arasında bir konsültasyon ilişkisinin varlığı,
- süre ve kullanılacak imkanın toplam miktarı,
- imkanlarının hangi koşullar ortaya çıktığında durdurulacağı,
- niyet mektubundaki ekonomik programın özeti,

- Üye ülkenin uymak zorunda olacağı performans kriterlerinin belirlenmesi: Üye ülke her bir taksidi kullanırken, stand-by veya süresi uzatılmış düzenlemedeki öngörölmüş performans kriterlerini nitelik ve nicelik olarak karşılayıp karşılamadığına göre IMF tarafından denetlenir. Eğer kriterler yerine getirilmemiş, başarısız olunmuşsa IMF, zamanı gelmiş olan taksidi kullandırmayabilir. Dolayısıyla performans kriterleri taksitlendirme ile yakından ilgilidir. Bu kriterler şöyle özetlenebilir:

- Merkez Bankası net uluslararası rezervlerine limit,
- kamu kesimi net iç borçlanmasına limit,
- Merkez Bankası net iç varlıklarına limit,
- Ekonominin durumu ve gereksinimlerine göre diğèr bazı ekonomik büyüklükler üzerine limitler. ⁽²¹⁾

- Taahhüt senedi: Üye ülke IMF kaynak kullanım koşullarını yerine getirdiğinde, söz konusu imkanı kullanabilmek için, aynı miktara denk gelen kendi parasını veya hazırladığı taahhüt belgesini, IMF'nin hesabına yatırır. Karşılığında IMF, ihtiyaç duyduğu döviz cinsinden gerekli miktarı ülkeye verir. Eğer taksitlendirme şeklinde IMF imkanı kullanılıyorsa, her bir taksit miktarı kullanımından önce bu işlem tekrarlanır ve buna "imkan kullanımı" adı verilmektedir. Geri ödenme zamanı geldiğinde, üye ülke kullandığı döviz miktarını geri öder ve kendi parasını yada taahhüt senedini geri alır. Buna da "geri ödeme" adı verilmektedir.

21- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 41.

2.3.6.3. Üye Ülkelere Sağladığı İmkanlar

2.3.6.3.1. Olağan İmkanlar

IMF'nin normal kredileri, Genel Departman içerisindeki "Genel Kaynaklar Hesabı"ndan karşılanmaktadır. Genel Kaynaklar Hesabı; üye ülkelerin kota ödemeleri, Fon'dan kredi alan ülkelere alınan komisyonlar ve borçlu üyelerin ödedikleri karşılıklardan oluşmaktadır.

Üye ülkenin bu hesaptan kredi alabilmesi için, dış ödeme güçlüğü içerisinde bulunması gerekmektedir. Bu amaçla alınan kaynaklar geçici süreli ve Fon tarafından belirlenen süre içerisinde geri ödenmek zorundadır. Ayrıca ülke, alacağı kaynakları, sadece ödemeler dengesi açıklarını gidermek için kullanacağını ve istikrar programını izleyeceğini taahhüt etmektedir. Verilen taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğini denetlemek üzere Fon, üye ülkeye belli zaman aralıkları içerisinde uzmanlarını göndermektedir. Eğer ülke anlaşma dışına çıkmışsa, verilen krediler durdurulabilir.

2.3.6.3.1.1. Kredi Dilimleri Politikası

Üye ülkelerin IMF'deki kotalarının %25'lik dört dilime ayrılması sonucu, bu dilimlerin kullanım şekli ile ilgili düzenlemelere "Kredi Dilim Politikaları" adı verilir. İlk %25'lik dilime "Birinci Kredi Dilimi", birinci kredi dilimini izleyen diğer üç adet %25'lik dilimlere ise "Üst Kredi Dilimleri" adı verilir. 1971 yılına kadar Birinci Kredi Dilimi'ne, kotaların % 25'lik kısmı altın olarak ödendiği için "altın dilimi" denilmekteydi. Rezerv dilimi pozisyonunun kullanımından sonra en az koşula bağlı imkan bu kredi diliminin kullanımınıdır. Tek koşul; ödemeler dengesi sorununun çözümü için, üye ülkenin kendiliğinden harekete geçerek birtakım önlemler alması ve Fon'un bu önlemleri çözüm için yeterli bulmamasından ibarettir. Bu dilimin kullanımında

taksitlendirme sözkonusu olmadığından %25'lik dilim bir defada verilir.

Üst kredi dilimlerin de ise bazı kullanım şartları vardır. Bu kredi dilimlerini kullanım şartlarına göre:

- IMF ile birlikte bir niyet mektubunun hazırlanması,
- üye ülke, Maliye Bakanı, ilgili bir Bakan veya Merkez Bankası Başkanı tarafından hazırlanan niyet mektubunun imzalanması ve IMF Başkanı'na gönderilmesi,
- stand by düzenlemesinin IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından onaylanması gerekmektedir.

Geri ödeme süreleri 3 ¼ - 5 yıldır.

Üye ülke; küçük bir ödemeler dengesi sorunu ile karşılaştığında, kullanabileceği ilk imkan rezerv dilimi pozisyonudur. Üye ülkenin Fon'da bulunan ulusal parasından, kotası ve o zamana kadar ulusal parası karşılığında Fon'dan kullanıp da geri ödemediği imkanların düşülmesi sonucu, o ülkenin rezerv dilimi pozisyonuna ulaşılır. Üye ülkenin Fon'daki parası, kotasına eşit, fazla veya düşük olabilir. Dolayısıyla ülkenin Fon'daki ulusal parası kotasından daha düşükse, ayrıca ülke Fon'dan herhangi bir kullanımda bulunmamışsa, rezerv dilimi pozisyonu, kotasından Fon'daki ulusal parasının miktarı düşülerek hesaplanır. Eğer üye ülkenin Fon'daki ulusal parası ile kotası eşitse, kullanabileceği herhangi bir rezerv dilimi olmaz.

Aşağıdaki nedenler ile üye ülkenin Fon'da parası bulunur:

- kotasının ulusal parası cinsinden ödenmesi gereken kısmı için yaptığı ödemeler,
 - kotasının nakden ödenmemiş bölümünün kendi ulusal parasıyla ödenmesi
-

- gereken bölümü için vermiş olduğu taahhüt senetleri,
- Fon'dan kullandığı imkanlar karşılığında IMF adına yatırmış olduğu ulusal parası veya bu miktar kadar düzenleyip IMF'ye verdiği taahhüt senetleri nedeniyle oluşmaktadır. ⁽²²⁾

2.3.6.3.1.2. Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı

Üye ülkenin ödemeler dengesi sorununun bir yada iki yıllık süreyi kapsayacak bir stand by düzenlemesi ile çözülmesi mümkün değilse ve ülkenin daha uzun süreli ve daha büyük miktarda IMF kaynaklarından yararlanması gerekiyorsa "uzatılmış düzenleme" söz konusu olacaktır. Kullanılacak imkanın adı "Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı", yapılan düzenleme "Stand-by Düzenlemesi" yerine "Süresi Uzatılmış Düzenleme" adını almaktadır. Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı, üç veya bazı istisnai durumlar karşısında dört yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Kullanılabilecek fon imkanı ise üye ülke kotasının % 300'ü ile sınırlıdır ve 4 1/2 - 10 yıl içinde geri ödenmesi gerekmektedir.

2.3.6.3.2. Özel İmkanlar

Bu hesap 1981 yılında faaliyete geçmiştir. Dört kısımda ele alınabilir:

2.3.6.3.2.1. Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı

Bu kolaylık, 1963 yılında, sadece telafi edici finansman kolaylığı adı altında, temel mal ihraç eden ülkelerin denetimleri dışında oluşabilecek ihracat gelirlerindeki düşmeler

22- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 42-43.

sonucu, ödemeler dengesinde ortaya çıkan bozuklukların giderilmesi amacıyla uygulamaya konulmuştur. 1979 yılından sonra, turizm ve yurt dışındaki işçilerin sağladığı gelirlerdeki düşüşler sonucu, 1981 yılından sonra ise tahıl ithalat maliyetlerinde ortaya çıkan ani ve yüksek artışlar sonucu ödemeler dengesi sorunlarını çözebilmek için bu kolaylığın kapsamı genişletilmiş ve “telafi edici ve olağanüstü finansman kolaylığı” adı altında uygulamaya devam edilmiştir. Bu imkan kullanım bakımından “telafi edici finansman kolaylığı” ve “olağanüstü finansman kolaylığı” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Telafi edici finansman kolaylığı, çok fazla koşula bağlamayı gerektirmeden hemen kullanılabilir bir imkandır. Ülke kendi denetimi dışındaki ihracat gelirlerinin yada yurt dışında çalışan ve döviz gelirlerinin bir bölümünü ülkeye yollayan işçilerin gönderdiği dövizlerin azalması, tahıl ithal maliyetlerinin yükselmesi gibi durumların oluşması sonucu IMF’ye bu imkan için başvurmaktadır.

Olağanüstü finansman kolaylığında ise, koşullara bağlanmış bir IMF programı yürütülürken (stand-by düzenlemesi, süresi uzatılmış düzenleme, yapısal veya güçlendirilmiş yapısal uyum düzenlemesi) ülkenin ihracat malları fiyatlarındaki düşüşler, tahıl ithalat maliyetlerindeki artışlar, faiz oranlarında dalgalanmalar gibi elinde olmayan nedenlerle, üye ülkenin karşılaşılabileceği sorunlar sonucu bu kolaylığa başvurulmaktadır.

Olağanüstü finansman kolaylığı mevcut bir IMF programına ek olarak kullanılırken, telafi edici finansman kolaylığı ise tek başına kullanılabilir. IMF imkanının limiti, telafi edici finansman kolaylığında üye ülke kotasının % 30'u, olağanüstü finansman kolaylığında ise kotanın %15'idir. Tahıl fiyatlarının yükselmesi nedeniyle ödemeler dengesi sorunu ortaya çıkmışsa, %15'ine kadar bir imkan daha kullanılabilmektedir. Bu şekilde iki kolaylığın toplam limiti üye ülke kotasının % 60'ı olabilmektedir. Ayrıca IMF, ödemeler dengesi sorununun ciddiyetine göre, kotanın

%20'si oranında ayrıca "seçimlik dilim kullanma hakkı" verebilmektedir. 3 1/4 - 5 yıl içerisinde, bu imkan dahilinde kullanılan Fon'un geri ödenmesi gerekmektedir.

2.3.6.3.2. Tampon Stok Finansman Kolaylığı

Üye ülkelerin mal fiyatlarındaki düşüşler nedeniyle ödemeler dengesi bozulmuş ise ve telafi edici finansman kolaylığından yararlanıyorlarsa, söz konusu ülkelerin, ihracat mallarının fiyatlarını düşürmeden bir süre için ihracattan kaçınması durumunda, bu malları ithal eden üye ülkeler, bu gelişmelerden zarar görmektedirler. Tampon stok bulunduran ülkelerin, bu zararı ortadan kaldıracakları ve ihtiyaçları olan stokları ihracat edebilmeleri için imkan yaratmak düşüncesi ile bu kolaylık ortaya çıkmıştır. Bu kolaylığa göre, ülke kotasının %35'ine kadar bir IMF imkanından yararlanabilmekte ve kullanılan imkanı 3 1/4 - 5 yıl içinde geri ödemesi gerekmektedir.

2.3.6.3.3. Geçici imkanlar

IMF, aşağıda özetlendiği üzere çeşitli geçici ödemeler dengesi sorunlarını çözmek amacıyla ve söz konusu geçici sorunların ortadan kalkması sonucu, yürürlükten kaldırılan bazı geçici imkanlar geliştirmiştir;

2.3.6.3.3.1. Petrol Kolaylığı

1970'li yılların başında, petrol fiyatlarındaki büyük artışlar sonucu, üye ülkelerin ödemeler dengesine katkıda bulunmak amacıyla, 13 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe konmuştur. 31 Aralık 1975 tarihinde de bu kolaylığın kapatılması kararlaştırılmıştır. 1990 yılında ortaya çıkan Körfez Krizi sonucu petrol fiyatlarındaki artış karşısında

tekrar yürürlüğe konmuş, fiyatların normal seviyesine dönmesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Üye ülkeler bu kolaylıktan, kotalarının %75'ine kadar bir miktarda yararlanmışlardır. Ülkeler, ödemeler dengesi sorunu ortadan kalktıktan sonra, aldıkları mali yardımı, borçlanma tarihinden itibaren en geç 7 yıl içerisinde ve 16 eşit taksitte geri ödemek zorundadırlar.

2.3.5.3.3.2. Sistem Değişimi Kolaylığı

Bu kolaylık 1993 yılının Nisan ayında ortaya çıkmış ve 1994 yılında yürürlüğe konmuştur. Rusya, eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sistem değişikliği sürecinin sorunsuz geçmesine yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuştur.

Bu kolaylık, dış ödeme sıkıntısı çeken ülkelere, kotalarının %50'si kadar ek mali kaynak kullanımı imkanı sağlamıştır. Üye ülkenin bu kolaylıktan yararlanması için, Fon ile bir stand-by, uzatılmış düzenleme veya genişletilmiş fon kolaylığı düzenlemesi yapmış olması gerekmektedir. Üye ülkeler, 4.5 ila 10 yıl içinde kullandıkları fon kaynaklarını geri ödenek zorundadırlar.

2.3.6.3.3.3. Acil Yardım Kolaylığı

Doğal afetlerle karşılaşan ve ödemeler dengesi bunalımına düşen üye ülkelere sağlanmaktadır. Bu tür acil yardımlar herhangi bir koşula yada taksitlendirmeye bağlanmaksızın kullanılır. Geri ödeme süresi 3 ¼ ila 5 yıldır.

2.3.6.4. Düşük Gelirli Ülkeler İçin Kolaylıklar

2.3.6.4.1. Yapısal Uyum Kolaylığı

Bu kolaylık düşük gelirli üye ülkelere yöneliktir. Diğer Fon imkanlarından farkı; %0.5 gibi çok düşük faiz ve uzun vadeli "imtiyazlı bir imkan" olmasıdır. Bu kolaylıktan yararlanmanın ana şartı; üye ülkenin Fon tarafından belirlenen en düşük gelirli 19 üye ülkeden biri olmasıdır. Ayrıca IMF, Dünya Bankası ve ilgili üye ülke yetkilileriyle birlikte hazırlanmış, orta dönemli (üç yıllık bir dönem), makroekonomik yapısal uyumlandırma programının uygulamaya konmuş olması gerekmektedir. Ayrıntıların yer aldığı belgeye "politika çerçeve belgesi", yapılan düzenlemeye de "yapısal uyum kolaylığı düzenlemesi" adı verilmektedir. Politika Çerçeve Belgesi; yılda bir kez gözden geçirilip yenilenmesi ve hedeflerinin güncellenmesi gereken, uygulanacak stratejiler ve finansman gereksinimini ortaya koyan bir belgedir. Yapısal uyum kolaylığı maximum üye ülke kotasının %50'si olmakta, birinci yıl için %15 takip eden yıllar için de %20 ve %15 olarak belirlenmiştir. Bu kolaylık çok düşük bir faizle kullandırıldığı için IMF nezdinde bağış fonu aracılığıyla finanse edilmektedir. Geri ödeme süresi ise 5 1/2 - 10 yıldır.

2.3.6.4.2. Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı

Zamanla yapısal uyum kolaylığının üye ülkelerin uyum programlarını desteklemekte yetersiz kalması sonucu, bu ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının çözümünün yanısıra, yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanmasına olanak sağlamak için, "Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı" 1987 yılı sonunda yürürlüğe konmuştur. IMF nezdinde bu düşük faizli imkanı destekleyebilmek amacı ile,

düşük gelirli üye ülkelerin dışında kalan üye ülke bağışları ile "Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı Bağış Fonu" oluşturulmuştur.

Bu imkanın maximum miktarı üye ülke kotasının %190'ı, bazı istisnai durumlarda %255'idir. Bunların yanısıra Fon tarafından belirlenmiş, %110'luk bir miktar daha vardır. "Tahmin edilen ortalama miktar" olarak anılan bu imkanda sözü edilen limitler için Fon, bu miktarların altında kullanım miktarları da belirleyebilmektedir. Bu kolaylıktan yararlanmak isteyen düşük gelirli üye ülke IMF ile, üç yıllık bir program içine girmek zorundadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİKRAR PROGRAMLARI

1. ORTODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI

Ortodoks model, IMF istikrar programlarının hazırlanmasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Modele göre:

- Para arzı artış hızı yavaşlatılarak, fiyatlar genel seviyesi artışı azaltılmalıdır,
- Ödemeler dengesi açığının sebebi kamu harcama fazlası ise, bu açık, vergiler artırılarak yada kamu harcamaları azaltılarak ortadan kaldırılabilir. Çünkü, ödemeler dengesi açığı ekonomideki yatırım-tasarruf açığı ile kamu kesimi kaynak-harcama açığı toplamına eşittir.
- Mal ve hizmet ihracatını arttırdığı ve ithalatını azalttığı için ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında devalüasyon, kullanılabilir yöntemlerden biridir.

Bu programların amaçları;

- Ödemeler dengesinin sürekli olarak iyileştirilmesi,
- Yurtiçi enflasyon oranının hızla düşürülmesi,
- Kısa zamanda hiperenflasyonun düzeltilmesi,
- Hızla şok politikasının izlenmesi şeklinde olmaktadır. ⁽¹⁾

Bu model sıkı para ve maliye politikası önermekte, kamu açıklarının tamamen yada büyük ölçüde ortadan kaldırılmasına çalışmaktadır. Bu model:

1- PARASIZ, İlker, 3, Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar - Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları, Ezgi Kitabevi, s. 142.

- GSMH'nın büyüme oranını düşürür,
- Endüstriyel büyüme oranını düşürür,
- Ekonomide resesyon ve işsizlik yaratır,
- Çoğunlukla durgun durum enflasyonu gözden kaçırmaktadır. ⁽²⁾

Çoğunlukla IMF tarafından desteklenen bu programlarda, yükün en büyük kısmı ücretliler ve küçük işletmeler üzerine düşmektedir. Yine bu programlar reel ücretlerde, toplam talepte düşme ve GSMH'da daralmayı öngördüğünden, çoğunlukla uygulayan ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

2. HETEREDOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI

Bu modelde para ve maliye önlemlerinin yanısıra ücret ve fiyatlara doğrudan müdahalede bulunmaktadır. Programın temel aracı, gelirler politikası yani ücret ve fiyat kontrolleridir. Bu programlarda;

- Üç-dört rakamlı hiperenflasyon sözkonusu olduğunda enflasyon beklentisini kırmak amacı ile şok kararlar alınarak fiyat ve ücretlerin dondurulması gerekmektedir.
- Fiyatların dondurulması, karaborsa piyasasının ortaya çıkma riskini taşımakla birlikte zorunludur. ⁽³⁾

Bu modelde ilk etapta sıkı maliye politikalarının, daha sonra da genişletici para politikalarının uygulanması öngörülmektedir. Bu modelde ortodoks modele göre:

- Daha büyük bir büyüme oranı,
- Daha az işsizlik gözlenmektedir. ⁽⁴⁾

2- PARASIZ, 3, a.g.e., s. 144.

3- PARASIZ, 3, a.g.e., s. 143.

4- PARASIZ, 3, a.g.e., s. 144.

3. MONETARİST - YAPISALCI İSTİKRAR PROGRAMLARI

Monetarist istikrar programı sıfır enflasyon oranı üzerine kurulmuştur ve enflasyonun kısa dönemde kontrolünü öngörmektedir. Sonuca ulaşmak için kullanılacak zaman ne kadar kısa olursa, sonuç o derecede iyi olacaktır. Dolayısıyla bu görüşü savunanların çoğu çözüm için aşamalı ayarlanma politikasından çok şok istikrar politikalarını tercih etmektedir. Ortodoks istikrar programını kabul eden monetarist yaklaşımın uyguladığı politikalara göre:

- ❑ para arzının kontrolü,
- ❑ kamu açıklarının azaltılması,
- ❑ döviz kurunun devalüasyonu,
- ❑ fiyatların serbest bırakılması,
- ❑ sübvansiyonların kaldırılması ⁽⁵⁾

gerekmektedir. 1950-1960 arası dönemde, Güney Amerika ülkelerinde uygulanan bu politikalar sonucu, ülkelerde enflasyon oranları kısa dönemde düşmüş olsa da üretim, istihdam ve çalışanların milli gelirden aldıkları payın azalması sonucu uygulanan programlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Yapısalcı istikrar programında ise, monetaristlerin aksine aşamalı ayarlanma politikası uygulanmakta, dolayısıyla uygulanan politikalar uzun vadeli politikalar olmaktadır. Bu yaklaşıma göre enflasyon, ekonominin yapısından kaynaklanmaktadır ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin gelişmesi ile paralel artan gelir düzeyi sonucu, talepte meydana gelen değişmelere arzın yetersiz kalması sonucu, darboğazlar ortaya çıkmaktadır. Eğer uygulanan istikrar programları bu darboğazları ortadan kaldıracak yapıda değilse, istikrar politikası başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Yine bu görüşe göre eğer problemleri ortadan kaldıracaksa köklü kurumsal reformlar yapılabilmektedir.

5- PARASIZ, 3, a.g.e., s. 124.

4. IMF'İN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Teknik açıdan bakıldığında IMF istikrar programları bir finansal programdır. *IMF istikrar programı ile IMF'nin şartlı desteklediği, parasalcı iktisat anlayışı ve neoklasik dış ticaret teorisini egemen unsurları ile şekillenen temel hedefleri fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi olarak saptanan iktisat politikaları demeti kastedilir.*⁽⁶⁾

Bu programların ilk amacı; ödemeler dengesi problemlerini ortadan kaldırmak, ikinci amacı da; enflasyon oranını düşürmektir. Program uygulanmaya başlandığı zaman zaten yüksek olan enflasyon oranı daha da yükselmektedir. Aşırı enflasyon olan bir ekonomide paranın dolaşım hızı daha yüksek olacaktır, yani elde daha az miktarda para tutulmak istenecektir. Dolayısıyla para arzındaki bir artış fiyatların daha fazla artmasına neden olacaktır. Fiyatlar genel seviyesi aşırı yükselirse ödemeler bilançosundaki iyileşme tersine dönecektir. Bu durum, IMF istikrar programlarının temel sorunlarından birini oluşturmaktadır.

IMF ile yapılan anlaşmalarda hükümetlere yapılan teklif ve dayatmalar genel olarak şöyle özetlenebilir:

- Ücretlerin dondurulması,
- Özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi,
- Yabancı yatırımlar ve sermaye hareketlerinin teşvik edilmesini sağlayıcı yapısal ve kurumsal düzenlemeler,
- Tarım ve sanayideki sübvansiyonların kaldırılması ve iç pazarın rekabete açılması,
- İhracatta rekabet sağlayıcı unsur olarak döviz kurunun düzenli olarak ayarlanması,
- İhracatı özendirici tedbirler.⁽⁷⁾

6- TUNALI, İnci, - TAN, Beril, IMF İle 50 Yıllık İlişkilerin ve IMF İstikrar Politikalarının Evriminin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Ankara, Haziran 1998, s. 4.

7- Yazar ismi belli değil., Emperyalizmin Krizi - IMF-NATO-ORTA DOĞU, Özenç Basın Yayın, I. Baskı, Haziran 1999

IMF'nin özellikle 1970'li yıllarla birlikte, borç vermek için ileri sürdüğü şartlar konusunda baskısı artmış ve bir çok ülkenin iktisat politikalarında giderek daha fazla söz sahibi olmuştur. Bu etkinliği arttıran araçlar ise şöyle sıralanabilir;

- 1974'de oluşturulan "petrol yardımı fonu",
- kotaların arttırılması,
- stand-by anlaşmalarının giderek yaygınlık kazanması,
- 1 Nisan 1978'yürürlüğe giren IMF sözleşmesi hükümlerindeki ikinci değişiklikle birlikte kuruma dünya ekonomisini denetlemede daha fazla yetki verilmesi. ⁽⁸⁾

Bu politikalar talep veya arz yönlü olabilir;

4.1. Talep Yönlü Politikalar

Açığa neden olan fazla talebi düşürmek, bu politikaların temel amacıdır. Talep yönlü politikalar kur, ticaret, maliye ve para politikaları olmak üzere dört ayrı başlık altında incelenebilir.

4.1.1. Kur politikası

İstikrar programlarının temeli olan kur politikasının;

- ❑ devalüasyon ile fiyat yapısını değiştirmek,
- ❑ ödemeler dengesini iyileştirmek için ihracatı arttırmak,
- ❑ talep yönünden reel gelir ve harcamaları azaltmak gibi uygulama şekilleri vardır.

8- SÖNMEZ, Sinan, 1, Emperyalizmin Krizi – Piyasa Ekonomisi ve Devlet Müdahalesi, Özenç Basın Yayın, I. Baskı, Haziran 1999, s. 101-102

Dış ticarete konu olan malların fiyatlarını, konu olmayan malların fiyatlarına nazaran arttıran devalüasyon, dış ticarete konu olan malların üretimini daha karlı hale getirmektedir. Eğer ithalat yüksek ve ihracat da düşük ise uluslararası ticarete konu olan malların fiyatları, uluslararası ticarete konu olmayan malların fiyatlarına nazaran düşük olacak, devalüasyon da bu fiyatların ayarlanmasına neden olacaktır. Bunun yanısıra devalüasyonla yükselen yurtiçi fiyatlar, yurt içinde üretilen malların tüketimini azaltıp, bu malların ihraç edilmesini sağlayarak döviz gelirlerini arttırmaktadır. Dış satın alma gücünü azaltan devalüasyon sonucu, toplam talep ve satın alma gücü azalacaktır.

4.1.2. Ticaret politikası

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda döviz kuru aşırı değerlidir ve bu da onların uluslararası piyasalarda rekabet gücünün kaybolmasına neden olur. Tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi ticaret politikaları ile, bu ülkelerin rekabet gücü arttırılmaya çalışılmaktadır. Tarifelerin düşürülmesi kamu gelirlerinin azalmasına neden olmakla birlikte, ulusal üreticilerin dış rekabete sokularak etkinliği arttırılmakta ve yabancı girdileri daha az maliyetle elde etmeleri sağlanmaktadır.

4.1.3. Maliye politikası

Kaynak dağılımını etkilemesi nedeni ile Kamu sektörünün harcama ve vergi politikaları önemlidir. Kamu harcamalarını kısmak, sübvansiyonları azaltmak, vergileri arttırmak, ve KİT mallarına zam yapmak gibi uygulamalarla, toplam talebi kısmak, bütçe açığını kapatmak ve açığın para basmak yoluyla kapatılmasını engellemek amaçlanmaktadır. Çünkü çoğu zaman kamu açıkları para basımı yolu ile finanse edilmekte, bu da fiyat seviyesini arttırmaktadır.

4.1.4. Para politikası

Bu politika ile faizlerin artması sonucu sermaye kaçıının önlenmesi, tasarrufların artması ve tüketim talebinin azalması amaçlanır. Yani amaç para arzını kısmak suretiyle aşırı harcamaları engellemek, diğer bir anlamda ekonomide kaynak kullanımını daha etkin hale getirmektir. Toplam para arzı ve kredi hacmindeki genişleme sıkı para politikası ile kontrol edilmektedir. Para politikasında, ekonominin ciddi anlamda daralmasına neden olan, genellikle banka kredi, kaynak ve faizlerini kontrol etmek olan dolaysız araçlar ile zorunlu rezerv tutma, açık piyasa işlemleri ve Merkez Bankası'nın borç vermeye yönelik uygulamalarını içeren dolaylı araçlar ile ekonomiye müdahalede bulunulur. Özel sektör kredilerinin kamu sektörü kredilerinden daha az düşürülmesini hedeflemektedir.

IMF istikrar programlarında ücret sistemine yönelik önemli sınırlamalar yer almakta, ücret kontrolü ile hem toplam talep üzerindeki baskı kaldırılmaya çalışılırken hem de üretim maliyetleri hafifletilerek, uluslararası düzeyde mal ve hizmetlerin daha rekabetçi olması hedeflenmektedir.

4.2. Arz Yönlü Politikalar

1970'li yılların Keynesyen İktisata getirdiği karşıt teorilerden biri Arz İktisatıdır. Keynesyen teorinin toplam talebe ağırlık vermesine bir tepki olarak doğan arz yönlü iktisat özellikle ABD'de büyük bir ilgi ile karşılanmış ve Başkan Reagan'ın seçim propogandalarının ve daha sonraki uygulamalarının temelini oluşturmuştur. Arz yönlü iktisat dikkatleri ekonominin arz yönüne çekmiş ve bir çok ekonomik sorunun çözümünde arzı arttırmaya yönelik tedbirlerin daha başarılı sonuçlar verebileceğini savunmuştur. Verimliliği arttıran veya arzın büyümesi sonucunu veren politikalar,

ekonomik hastalıkların tek tedavisi olarak görülmüştür. ⁽⁹⁾ Arz yönlü ekonomistler ekonomik faaliyet düzeyinin belirleyicileri olarak, çalışmayı, tasarrufu, yatırımı ve risk üstlenimini temel almaktadır.

Arz yönlü ekonomistler radikaller ve yerleşik düşünceyi savunanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Radikal arz yönlü ekonomistler, hanehalkı ve iş aleminin marjinal vergi oranlarının aniden düşürülmesini desteklemektedir. Bu ekonomistlere göre; vergilerdeki büyük indirim, ekstra ekonomik çabaları ve ekonomik faaliyeti teşvik edecek, dolayısıyla milli gelir ve vergi gelirlerinde büyük artış olacaktır. Bunun sonucunda tüketiciler daha fazla tüketim mallarına sahip olacaklar, devlet de daha fazla ulusal savunma ve sosyal refah sağlayacaktır. Emeğin bakış açısında daima daha fazla çalışma ve kazanma, daha az boş zaman yada daha az çalışma daha fazla boş zaman arasında bir seçim söz konusudur. Marjinal vergi oranı ne kadar yüksekse vergiden sonraki ücret o kadar düşük olacağından boş zamanın fırsat maliyeti o kadar küçük olacaktır. Bu durumda boş zamana talep o kadar büyük olacaktır. Arz yönlü iktisatçılara göre marjinal vergi oranı ne kadar düşükse kaynakların yanlış yönlendirilmesi o kadar az olacaktır. Çalışanlar ve yatırımcılar kaynaklarını nispeten yüksek getirili ekonomik faaliyetlere yatırırlar. Ayrıca vergi yasalarındaki boşluklarda, bazı faaliyetlerin nisbi getiri oranını yükseltmektedir. Örneğin kişiler vergi avantajlarından dolayı gayrimenkule yatırım yapabilir. Sosyal bakış açısından, toplum bu vergi kaçaklarından dolayı bazı sektörlerde çok fazla kaynağa sahip olabilir. Bu durumda toplumun kaynaklarının etkin kullanımından söz edilemez. Marjinal vergi oranı yüksek gelir vergisi sisteminin bir diğer dezavantajı, kaynakları vergiden kaçırma yolları bulan alanlara teşvik etmesidir. ⁽¹⁰⁾

Radikal arz yönlü iktisatçılara göre şirket ve şirket dışı gelirler üzerindeki marjinal vergi oranlarında ani bir düşüş, stagflasyona karşı bir tedavi yöntemidir. Yine bu iktisatçılara göre, cari vergi artışları ve enflasyon, kişilerin daha üst vergi dilimlerine

9- AKDİŞ, Muhammet, Arz Yönlü İktisatçıların Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye'deki Faiz Oranları, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:8, Ağustos 1991, s. 31-36

10- PARASIZ, M., İlker, 4, Makro Ekonomi - Teori ve Politika, Mart 1993, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, s. 359-360.

geçmesine sebep olmaktadır. Böylece kişilerin çalışma çabaları ve tasarrufları, iş aleminin yatırım güdüleri azalmaktadır. Bir diğer deyişle marjinal vergi oranlarının yükselmesi toplam arzda bir düşüşe neden olmaktadır. Stagflasyon ve üretkenlikte düşüşleri ile mücadele etmenin doğal yolu vergi oranlarının aniden azaltılmasıdır. Bir şekilde bir ülke resesyonun güçlüklerine katlanmaksızın enflasyonu düşürebilecektir. ⁽¹¹⁾

Yerleşik arz yönlü iktisatçılar ise; radikal arz yönlü iktisatçıların bir çok yönünü paylaşmakla birlikte, bazı düşüncelerini aşırı bulmaktadır. Bu iktisatçılar özellikle tasarruf ve yatırımı etkileyerek ekonomik gelişmelerin sağlanmasında vergi teşviklerinin önemini ön planda tutmaktadır. Yerleşik arz yönlü iktisatçılara göre, radikal arz yönlü iktisatın programında iki eksiklik söz konusudur. Birincisi; vergiler düşürülürken kamu harcamalarında kısıntıya gidilmemiştir. İkincisi; çok kısa zamanda çok şeyin yapılacağı vaadedilmiştir. Yerleşik arz yönlü iktisatçılara göre, optimal arz yanlı politika programı şu özellikleri taşımalıdır: Buna göre vergi indirimleri kamu harcamaları kısılmaksızın olumlu sonuç vermeyecektir. Bunun için de kişisel vergi indirimleri, işletmelerin vergi indirimleri ve kamu harcamalarındaki kısıntılar aynı anda ele alınmalıdır. Bu ayaklardan birisinin kaldırılması halinde arz yönlü program da başarısız olacaktır. ⁽¹²⁾

Arz yönlü politikalar iki başlık altında toplanabilir:

4.2.1. Ekonomik Etkinliğin Artırılmasını Amaçlayan Politikalar

Üretim araçlarını etkin kullanıp kapasite kullanımını arttırarak üretim seviyesini yükseltmek amaçtır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla aksak rekabet koşulları geçerlidir. Bu da fiyat politikaları ve kontrolleri, vergi sübvansiyonları, gümrük tarifeleri ve kotalar nedeniyle mal ve faktör piyasalarında çarpıklıklara neden olmakta, sonucunda da yanlış kaynak tahsisine ve gelir kayıplarına yol açmaktadır. Amaç Kamu İktisadi Kuruluşlarının sübvansiyonlarının azaltılarak, finansal açıdan

11- PARASIZ, M., İlker, 4, a.g.e., s. 361.

12- PARASIZ, M., İlker, 4, a.g.e., s. 362.

güçlenmelerinin sağlanmasıdır.

4.2.2. Üretim Kapasitesini Arttırıcı Politikalar

Bu politikalar, yatırım-tasarruf teşviklerini ve teknolojik gelişmeyi içerir. Toplam talep genişlemesini kontrol ederek uzun dönem tam kapasite üretim dengesini kurmayı amaçlar.

Ortodoks modeldeki, aşağıda sıralanmış politikaların ilk üçü, IMF tarafından önerilmekte, diğerleri ise sık sık gündeme getirilmektedir:

- Genelde bankacılık sisteminden açılan kredilere farklı tavanlar konması yoluyla parasal daralma,
- Devalüasyon,
- Fiyatlar üzerindeki hükümet müdahalelerinin kaldırılması veya azaltılması,
- Yurt içinde olan mali reform ve liberizasyon ile faiz oranlarının yükseltilmesi yönünde çabalar,
- Sermaye akışı ve ticarete yönelik engellerin azaltılması şeklinde dış ticaret liberizasyonu,
- Tırmanan enflasyon ortamında IMF politikası yerel para birimini zaman içinde değerinin düşürülme hızını yavaşlatır. Enflasyonun tırmanması yavaşladıkça beklentiler etkilenecek ve anti-enflasyonist bir güç oluşacaktır.
- Ücretlerin dondurulması ise genellikle enflasyonist baskının genel talebi azaltması ile önlenmesi için önerilir. ⁽¹³⁾

4.3. IMF İstikrar Programlarına Eleştirel Bakış

Beckerman'a göre; para talebinin düşük ve paranın dolaşım hızının yüksek olması

13- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 8.

nedeni ile uzun dönem enflasyonla uğraşan ülkelerde IMF programları çalışmamaktadır. Beklentiler çabuk etkilenir bir yapıda olduğundan dolayı ödemeler dengesi iyileşmesi enflasyonist baskı yaratmaktadır. Bu baskıyı kapatmak için hükümetin uygulaması gereken deflasyonist politikalar ise ekonominin daralmasına neden olacaktır. Başka bir düşünceye göre; IMF'nin aşırı talep ve kredi genişlemesi nedeni ile bozulan dış dengenin çözümü için kredi kısıtı ve yurtiçi talebin baskı altına alınması gibi koyduğu katı koşullar nedeni ile, başlatılan uygulamalar her zaman sonuçlandırılmadan yarıda bırakılmaktadır. Yine bir diğer eleştiriye göre; IMF tipi programlar, gelir dağılımını bazı gelir gruplarının aleyhine, bazılarının ise lehine etkilemektedir. Yine IMF, her ülkenin kendine ait tarihsel gelişimini, sosyal ve ekonomik özelliklerini, politik yapısını vb. incelemeden başvuran her ülkeye tek tip önerilerde bulunmaktadır.

Bazı uluslararası finans çevreleri IMF'yi krizi öngöremediği ve görevini yerine getirmediği konusunda eleştirmişlerdir. Bütün bu eleştirilere karşılık IMF, krizi ülkelere kaynaklanan sorunlara bağlayarak, serbest finans piyasalarının kaynak dağılımında optimaliteyi sağlayacağı konusundaki temel yaklaşımını sürdürmüştür. Ülkelere dış ödeme yeteneğini artırıcı politika uygulamalarını telkin ederek ve finansal yardımlarda bulunarak uluslararası finans çevrelerinin alacaklarını garantileme ve global bir finansal çöküşü önleme çabasına girmiştir ⁽¹⁴⁾

IMF'nin, özellikle 1980 sonrası Latin Amerika'da başlayan borç krizi sonrasında üstlenmiş olduğu rol, kalkınmakta olan ülkelere kısa vadeli borç vererek, sermaye akışlarını düzenlemeye çalışmak ve bu ülkeleri tekrar likit hale getirerek borçlarını ödeyebilmektir. Bu açıdan bakıldığında, IMF'nin asıl amacı, kalkınmak ya da kalkındırmak değil, bu ülkelerde büyük çaplı borç sıkıntılarını önleyerek, dünya finans ve sermaye piyasalarında istikrarı sağlayabilmektir. 1997-1998 Asya krizinde IMF'nin, Endonezya, Kore gibi ülkelerde, daha fazla sermaye kaçışına sebep olduğu ve fakirliği daha fazla artırdığı düşünülmektedir. ⁽¹⁵⁾

14- DEMİR, Gülten, Asya Krizi ve IMF, İstanbul, 1999, Der Yayınları, s. 183-213.

15- ZÜLFÜKAR, Doğan, Milli Model, Milli Ekonomik Program, Milli Mücadele, Finansal Forum, 26.02.2001, s. 6

IMF ile ilgili önemli eleştirilerden biri de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı "Yapısal Uyum Politikalarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Etkinliği Açısından Sonuçları" başlıklı rapordur. Rapora göre Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşanan kriz ve uygulanan IMF politikaları, sosyal alanda şiddetli ve ani şoklar yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin, Endonezya'da nüfusun %20'si, Güney Kore ve Tayland'da %12'si yoksulluk sınırının altına düşmüştür. Aynı ülkelerde işsizlik iki katına çıkmıştır. ⁽¹⁶⁾

IMF'nin yoğun biçimde eleştiriye maruz kaldığı bu ve buna benzer konular aşağıda sınıflandırılmıştır:

4.3.1. Yapısalcı Eleştiriler

IMF'ye göre devalüasyon, kamu harcamaları ve para arzının kısıtlanması gibi politikalarla kontrol altına alınabilen aşırı talep, ödemeler dengesi sorununa yol açmaktadır. Yapısalcılara göre ise, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının çözümünde IMF'nin istikrar politikaları yetersiz kalmakta, bu politikalar ekonomiyi daraltabilmekte, ülkeyi stagfasyona sürükleyebilmektedir. Bu nedenle enflasyon gibi sorunların çözümü sadece parasal açıdan değerlendirilmemelidir.

4.3.2. Heterodoks Eleştiriler

Arjantin, Brezilya, İsrail gibi ülkelerde uygulanan ortodoks programlara alternatif olarak 1980'li yılların ortalarında heterodoks programlar gündeme gelmiştir. Amaç; resesyona ve gelir dağılımı bozukluklarına yol açmadan enflasyonu hızlı bir şekilde ve kalıcı olarak düşürmektir. Bazı ortodoks para ve maliye politikalarını benimsemenin yanısıra ücret ve fiyatların dondurulması yada nominal çapa olarak kullanılması, ücretlerdeki endekslemeye son verilmesi gibi politikaları da kapsar.

16- GÜZEL, A., IMF Sosyal Çöküşün Reçeteleri, Cumhuriyet Gazetesi, Ocak 2001.

4.3.3. Dengesizlik Eleştirisi

Bu eleştiriye göre; dış dengesizliklerin niteliğine göre farklı çözüm yolları uygulanabilmektedir. Ödemeler dengesi problemleri klasik, yapısal açık ve Keynesci fazla olabilmektedir. Yarı sanayileşmiş ülkelerde genellikle yapısal ya da klasik ödemeler dengesi sorunları vardır. Bu eleştiriye göre IMF reçetesi, klasik ödemeler dengesi sorunlarına çözüm bulsa da yapısal ödemeler dengesi sorunlarına yetersiz gelmekte, işsizlik ve ödemeler dengesi problemleri ithal ikamesi ve yapısal darboğazları ortadan kaldıracak politikalarla çözülebilmektedir.

4.3.4. Post-Keynesci Eleştiriler

Bu eleştiriye göre; IMF'nin yapısal katkıları dikkate almayan, esnek bir ekonomiye uygun politikaları, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapısındaki bozuklukları gideremez, hazırlanan kısa vadeli programlar istikrarı sağlayamaz. IMF yapısal sorunlar olan ücret ve fiyat ilişkilerini yalnızca devalüasyonla çözmeye çalışır, fakat devalüasyon sonrası yeniden fiyat artışlarına yol açacak ve gelir dağılımını daha da bozacaktır. Yapılan diğer bir eleştiri ise; gelişmekte olan ülkelere yapılan uluslararası finansman katkısının bu ülkelerde teknoloji transferine yol açmayabileceğidir.

4.3.5. Ana Akım Eleştiriler

Bu eleştirilere göre IMF istikrar modeli yıllardır aynıdır, iktisat teorisinde politika oluşturmaya etkili yeni gelişmeleri dikkate almamakta, gelir dağılımı ve reel büyüme gibi konularda gereken önemi göstermemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ VE UYGULAMAYA KONAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

1. TÜRKİYE’NİN IMF ÜYELİĞİ

1.1. Fona Üyelik, Kota, Oygücü, Oysayısı ve Temsili

Türkiye IMF'ye 11 Mart 1947 tarihinde üye olmuştur. Tespit edilen 43 milyon dolarlık kota miktarının %19'u dolar, %1'i altın, %80'ini de Türk Lirası olarak ödenmiştir.

Üyelik statüsü, IMF anasözleşmesinin 8. maddesinde belirlenmiş, sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsündedir. Türkiye, “Türk Parasının Kıymetini Koruma” hakkındaki 32 sayılı kararı yürürlüğe koyduktan sonra bu statüye geçmiştir. Statü değişikliği 3 Nisan 1990 tarihinde IMF tarafından duyurulmuştur.

Türkiye'nin Fon'daki oy sayısının hesabı Tablo 6'da gösterilmiştir. ⁽¹⁾

Türkiye'nin IMF'deki kotası, 964 milyon ÖÇH'dır. Türkiye'nin içinde bulunduğu grubun IMF'deki kotaları ise Tablo 7'de gösterilmiştir. Buna göre Türkiye, grubu içerisinde en yüksek kotaya sahip dördüncü ülkedir.

Türkiye, grubu içerisinde, Belçika, Avusturya ve Macaristan'dan sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu grubun IMF'deki oy sayıları Tablo 8'de gösterilmiştir:

1- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 54.

TABLO 6 : TÜRKİYE’NİN FON’DAKİ OY SAYISI

Sabit Oy Sayısı	250
Değişken Oy Sayısı	9,640*
Toplam Oy Sayısı	9,890

* 964 milyon ÖÇH / 100.000

TABLO 7 : TÜRKİYE’NİN İÇİNDE BULUNDUĞU GRUBUN IMF’DEKİ KOTALARI

ÜLKE	KOTA (ÖÇH)
Belçika	4.605.200.000
Avusturalya	3.236.400.000
Macaristan	1.038.400.000
Türkiye	964.000.000
Çek Cum.	819.300.000
Belarus	386.400.000
Kazakistan	365.700.000
Slovak Cum.	357.500.000
Lüksemburg	279.100.000
Slovenya	231.700.000
TOPLAM	11.320.664.000

Kaynak: IMF Annual Report, 2002

TABLO 8 : TÜRKİYE’NİN İÇİNDE BULUNDUĞU GRUBUN IMF’DEKİ OY SAYILARI

ÜLKE	OY SAYISI
Belçika	46,302
Avusturalya	32,614
Macaristan	10,634
Türkiye	9,890
Çek Cum.	8,443
Belarus	4,114
Kazakistan	3,907
Slovak Cum.	3,825
Lüksemburg	3,041
Slovenya	2,567
TOPLAM	125,337

Kaynak: IMF Annual Report, 2002

IMF Anasözleşmesinin V/1 ve XIII/2'nci maddeleri gereği Türkiye'yi, Fon ile ilişkilerinde mali ajan olarak Hazine temsil etmektedir. Böylece Hazine yazışmaların, konsültasyonların Türkiye adına işbirliği esasına göre yürütülmesi, IMF'nin Anasözleşmesindeki değişikliklerinin yasama organına onay için sunulması için gerekli hazırlıkların yapılması gibi oldukça geniş kapsamlı bir görev üstlenmektedir. Türkiye'yi IMF Governörler Kurulu'nda Hazine'nin bağlı olduğu bakan Governör olarak temsil etmektedir.

Muhafaza kurumu ise; T.C. Merkez Bankası'dır. T.C. Merkez Bankası Başkanı Governör Vekili sıfatıyla IMF Governörler Kurulu'nda Türkiye'yi temsil etmektedirler. IMF İcra Direktörleri Kurulu'nda Türkiye'nin içinde bulunduğu grupta Çek

Cumhuriyeti, Avusturya, Belarus, Macaristan, Kazakistan, Belçika, Lüksemburg, Slovak Cumhuriyeti, ve Slovenya vardır ve grubun icra direktörü en yüksek oy gücüne sahip bulunan Belçika tarafından belirlenmektedir. Türkiye için ise İcra Direktörlüğü Ofisinde, Hazine tarafından görevlendirilen bir teknik asistan bulunmaktadır.

1994 yılı itibariyle 181 IMF üyesinin 89'unun parası konvertibldir. Türk Lirası, 22 Mart 1990 tarihli IMF Anasözleşmesinin VIII'inci maddesi (2, 3 ve 4'üncü fıkralar) ile bu kategoriye giren 68'inci ülke olmuştur. Bu maddeye göre Türkiye IMF'ye;

- Uluslararası cari işlemlerine sınırlamalar getirmekten kaçınmayı,
- Ayrımcı parasal uygulamalar yapmamayı,
- Başka bir üye ülkenin elinde bulunan Türk Liralarını o ülkenin isteği halinde satın alacağını taahhüt etmiştir. ⁽²⁾

1.2. Türkiye IMF İlişkilerinin Yöntem ve Kapsamı

Üç – dört uzman ve Dünya Bankası'nın bir uzmanından oluşan IMF misyonu, bir sonraki yıla ait hedef ve büyüklükleri görmek, ekonominin geçmiş trendine ve geleceğe ilişkin gidişatına bakmak için Anasözleşmesinin IV'üncü maddesi gereğince, yıllık konsültasyonlar için, Ekim veya Kasım aylarında Türkiye'ye gelmektedir.

Genellikle 15 gün süren bu konsültasyonlara Türk tarafı ise, Hazine Müsteşarlığı Müsteşar Yardımcısının koordinasyonu altında, Hazine, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Merkez Bankası uzmanlarından oluşan bir heyet ile katılmaktadır. Konsültasyonlarda aşağıdaki konular ele alınmaktadır:

- Gayrisafi milli hasılanın gelişimi, büyüme hızı,
- Sanayi üretimi, kapasite kullanımı, tarımsal üretim,
- Fiyat hareketleri ve nedenleri,

2- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 56.

- İstihdam, ücretler,
- Konsolide bütçe, gelir ve giderler,
- Kamu iktisadi teşebbüsleri ve finansmanı,
- Bütçe dışı fonlar,
- Mahalli idarelerin finansmanı,
- İç ve dış borçlanma,
- Parasal Gelişmeler Para Politikası uygulamaları,
- Ödemeler dengesi,
- Uluslararası cari işlemlerde uygulanan esaslar ve döviz kuru politikası.

Konsültasyon toplantıları tamamlandıktan sonra, IMF misyonu üyeleri ve Türkiye açısından Hazine Müsteşarı, DPT Müsteşarı, TC Merkez Bankası Başkanı ile Hazine Müsteşar Yardımcısı'nın katıldığı, IMF üyelerinin Türkiye'ye ilişkin bilgi ve verileri değerlendirmesine dayalı olarak hazırlayacağı değerlendirme notu için ve geleceğe yönelik projeksiyonların ele alınacağı bir toplantı yapılmaktadır.

1.3. Türkiye'nin IMF'den Kullanabileceği İmkanların Limitleri ve Kullanım Koşulları

Türkiye'nin birtakım dengesizlikler içine girmesi durumunda IMF'den kullanabileceği imkanlar:

- Stand-by düzenlemesine bağlı olarak kredi dilimlerinin kullanım imkanı,
 - rezerv dilimi pozisyonu,
 - geçici imkanlar arasında yer alan, petrol kolaylığı,
-

- telafi edici ve olağanüstü finansman kolaylığı (turizm gelirleri veya işçi gelirlerindeki ani düşüşlerin ödemeler dengesinde sorunlar yaratması durumunda yararlanılabilmektedir)
- süresi uzatılmış düzenlemeye bağlı olarak süresi uzatılmış fon kolaylığıdır. ⁽³⁾

Türkiye'nin IMF'den kullanamayacağı imkanlar ise:

- Sadece düşük gelirli üye ülkelere uygulanan yapısal uyum kolaylığı ile genişletilmiş yapısal uyum kolaylığı,
- Sadece sosyalist ekonomi düzeninden piyasa ekonomisi düzenine geçen üye ülkelere uygulanan sistem değişimi kolaylığı,
- Tampon stok finansman kolaylığı (bu kolaylıktan yararlanma koşulu tampon stok bulundurulması ile mümkün olduğundan, Türkiye, bu koşulu gerçekleştirdiğinde bu kolaylıktan yararlanabilecektir). ⁽⁴⁾

Türkiye'nin IMF'den kullanacağı imkanların durumu Tablo 9'da gösterildiği gibidir. ⁽⁵⁾ Buna göre Türkiye'nin geçici ve küçük çaplı bir ödemeler dengesi problemi yaşamaması durumunda, IMF'den kotasının %25'i kadar yani $964 \times \%25 = 241$ milyon ÖÇH tutarında birinci kredi diliminin hemen kullanabilecektir.

Ödemeler dengesi probleminin daha büyük boyutlu olması durumunda Türkiye'nin başvuracağı imkanlar:

- Yıllık tutarı kotasının % 100'ü olan ($964 \times \%100 =$) 964 milyon ÖÇH tutarında bir yıl süreli kredi dilimi imkanını,
- İki yıllık süre için ($964 \times 2 =$) 1,928 milyon ÖÇH'lik kredi dilimleri imkanını,
- Bir yada iki yıl ile sınırlandırılmadan stand-by düzenlemesinin süresine göre belirlenen kredi dilimi imkanı. Mesela stand-by düzenlemesi 15 aylık ise:

3- SÖNMEZ, Mustafa, 1, IMF ile 50 Yıl - Sorun IMF'de mi Bizde mi?, Ekonomik Forum, TOBB Aylık Dergisi, 15 Şubat 1997, Yıl: 4, Sayı: 2, s. 25.

4- SÖNMEZ, Mustafa, 1, a.g.m., s. 25.

5- EĞİLMEZ, 1, a.g.e., s. 58.

$$\begin{aligned} \text{kullanılabilecek kredi dilimi imkanı} &= 964 \times \%100 \\ &= 964 / 12 \times 15 = 1,205.1 \text{ milyon ÖÇH} \end{aligned}$$

olarak belirlenmektedir.

- Daha da büyük sorunlar için ise yararlanılabilecek miktar üç ya da istisnai haller için dört yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde kotanın % 300'ü oranına kadar yükseltilebilmektedir. ⁽⁶⁾

TABLO 9 :IMF KAYNAKLARININ KULLANIM DURUMU

İMKANIN TÜRÜ	MİKTARI (milyon ÖÇH)	KULLANIM KOŞULLARI	GERİ ÖDEME SÜRESİ (yıl)
Kredi Dilimi Politikaları			
Birinci Kredi Dilimi	241.0	Koşulsuz	31 / 4-5
Üst Kredi Dilimleri			
Yıllık	964.0	SB, T, PK, K	31 / 4-5
Kümülatif	2,892.0	SUD, T, PK, K	41 / 2-10
Telaflı Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı	289.2	SB veya SUD, PK, K	31 / 4-7

SB: stand by düzenlemesi, **T:** taksitlendirme, **PK:** performans kriterleri,

K: konsültasyon, **SUD:** süresi uzatılmış düzenleme.

2. TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİNDE İLK ADIM

2.1. II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem

1930 yılında, "Türk Parasını Koruma Kanunu"nun yürürlüğe girmesi ile sabit kur

6- EĞİLMEZ, I, a.g.e., s. 59.

sistemine geçilerek dış ticaret serbestliğine son verilmiştir. 1939 yılına kadar fiyat endeksi dış ticaret ortaklarımızın endekslerinden çok farklı bir gelişme göstermediği için, yeni düzen ödemeler bilançosu açısından bir sorun yaratmamıştır. 1939-1945 arası dönemde ise, yüksek oranlarda yaşanan enflasyon ile, fiyatların dış fiyatlarla bağlantısı koptuysa da, ödemeler bilançosunun dengelenmesinde güçlük yaşanmamış hatta, önemli miktarlarda döviz rezervi bile sağlamıştır.⁽⁷⁾

2.2. 7 Eylül 1946 Paketinin Gereçekleri

Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesi İngiltere'ye yaklaşmışken savaş sonrası İngiltere'nin yerini ABD almıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile ilişkilerin giderek bozulması da bu yakınlaşmayı güçlendirmiş, Türkiye ekonomisinde ABD'nin söz sahibi olma özelliği artmıştır. ABD'den Türkiye'ye gelen eleştirilere göre;

- ekonomide özel girişime yeterli serbestlik tanınmamaktadır,
- iç ve dış ticarete serbest piyasa koşulları yeterince uygulanmamaktadır,
- kamu kesimi ekonomiye egemendir, dolayısıyla ekonomideki kamu girişimciliği daraltılmalı, özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanmalıdır,
- ülkede ağır sanayi kurulmamalı, tarım ürünlerinin işlenmesine ve hafif sanayileşmeye önem verilmelidir.

Savaş sırasında Türkiye'nin Marshall Planı kapsamına alınmasının ana nedeni ülkenin Avrupa'nın yeniden inşasında tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle katkıda bulunabileceği görüşünün hakim olmasıdır. Bu amaçla tarımın makineleşmesi ve karayolları yapımı önem kazanmıştır. ABD'nin yardımları belirli koşullara bağlıdır ve Türkiye'nin bu koşullara uymaması sonraları iki ülke arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Savaş sonrasında döviz bolluğu nedeni ile dış alımın kolaylaşması

7- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 16.

sonucu, Türkiye dış alım ile sağlanan dayanıklı tüketim mallarında olabildiğince açılmıştır. 7 Eylül 1946'da yapılan ilk devalüasyon, savaş sonrası ekonomi politikalarına uyum sağlama ve serbest piyasa koşullarına alışmaya yöneliktir. Amaç; dış alımı sınırlı tutmak ve dış satımı arttırmaktır. Enflasyon dış satım ürünlerinin fiyatlarını dünya fiyatlarının üstüne çıkarmıştır ve stok halindeki bu malların eritilmesi gerekmektedir. Ayrıca hükümet, biriktirdiği altın ve dövizin değerini yükselterek, iç borçların gerçek değerini düşürmek eğiliminde bulunmaktadır. Bir diğer neden de, o yıllarda kurulan IMF'ye hoş görünme çabasıdır. Yani bu ilk devalüasyon, döviz sıkıntısının olmadığı bir ortamda, dış alım ve dış satımda serbest piyasa koşullarının işlemesi sürecinde kararlılık sağlamak ve IMF'ye katılma kararı verildiği için yapılmıştır.

2.3. 7 Eylül 1946 Paketinin Sonuçları

7 Eylül 1946'da Türkiye %53 oranında bir devalüasyon yapmıştır. Böylece 1 ABD \$'ı 1.30 TL'den 2.80 TL'ye yükselmiştir. ⁽⁸⁾ Aynı yıl, Türk Lirasının dolar karşısında aşırı değerli olmasına rağmen ithalatta herhangi bir tıkanıklık ortaya çıkmamıştır. Yapılan yüksek oranlı devalüasyon ihracatı yeterince arttıramamış, ithalatı yeterince düşürememiş fakat, IMF üyeliğinde önemli bir referans olmuştur.

IMF'ye üyeliğin ön koşulu devalüasyon olmakta, uluslararası kambiyo düzenini yeniden kurmaya çalışan IMF, paraların savaş öncesi değerleri yansıtması gerektiğini savunmakta, yeni kurların "satılma gücü paritesi" adı verilen değerlere göre saptanması gerektiğini söylemektedir.

7 Eylül 1946'da yapılan yüksek oranlı devalüasyon ile ise, katlı kur uygulamasına son verilerek, 1947 yılında ihracatın %15, ithalatın da %83 oranında artmasına sebep olunmuştur. ⁽⁹⁾ Böylece dış ticaret, sürekli açık verir bir konuma geçmiş ve ileriki dönemlerde ortaya çıkacak sorunların temeli de atılmıştır.

8- ACAR Yalçın, Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963), Uludağ Üniversitesi Basım Evi, IV. Baskı, Bursa 1997, s. 70.

9- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 17.

3. 4 AĞUSTOS 1958 KARARLARI

3.1. 1950'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Durumu

1950 yılından itibaren hızlı bir genişleme dönemi başlamış ve 1950-53 arası dönemde Merkez Bankası kaynaklarının ekonomiyi finansmanında %130'luk bir artışın yanısıra, ithalatta liberalizasyon, sabit kur ile birleşince dış ödemeler dengesinde hızlı bir şekilde büyük açıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. İthalatı kısıtıcı politikalar, ithal ikamesine dayalı sanayileşme uygulanmasına rağmen ödemeler dengesi sorunu ciddi boyutlara ulaşmıştır. Önceki yıllarda birikmiş olan döviz rezervlerinin 1.5 yıl gibi kısa bir sürede tükenmesi ekonominin darboğaza girmesine neden olmuştur.

1954 yılından itibaren IMF sürekli devrede kalmış ve önerileri bilinenlerden farklı olmamıştır: devalüasyon ve ekonomiyi daraltıcı önlemler.

Yapılan bu öneriler, hem seçim yılı olması hem de Demokrat Parti (DP)'nin 1946 devalüasyonunu şiddetle eleştirmesi nedeniyle Menderes tarafından, seçim sonrasında gereğinin yapılacağı söylenerek kabul edilmemiştir. Seçim sonrasında ise, 1958 yılına kadar devam eden enflasyonist genişleme politikası tekrar uygulanmaya başlamıştır.

1956 yılında, ekonomiyi krizden kurtarmak amacı ile IMF ile tekrar temasa geçilmiştir. Yapılan pazarlıklar sonucunda;

- 1 ABD Doları = 5.20 TL'ye yükseltilmesi,
- birikmiş borçların ertelenmesi,
- 23 milyon dolar'lık kredi verilmesine karar verilmiştir. ⁽¹⁰⁾

Fakat yapılan bu anlaşma, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile bazı bakanlar tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum karşısında Menderes gelişmeleri IMF'ye

10- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 17.

bildirmiş, ve iki yıl içerisinde;

- hükümetteki sorun giderilmiş,
- dış ticaret açığı azalmıştır. ⁽¹¹⁾

II. Dünya Savaşı yıllarında hükümete, ekonomiye karışma konusunda olağanüstü yetkiler veren “Milli Koruma Kanunu” yürürlüğe girerek fiyat denetimleri artırılmış, ticari banka kredileri sınırlandırılmış ve faiz oranları yükseltilmiştir. Dış ticaret açığı bir ölçüde azaldıysa da, fiyat artış oranı yükselmiş, mal darlıkları ve karaborsa işlemleri yaygınlaşmıştır. Dış ödemeler daha da büyük bir sorun haline gelmiştir. ABD yardımları iyice azalmış, IMF ise devalüasyon yapılması yönünde hükümete baskı yapmıştır. Böylece Türk Hükümeti, ileriki yıllarda iyice klasikleşecek olan, 4 Ağustos 1958'de yürürlüğe giren önlemler paketini içeren Niyet Mektubu'nu IMF'ye sunmuştur.

3.2. 4 Ağustos 1958 Kararları ve Gerekçeleri

IMF ile 4 Ağustos 1958'de yapılan anlaşma ile %68.8 oranında yeni bir devalüasyon yapılmış ve 1 ABD Doları 2.80'den 9 TL'ye çıkarılmıştır. ⁽¹²⁾ Karşılığında da Fon'dan yeni kredi ve borçların ertelenme imkanı elde edilmiştir. DP Hükümeti'nin 4 Ağustos 1958'de, IMF Reçetesi adı altında kabul ettiği iktisat politikaları şöyle özetlenebilir:

- Türk Lirası devalüasyona tabi tutulması, Türk Lirası'nın 1 Dolar = 2.80 TL'den 9 TL'ye çıkartılması, bazı ihraç ürünlerinde ise 4.90 ila 9.40 TL arasında değişen katlı kur sisteminin kabul edilmesi,
- Yüksek oranda KiT ürünlerine zam yapılması,

11- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 18.

12- ACAR, Yalçın, a.g.e., s. 86.

- Merkez Bankası'nın kaynak kullanımına sınırlama getirilmesi, böylece para arzındaki artışın kontrol altına alınması,
- Bütçe açıklarının kapatılması için gelir vergisi oranlarının artırılması.⁽¹³⁾

Kısacası IMF, problemi temel dengesizlik olarak kabul etmiş ve salt parasal genişlemeden kaynaklandığına karar vermiştir. Bu nedenle çözüm için, parasal sınırlamalar ve fiyat sistemine ilişkin önlemlerden oluşan bir paketin uygulanmasını istemiş ve sabit kur politikaları devam ettirilmiştir. Fakat bu yöntemler belirlenirken Türkiye'nin iktisadi yapısı dikkate alınmamıştır.

Türkiye'nin, 1958 yılındaki, IMF reçetesi deneyimi, bu reçetelerin sonuçlarını en iyi bir şekilde belgeleyen uygulamalardan birisi olmuştur. Alınan istikrar önlemleri sonucu, Türkiye ekonomisi uzun süren bir durgunluğa girmiştir.

3.3. 4 Ağustos 1958 Kararlarının Sonuçları

1958 yılındaki IMF patentli paketten beklenen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- İstikrar paketinden beklenen ilk sonuç, fiyat artışlarının durdurulmasıdır. Fakat bu paketin temel araçları, fiyat artışlarını besleyecek niteliktedir. Şöyleki; yapılan devalüasyon ithal mallarının fiyatlarının artmasına, kamu kuruluşlarının uyguladıkları zamlar ise maliyetlerin ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur.
- İstikrar paketinden beklenen ikinci sonuç ise, dış ticaretle ilgilidir. Devalüasyon aracılığı ile, ulusal paranın değerinin düşürülmesi sonucu, ithalatın daralması, ihracatın artması beklenirken, uygulamaya konan paket ile sağlanan yeni dış kredi olanakları ve ithalatta gerçekleştirilen liberizasyon sonucu ithalat harcamalarının artması söz konusu olmuştur.

13- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 18.

1958 istikrar programı sonucu ortaya çıkan sonuçlar yukarıda özetlendiği gibi olmuştur. Yapılan devalüasyon ile ithalat hızla yükselmiş, iki yıl sonra ekonomideki durgunluğun da etkisiyle, artışta bir azalma sözkonusu olmuştur. İhracat ise devalüasyon sonrası biraz artış göstermekle birlikte, bu artış eğilimi, kısa bir süre için geçerli olmuş, 1959-1960 yıllarındaki ihracat miktarı 1952-1953 yıllarındaki ihracat miktarının da gerisinde kalmıştır.

Sonuç olarak; dış ticaret dengesini sağlama konusundaki IMF reçeteleri başarısızlıkla sonuçlanmış, bunun yanısıra istikrar paketinin uygulandığı dönemlerde gelir bölüşümü bozukluğuna da herhangi bir çözüm getirememiştir. 1958 programının sonuçları daha henüz belirmeden hükümet 1960 Mayıs'ında askeri bir müdahale ile düşürülmüştür.

4. 1960'LI YILLARDA TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ VE ÜLKE EKONOMİSİNİN DURUMU

IMF ile olan ilişkiler, 1962-70 arası dönemde, daha az fırtınalı geçmekle birlikte, bir önceki dönemin tekrarı niteliğinde olmuştur. Bu dönemde Türkiye; ithal ikameci politikalara devam etmiş, ödemeler dengesi darboğazları sonucu, IMF'ye sık sık başvurmuştur.

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda başlayan ve 1980'lere dek uzanan ithal ikamesine dayalı, sabit döviz kuru, iç pazarın korunması, faiz hadlerinin düşük tutulması ve yoğun devlet desteği uygulamaları sonrasında döviz sorunu ile karşılaşmıştır. ⁽¹⁴⁾ Bu dönemdeki 1 Dolar = 9 TL'lik kur denge döviz kuru olmamıştır. 1961-1970 döneminde, olağan denetimlerin sonucu olarak hükümet, her yıl IMF'ye bir niyet mektubu vermiş olmakla birlikte, dış ödemeler dengesi bazı geçici önlemler ve dış borçlanma ile

14- SÖNMEZ, Mustafa, 1, a.g.m., s. 9.

sağlanmıştır. Fakat IMF, “440 sayılı KİT Yasası” ile “1211 sayılı Merkez Bankası Yasası”nın hazırlanmasında aktif bir rol almıştır. ⁽¹⁵⁾

1966 yılında, IMF baskısı tekrar hissedilmeye başlanmış, bu yıl içerisinde Türkiye, ödemeler bilançosunu dengelemekte zorlanmış ve bir takım geçici önlemlerle problemi çözmeye çalışmıştır. Bu durum karşısında IMF'nin tepkisi ise, devalüasyon yapma zorunluluğu yönünde olmuştur. 1967 yılından itibaren, ithalattaki hızlı artışın yanısıra ihracat artış hızı yavaşlamıştır.

1960 ve sonraki on yıllık dönem içerisinde gelişmiş ülkelerdeki aylık ortalama enflasyon oranı yaklaşık %4.2 iken, Türkiye’de bu oran %5.6 civarında olmuştur. Enflasyon oranı, gelişmiş ülkelere nazaran yüksek olsa da, 1959 yılına göre 1960’lı yıllarda düşmüş, kısacası bu dönemde TL değer kazanmıştır. Her ne kadar büyüme stratejisi, tamamen iç pazara yönelik ithal ikameci bir strateji olsa da, yine bu dönemde büyüme hızı yaklaşık %6 civarında gerçekleşmiştir. 1963 yılında dış kredi imkanı, 153 milyon dolar iken, 1967’de 526 milyon dolara çıkmış, bu dönemde alınan yıllık dış borç miktarı yaklaşık olarak 250 milyon dolara ulaşmıştır. ⁽¹⁶⁾ Dolayısıyla bu dönemde büyüme hızındaki artışın nedeni olarak dış borçlanmadaki artış gösterilebilir.

1968 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmak zorunda olduğu düşünüldüğünden, IMF ile yeni bir Stand-by anlaşması yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Demirel Hükümeti'nin başta bulunduğu 1968 yılında; bu hükümet tarafından IMF'ye verilen niyet mektubunda, bir yıl içerisinde devalüasyon yapılacağına dair söz verilmiştir. Fakat 1969 yılında seçim yapılacağından, bu partinin yeniden seçimleri kazanabilmesi için, devalüasyon kararı alması doğru olmazdı. Dolayısıyla Demirel, devalüasyonu bir kenara bırakmış, ancak yapılan seçimleri tekrar kazanması nedeniyle ekonomik sorunlara daha ciddi olarak eğilmek durumunda kalmıştır.

15- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 19.

16- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 20.

5. 1970'Lİ YILLARDAKİ EKONOMİK DEĞİŞİMLER VE TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ

5.1. 1973-1974 Petrol Krizleri

1973 Savaşı'nın sonunda Araplar, petrolü Batı'ya karşı siyasi silah olarak kullanmaya karar vermişler ve bunun neticesinde de bütün dünyada bir petrol krizi ortaya çıkmıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı petrol krizini hızlandırmıştır.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulduğunda, hemen hemen bütün petrol üreticisi ülkelerde petrol kaynakları, Batı ve özellikle de Amerikan petrol şirketlerince işletilmekteydi. Ayrıca petrolün fiyatı 1970 Ocak ayında, Orta Doğu petroleri için varili 1.80 ve daha yüksek vasıflı Libya petrolü için de 2.17 dolardı. 1970 sonrasında ise, bütün Orta Doğu ülkelerinde, petrol şirketlerine el koyma eğilimi başlamıştır. 1967 Arap-İsrail savaşından sonra, petrolün Batı'ya ve bilhassa Amerika'ya karşı bir siyasi silah olarak kullanılması söz konusu edilmiş ve bu amaçla Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) kurulmuştur. Fakat petrolün siyasi silah olarak kullanılması mümkün olmamıştır. Çünkü herşeyden önce Batı özellikle de Amerika'nın tek petrol kaynağı Orta Doğu değildir. Amerika'nın kendi üretimi olduğu gibi Venezüella, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeler de bulunmaktadır. Petrol ambargosunda dayanışmanın sağlanması zor olmakta, ayrıca petrolün fiyatının düşük olduğu bir zamanda, Arap ülkeleri için büyük bir gelirden mahrum kalmak göze alınması zor bir olay olmaktadır. Ayrıca, petrolün Batı ve Amerika üzerinde siyasi baskı olarak kullanılmasında iki yol bulunmaktadır; birincisi üretimi ve dolayısıyla ihracatı kısmak, ikincisi de fiyatları yükseltmektir. Üretimi kısmanın, üretici ülkelerin gelirlerini azaltması ve Batı endüstrisi enerji bakımından petrole dayandığı için sert tepkiler ortaya çıkması gibi iki sakıncası bulunmaktadır. Bu nedenle, 1973 savaşından sonra, fiyatların yükseltilmesi yoluna başvurulmuştur. 1973 Ocak ayında varili 2.59 dolar olan Arap

petrolü, 1973 Ekim'inde 5.11 ve 1974 Ocak ayında da 11.65 dolara çıkmıştır. Yani petrol fiyatlarında bir yıl içerisinde dört mislinden fazla artış olmuştur. ⁽¹⁷⁾

Petrol krizinin 1973 – 1974'de Batı'da yarattığı ilk şoktan sonra, OPEC ülkelerinin ham petrol fiyatlarına her altı ayda bir zam yapılması olağan bir hale gelmiştir. Bu gelişmelere Batı'lı ülkeler çabuk alışmışlardır çünkü, onlar için fiyatların yükseltilmesi üretimin azalmasından daha iyidir. Ayrıca petrodolarlar yine Batı'lı bankalarda ve Batı'nın sermaye ve nakit piyasasına aktarılmıştır. Bunun yanısıra, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri, petrol fiyat artışlarını kendi sanayi mamullerine ve teknolojilerine yansıtmışlardır. Batı'nın sanayiine, teknolojisine, silahına ve tüketim maddelerine en fazla ihtiyaç duyanlar ise Arap ülkeleridir. Dolayısıyla Arap ülkeleri petrole zam yapmış, karşılığında da daha pahalı ürün, teknoloji almışlardır. Bu gelişmelerden ise en çok etkilenen fakir ülkeler olmuştur. Petrol üreten Arap ülkeleri, petrol fiyatlarını arttırarak Batı'lı ülkelere darbe vurmak isterken, yeterli bir yardım programı gerçekleştiremediklerinden, Türkiye de dahil olmak üzere geri kalmış ve gelişmekte olan Müslüman ülkelerin zor durumda kalmalarına sebep olmuşlardır. ⁽¹⁸⁾

Kısacası ortaya çıkan Petrol şoku sonucu;

- petrol ithalatçısı geliştirmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi açıkları büyümüş,
- bu açıkların borçla kapatılması çözümü ortaya çıkmış,
- düşük nüfuslu OPEC ülkelerinde oluşan büyük çaplı ödemeler bilançosu fazlaları, uluslararası likiditede önemli oranlarda gelişme sağlamış,
- ortaya çıkan bu fonlara petro-dolar adı verilmiş ve petro-dolarlar uluslararası banka sistemi aracılığı ile, geliştirmekte olan ülkelere kısa vadeli yüksek faizli borç şeklinde verilmeye başlanmıştır,
- petro-dolarlar sayesinde ihracatçı batılı firmalar, daha kolay kredi bulabilir hale gelmişlerdir. ⁽¹⁹⁾

17- ERKAN, Ayşegül, Finansal Pazarlar, OECD ve OPEC, Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Ankara 2003, s. 21.

18- ERKAN, a.g.e., s. 23.

19- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 21.

Uluslararası ekonomideki bu gelişmeler IMF'ye, uluslararası bankacılık sisteminin güvenliğini gözetmek şeklinde yeni bir işlev yüklemiştir. Bu işlev sonucu IMF, uluslararası bankaların verdikleri kredilerin geri ödenebilirliğini güvence altına almış, borçlular üzerinde yaptırım gücünü uygulayabilmiştir. Bankalar önemli kredi işlemlerine girişmeden önce IMF'ye danışmışlardır.

5.2. 1970-1974 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu

Türk bürokratlar ile IMF heyeti arasında yapılan görüşmeler sonrasında belirlenen istikrar paketi ile, 10 Ağustos 1970 tarihinde, Türk Lirası %40 oranında devalüe edilmiştir (1 Dolar = 9 TL'den 15 TL'ye çıkarılmıştır).⁽²⁰⁾ 1970 devalüasyonu ile de IMF reçetesinden beklenen sonuç yine sağlanamamıştır. Çünkü döviz gelirleri, yapılan devalüasyon ile olumlu yönde etkilenmiş olmasına rağmen, döviz harcamaları azaltılamamıştır. Devalüasyon dahil IMF reçeteleri siyaseti de etkilemiş ve 1971 yılında 12 Mart darbesi ortaya çıkmıştır.

12 Mart Hükümeti döneminde olumlu bir gelişme yaşanmış ve ortaya çıkan döviz bolluğu karşısında Hükümet, Cumhuriyet tarihinde ilk defa gerçekleşen revalüasyonu* yapmıştır. Bunun sonucunda, 1971 Aralık ayında dolar 15 TL iken, 14 TL'ye düşürülmüştür. 1974 Mayıs'ında ise ikinci revalüasyon yapılarak dolar 13.50 TL olmuştur. IMF ise, yapılan bu kur değişiklikleri %10 sınırını aşmadığı ve Türk Hükümetinin onlardan para talebinde bulunmaması nedenleri ile, yapılan revalüasyonlara seyirci kalmıştır.⁽²¹⁾

1974 yılında, dış ticaret açıkları, işçi dövizleri ve borçlanma ile kapatılamayacak bir boyuta ulaşmış, sadece yeni bir borçlanma ile sorunun giderilebileceği gündeme gelmiştir. 1971 yılından buyana IMF ile sönük geçen ilişkiler, 1974 yılında canlanmaya başlamış olsada, Türkiye, Stand-by anlaşması yapmadan iki yıl daha geçirmiştir.

* Ulusal paranın değerinin yükseltilmesi.

20- SÖNMEZ, Mustafa, 1, a.g.m., s. 9.

21- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 21.

5.3. Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM)'lerin Devreye Girişi

Türkiye 1974 Petrol Bunalımı sonrasındaki dünya finansal yapısındaki değişiklikler karşısında kısa vadeli banka kredilerinden daha az güvenilir bir kaynak olan Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM)'ye başvurmuştur.

DÇM hesaplarının açılmasına yasal olarak olanak sağlayan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Tebliğ, 9.6.1967 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. DÇM uygulamasına, ödemeler bilançosundaki açıkları kapatmak, döviz ihtiyacını karşılamak ve Federal Almanya'nın banka sisteminde düşük faiz karşılığında tutulan işçi tasarruflarını Türkiye'ye çekmek için geçilmiştir. Şöyleki; 1966 yılında, önceki yıla göre, ihracat %5.8, ithalat da %25.6 artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %81.1'den %68.3'e düşmüştür. Dış ticaret açığı %110.3 artarak 227.8 milyon dolar'a ulaşmıştır. 1965 yılında 71 milyon dolar olan cari açık bir sonraki yıl 158 milyon dolara ulaşmıştır. Yurtdışındaki işçilerin aktarmış olduğu toplam gelir, 1964'de 9 milyon dolar iken 1965'de 70 milyon dolara, 1966'da ise 115 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'ye transfer edilen işçi tasarruflarının dış ticaret açığına oranı 1966 yılında %69.3'e çıkmıştır. ⁽²²⁾ Bu rakamlar cari açığın kapatılması amacıyla yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerekliliğini ortaya koymuş, bulunan çözüm ise yurtdışında istihdam edilen işçilerin tasarruflarını çekebilecek olan DÇM Hesabının yaratılması olmuştur.

DÇM Hesapları ile özel sektörün kredi, hükümetin de döviz elde etmesi planlanmıştır. Şöyleki; hesaba döviz yatıran kişi / kuruluş, istediği zaman parasını faiziyle birlikte döviz veya o günkü cari kur üzerinden TL karşılığını geri almaktadır. Faiz oranlarının euro-dolar piyasasına nazaran yüksek tutulması, yatırımcı ve yabancı bankalar açısından oldukça cazip olmuştur. Dövizin yaratıldığı Türkiye'deki banka, dövizini Merkez Bankası'na devretmekte, karşılığında da günlük kur üzerinden TL elde etmektedir. DÇM Hesabında dövizin TL karşılığı yer almaktadır. Bankalar açısından bu

22- DPT, 1, Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, Ankara, s. 52.

hesaplar, karşılığı döviz olan TL cinsinden mevduat hesaplarıdır. Bankalar kur riskini üstlenmemektedir. Çünkü devlet, Türkiye'deki bankalara kur garantisi vermiştir. Söz konusu döviz üzerinde sadece devletin tasarruf hakkı vardır. Bankalar ise elde ettikleri TL cinsinden mevduat karşılığında Türkiye'deki özel ve tüzel kişilere kredi açma olanağına sahip olmaktadır. ⁽²³⁾

10 Ağustos 1970'deki %40'lık (1 Dolar = 9 TL'den 15 TL'ye çıkarılmıştır) devalüasyon ile DÇM Hesaplarına olan ilgi artmış ve yürürlüğe konulan istikrar önlemleri ile kredi hacmi daralmış ve faizler de yükselmiştir. Ayrıca özel sektörde maliyet artışları sözkonusu olmuştur. Kaynak sıkıntısı çeken özel sektör DÇM Hesapları aracılığı ile krediye ulaşma yolunu seçmişlerdir. 1970 yılından sonra DÇM Hesaplarının boyutu genişlemiş 1967-1970 arası dönemde DÇM sonucu elde edilen net tutar 73 milyon dolardan 1971'de 62.1 milyon dolara, 1972'de 327.4 milyon dolara ulaşmıştır. 1972 sonunda DÇM toplamı 462.5 milyon dolar olurken, özel sektöre açılan toplam kredi hacmi 5 milyar TL'yi aşmıştır. Fakat DÇM Hesapları ile ülkeye gelen dövizin yarattığı enflasyonist baskı ve devalüasyonun da etkisi ile ihracat gelirleri 1972'de 1971'e nazaran %30.8'i işçi dövizleri de %57 artarak cari açığın 8 milyon dolara çekilmesi sonucu DÇM uygulamasına sınırlamalar getirilmiştir. ⁽²⁴⁾

1973-74 yıllarında DÇM uygulamasının alanı daraltılmış, sonuçta DÇM Hesaplarında 400 milyon dolarlık bir azalma gerçekleşmiştir. Birinci petrol şokunun etkisi ile 1974 yılında 1973 yılına göre ithalat gelirleri %82.6, ihracat gelirleri de %11.7 oranında artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %63.1'den %40.6'ya düşmüştür. İşçi gelirleri de %20 artmıştır. Sonuç olarak 1973 yılında 500 milyon dolar civarında fazla veren cari denge, 1974 yılında 700 milyon doların üstünde açık vermiştir. Bu gelişmelerin yanısıra Kıbrıs'a yapılan askeri müdahalenin ardından 1975 yılının ilk aylarında hükümet, DÇM Hesaplarının yaygınlaştırılması kararını almıştır. Bu kapsamda başta yabancı bankalar olmak üzere, yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilere yeniden Türkiye'deki bankalar nezdinde DÇM hesabı açabilme olanağı tanınmıştır.

23- SÖNMEZ, Sinan, 2, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, İmge Kitabevi, Mart 1998, s. 470.

24- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 471.

Yine daha önce açılmış olan DÇM Hesaplarının ve bunların ilgili kredilerinin sürelerinin bankalarca serbestçe uzatılabilmesine olanak tanınmıştır. Böylece 1975 yılındaki düzenlemeler ile DÇM Hesaplarından verilecek kredilerin kullanım alanlarını belirlemek, sektörlere dağılımını ve amaçlara uygun kullanılıp kullanılmadıklarını denetlemek olanağı sağlanmıştır. Kredi hacminin kur değişikliklerinden etkilenmesini önlemek için DÇM Hesapları kapatılıncaya kadar döviz kurlarındaki oynamalar nedeniyle ortaya çıkan farkların Merkez Bankası tarafından tutulmasına karar verilmiştir. Yabancı uyrukluların vadesiz hesap açmaları önlenmiştir. Üç ay vadeli açılacak hesaplara, Türkiye’de uygulanan faiz farkı esasına göre belirlenecek faiz oranları uygulaması getirilmiştir. Vadesiz hesapların vadeliye dönüştürülmemesi söz konusu olduğunda hesabı açtıranlara iade yapılması kararlaştırılmıştır. ⁽²⁵⁾

Alınan bu önlemler neticesinde 1975-1977 arası dönemde DÇM Hesaplarında artışlar kaydedilmiştir. Ekim 1976’da faiz ve anapara ödemeleri ile DÇM Hesaplarının Hazine’ye büyük yük getirdiği ortaya çıkmıştır. 1978 yılında ise bu hesaplara ilişkin yeni kararlar alınmış ve bu doğrultuda yabancı uyrukluların açtıkları hesaplardaki kur garantisi kaldırılmıştır. 1977 ortalarından itibaren başlanan uluslararası bankalara yönelik borç erteleme çalışmaları 1979’da sonuçlanmıştır. Türkiye, 220 yabancı banka ile bir araya gelerek, ödenmemiş ve vadesi 1 Ocak 1981’de dolacak olan yaklaşık 2.5 milyar dolarlık DÇM Hesabını Merkez Bankası veya devlet borcuna dönüştürülerek yedi yıl süreli olarak ertelemiştir. ⁽²⁶⁾ Anlaşma üç yıllık ödemesiz bir dönemi içermektedir. DÇM borçları altışar aylık aralarla sekiz taksitte ödenecek ve Libor üstü %1.75’lik ek faiz uygulanacaktır. Bu şartlardaki DÇM borcu Ekim 1984 – 1989 arasında ödenmiştir. ⁽²⁷⁾

Sonuç olarak DÇM uygulaması;

- Kredi alanların üstlendikleri emisyon farkı ve aracılık komisyonlarının karaborsadan alınan döviz ile karşılanması, ülke içindeki dövizlerin resmi

25- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 471.

26- TCMB, 1979 Yılı Raporu, s. 50.

27- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 475.

kanallara girmesini engellemiştir. Sonuçta TL değer kaybetmiş, enflasyon artmış ve dış denge olumsuz yönde etkilenmiştir.

- Ekonominin dışa bağımlılığını arttırmıştır. Yurtdışındaki işçilerin tasarruflarını çekmek amacı ile bu hesaplar açılmış olsa da hesaplar içindeki işçilerin payı %10 ile sınırlı kalmıştır. DÇM kaynağından sağlanan dövizler ithalatın finansmanında kullanıldığından, döviz kazandırma yönünde herhangi bir katkı sağlamamıştır. Bu hesaplardan elde edilen TL cinsinden kredilerin hangi alanlarda kullanılacağına dair kurallar konmadığı için bu krediler, yatırıma dönüşmemiş ve ihracatı artırıcı yönde kullanılmamıştır. ⁽²⁸⁾
- DÇM pahalı ve maliyeti yüksek bir borçlanmadır. Enflasyonun artmasına neden olmakta, gelir bölümünü olumsuz etkilemektedir. TL'nin yabancı paralar karşılığında değer kaybetmesi Hazine'ye önemli bir mali yük getirmiştir. ⁽²⁹⁾
- DÇM Hesapları vergi kaçakçılığına sebep olmuştur. Şöyleki; vergilemeye ilişkin herhangi bir yasal düzenleme olmadığından aracı komisyonları krediyi elde edenler tarafından vergilemede gider olarak yazılmamış, firmalar ödemek zorunda oldukları komisyonları başka yollardan telafi etmeye çalışmışlardır. Ödenen komisyon yasal olmayan bir yoldan vergiden düşülmüştür. Yine aracılık yapanların gelirleri de vergilendirilmemiştir. ⁽³⁰⁾
- DÇM'lerin çok kısa vadeli ve geri ödeme planının hazırlanmamış olması borç yönetimi açısından handikap oluşturmuştur. ⁽³¹⁾
- DÇM Hesaplarının %95'i Alman Markı ve İsviçre Frangı türünden açılmıştır. Bu nedenle 1978-79 yıllarında ABD Dolarının değerinin düşmesi, ABD Doları türünden DÇM tutarlarını önemli ölçüde arttırmıştır. 1978'de 592 milyon dolarlık DÇM artışının 518 milyon doları çapraz kur ayarlamalarından dolayı ortaya çıkmıştır. 1979 Ekim sonunda ise DÇM'nin dolar değeri 140 milyon dolara yükselmiştir. ⁽³²⁾

28- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 475.

29- ARTUN, T., Türkiye'de Bankacılık, Tekin Yayınevi, 1980, Ankara, s. 135.

30- KAFAOĞLU, Arslan, Başer, DÇM Dosyası, Türkiye Ekonomisinde Skandallar, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 87.

31- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 477.

32- DOĞAN, Y., IMF Kışkacında Türkiye (1946-1980), Toplum Yayınevi, 1980, Ankara, s. 134.

Bu dönemde, mini devalüasyonlar ile birlikte kambiyo kuru konusunda IMF'nin görüşleri uygulanmıştır. Enflasyonun gerisinde kalması gerekçesi ile her ne kadar IMF, yapılan devalüasyon oranlarını yetersiz bulsa da, gerçekleştirilen mini devalüasyonlar sonucu dolar, Haziran 1977'de 17.50 TL'ye çıkarılmıştır. ⁽³³⁾

5.4. 1975-1977 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu

1975 yılında 1.8 milyar dolar olan cari işlemler açığı 1977 yılında 3.4 milyar dolara, ithalat açığı ise 3.3 milyar dolardan 4 milyar dolara çıkmıştır. Bunun yanısıra, DÇM hesaplarındaki artış da durmuştur. Bu açıkların boyutu, Türkiye'nin uluslararası piyasalardan borçlanması yolu ile kapatılabilecek boyutta değildir. 1977 yılında artık dış ödemelerde tıkanıklık hissedilmeye başlanmış, dolayısıyla da IMF'nin devreye girmesi gerekliliği ortaya çıkınca Eylül 1977'de müzakerelere başlanmıştır. Yapılan müzakerelerde IMF %25'lik bir devalüasyonun gerekliliğini ortaya koyarken, Türk Hükümeti bunun %10, %10 ve %5 olmak üzere üç aşamada yapılabileceğini ileri sürmüştür. IMF, 45 milyon dolarlık kredi dilimini, ilk %10'luk devalüasyondan sonra serbest bırakacaktır. Anlaşmanın imzalanmasının ardından ilk devalüasyon yapılmış fakat; hükümetteki belirsizlik sonucu, hem 45 milyon dolarlık kaynak gelmemiş, hem de geriye kalan devalüasyonlar yapılmamıştır. ⁽³⁴⁾

II. Ecevit Hükümeti döneminde, ekonominin temel dengeleri bozulmuş, enflasyon hızla yükselmiş ve döviz darboğazı nedeniyle ithalat gerilemiştir. İktisadi büyümenin durması kaçınılmaz bir hal almıştır.

5.5. 1979-80 Petrol Krizi

1977 yılı başlarındaki net sermaye girişini takiben, 1970'li yılların sonlarında petrol fiyatlarının ikinci kez yükselişi ile Kasım 1978'de 1.7 milyar dolarlık net sermaye çıkışı

33- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 22.

34- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 23.

olmuştur. Ocak 1979'da 1.6 milyar dolar ve Şubat 1979'da 443 milyar dolar olmak üzere, yabancılar net satıcı durumunda olmuşlardır. Dünya petrol fiyatlarının 1979 yılı denge fiyatının üzerine çıkması ve ABD'de bir daralma beklentisinin artması üzerine yabancıları net satıcı pozisyonu durumuna getirmiştir. ⁽³⁵⁾

5.6. Petrol Krizlerinin Türkiye Ekonomisine Etkisi

Türkiye'de 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik bunalımın en önemli nedenlerinden birisi de 1974'den itibaren petrol fiyatlarındaki çok hızlı yükselişin ödemeler bilançosu üzerine yüklediği dolaylı ve dolaysız etkidir. 1974'de tonu 68.4 dolar olan ham petrol fiyatı 1977'de 99.9 dolara, 1979'da 145.2 dolara ve 1980'de de 243.1 dolara yükselmiştir. Petrol ithalatı için Türkiye'nin yaptığı ödeme 1974 yılında 752 milyon dolar iken, 1980'de 2990 milyon dolara ulaşmıştır. 1972 yılında toplam ithalat harcamalarının yaklaşık %10'u petrol alımları için yapılırken, 1980 yılında bu oran %47'ye yükselmiştir. ⁽³⁶⁾Aynı yılın ihracat gelirleri ile petrol ithalatını karşılamak mümkün olmamıştır.

Petrol fiyatlarının bu hızlı yükselişi sonucu Türk Hükümeti'nin alacağı bir takım tedbirler bulunmaktadır. Petrol fiyatlarının yükselmeye başlaması ile birlikte Batı'nın gelişmiş ülkeleri yükselen fiyatları tüketicilere yansıtmışlar, petrol tasarruf tedbirlerini yürürlüğe koymuşlardır. Diğer taraftan da alternatif enerji kaynakları aramışlardır. Türkiye'de ise 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin ilk yarısında petrol fiyatlarının nisbi ucuzluğunun da etkisi ile petrole dayalı bir sanayileşme ve enerji politikası izlenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ulaştırma sisteminde, demiryolu yerine karayoluna ağırlık verilmesi, petrol talebinin artmasına neden olmuştur. 1970'lerin ilk yarısında otomotiv sanayii büyük gelişme göstermiş, ileriki zamanlarda ise bu sanayi dalı petrole bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla petrol ithalatında ortaya çıkan tıkanıklık sonucu otomotiv sanayii ve yan sanayileri olumsuz yönde etkilenmiştir.

35- ERKAN, a.g.e., s. 23.

36- ERKAN, a.g.e., s. 23.

Petrol fiyatları yükselirken Türkiye bu fiyat yükselişlerini ilk etapta tüketici fiyatlarına yansıtmamış, maliyet ile satış fiyatı arasındaki fark Hazine tarafından ödenmiştir. Türkiye, petrol fiyatlarındaki aşırı yükselmeden dolayı 7765,6 milyon dolar fazladan ödeme yapmıştır. Bu tutar Türkiye'nin 1974-1979 döneminde uzun dönemli dış borçlarındaki toplam artışa oldukça yakındır.⁽³⁷⁾

Petrol bunalımının Türkiye üzerindeki bir diğer etkisi ise sanayileşmiş ülkelerin fiyat artışlarını ihraç malları fiyatlarına yansıtması sonucu, Türkiye de dahil gelişmekte olan ülkelerin fiyat artışları sonucu zararlarının katlanmış olmasıdır. Gelişmiş ülkelere satın alınan ithal mallarının da fiyatları yükselmiştir. Sonrasında ise, dış ticaret hadlerinin, petrol ve sınai mamuller ithalatçısı ve tarım ürünleri ve madensel hammaddeler ihracatçısı ülkeler aleyhine gelişmesini hızlandırmıştır.

Bir başka etki ise; kısa vadeli borçların kısa bir zaman diliminde ve çok hızlı artması şeklinde ortaya çıkmıştır. 1975-1976'da yani petrol artışlarının Batılı ülkelerde ekonomik şoka neden olduğu dönemde, Türkiye Batılı ülkelere ve uluslararası finans çevrelerinden kolay kredi elde edememiştir. Diğer taraftan büyüyen dış açık nedeni ile kredi ihtiyacı artmıştır. Bu durumda Türkiye kısa vadeli borçlara başvurmak zorunda kalmıştır. Bu durum ise dış borçların ortalama faiz oranının yükselmesine neden olmuştur. Dış borçların ödemeler bilançosu üzerindeki yükü artmış, kısa vadeli borçlar enflasyonist baskıyı daha da ağırlaştırmıştır.

5.7. 24 Nisan 1978 ve 19 Temmuz 1979 Programları ve Sonuçları ve Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Haziran 1977'de Ecevit başkanlığında kurulan II. Ecevit Hükümeti, kredi akışının sağlanması için IMF ile bir Stand-by Anlaşmasının yapılması gerekliliği talebi ile karşılaşmıştır. IMF ise Türkiye'nin önemli bir oranda devalüasyon yapması ve ciddi bir

37- ERKAN, a.g.e., s. 25.

istikrar programını yürürlüğe koyması gerektiğini savunmaktadır. Haziran 1977'de yapılan seçimler sonrası kurulan Ecevit'in azınlık hükümeti, Temmuz 1977'de yerini Demirel'in başkanlık yaptığı I. Demirel Hükümeti'ne bırakmıştır. Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile birlikte kurulan Hükümet, Ecevit'in kurduğu Hükümet gibi, IMF'nin devalüasyon istekleri ile karşılaşmışlardır. IMF TL'nin %20 ila %25 oranında devalüe edilmesini istemektedir. Hükümet ise MSP'nin devalüasyona karşı çıkması nedeni ile IMF'nin istediği oranlarda değil de %10 oranında TL'yi devalüe etmiştir. IMF ise bu oranı hem çok düşük bulmuş hem de çok geciktiğini söylemiştir.

Ocak 1978 ve Kasım 1979 arasında devam eden III. Ecevit Hükümeti, kredi kanallarının açılması için IMF ile temasa geçmiştir. İki yıllık bir süreyi kapsayan stand-by anlaşması çerçevesinde Nisan 1978'de;

- TL %23 oranında devalüe edilecek,
- Üst gelir gruplarının vergi yükleri arttırılacak,
- Faiz oranları düzenlenecektir.

Bu uygulamalar karşılığında ise 300 milyon ÖÇH yani yaklaşık 370 milyon dolarlık bir dış kaynak sağlanacaktır. ⁽³⁸⁾

1978'de TL %23 oranında (1 dolar 19.25 TL'den 25 TL'ye çıkarılmıştır.) devalüe edilmiştir. Sadece Ecevit Hükümeti tarafından değil Demirel Hükümeti'nin de yaptığı devalüasyonlar, IMF'nin diğer istekleri olan fiyatların serbest bırakılması, ücretlerin dondurulması, tarım sektöründe verilen sübvansiyonların durdurulması, sıkı para politikası ile iç talebin daraltılması gibi düzenlemeler ile desteklenmemiştir.

Bu döneme ait ekonomik göstergeleri önceki dönem ile karşılaştırmak gerekirse; ithalatın GSMH'ya oranı 1976'da %12.6 iken 1978-79 yıllarında ortalama %8.7 olmuştur. Dış ticaret açığı 1977'de 3.7 milyar dolar iken, 1978'de 2.1, 1979'da da 2.6

38- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 480.

milyar dolar olmuştur. 1977'de 3.2 milyar dolar olan cari açık, 1978'de 1.3, 1979'da da 1.4 milyar dolara gerilemiştir. 1977 yılında yatırımların GSMH'ya oranı %25.8 iken 1979 yılında bu oran %17.7'ye düşmüştür. Dış kaynak sıkıntısı dış tasarrufların GSMH'ya oranını 1977'ye göre 1978 yılında 2.6 kat düşürmüş ve %2.4 düzeyine çekmiştir. Enflasyon 1978'de %52.6 ve 1979'da da %63.9'a ulaşmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereği 1978 yılında azalmış, bir sonraki yıl ise GSMH'nın %9.4'üne ulaşmıştır. Merkez Bankası'nın bütçe açığının finansmanındaki payı 1979 yılında %61'lere ulaşmıştır. ⁽³⁹⁾

Nisan 1978'de imzalanan stand-by anlaşması gereği gelmesi beklenen 300 milyon ÖÇH'nın tamamına Türkiye sahip olamamıştır. Ocak 1979'da ABD, Batı Almanya, Fransa ve İngiltere tarafından gerçekleştirilen Guadeloup Doruğunda Türkiye'ye yardım kararı alınmıştır. 1979 Mayıs'ında OECD ülkeleri 1 milyar dolarlık bir tutarın iki taraflı yardım çerçevesinde Türkiye'ye verilmesini kabul etmişlerdir. Fakat yardımın gelmesi için Türkiye'nin yeni bir stand-by anlaşması yapması zorunluluğu getirilmiştir. Temmuz 1979'da bir yıllık bir dönemi kapsayan ve 250 milyon ÖÇH kullanma hakkı tanıyan ikinci bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. ⁽⁴⁰⁾ Bu anlaşma gereği %43.7 oranında bir devalüasyon yapılmış ve TL 1 dolar 26.50'den 47.10'a çıkarılmıştır.

1978-79 döneminde 2.5 milyar doların biraz üzerinde dış kaynak kullanılmıştır. Ertelenen borç taksitleri de dikkate alındığında bu rakam 3.8 milyar doları bulmaktadır. ⁽⁴¹⁾ Bir taraftan enflasyon ve dolar kuru hızla yükselmeye devam etmiş, diğer taraftan da üretimde beklenen artışlar görülmemiştir. (1969-1979 dönemine ait dolar kuru için bkn. Ek: 1).

39- DPT, 2, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara, 24.07.1990, s. 8-11.

40- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 483-484.

41- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 484.

6. 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI

6.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının Ana Özellikleri

24 Ocak 1980 kararlarının amacı Türkiye ekonomisinin dışa açılmasının sağlanmasıdır. Bu amaçla;

- dış ticaretin serbestleştirilmesi,
- dış açığın kabul edilebilir bir düzeye çekilmesi,
- ülkenin kredi değerliliğinin yeniden sağlanması,
- devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması,
- iç talebin daraltılması,
- dış borç servisinin aksatılmadan yerine getirilmesi öngörülmüştür. ⁽⁴²⁾

24 Ocak 1980 istikrar politikaları, 1978 ve 1979 istikrar paketlerinden ve 1979 Ekonomiyi Güçlendirme Programından nitelik ve içerik olarak pek farklı değildir. Yeni programın temel öğeleri devalüasyon ve KİT zamlarıdır. Yine bu paketin ortak ve temel politika aletleri; ücretler, kamu harcamaları, döviz kuru ve para arzıdır. 24 Ocak kararları diğerlerinden tamamen farklı olmasa da uygulamalarda farklılık gösterdiği noktalar bulunmaktadır; birincisi, tüm istikrar paketleri piyasa ekonomisine yönelik uygulamalar iken, 24 Ocak kararları ekonomiyi bu yönde örgütlemekte ve ekonomide devletin etkinliğini sınırlamak amacına yönelmektedir, ikincisi, dış çevre ve IMF'den sağlanan destektir. Böylece fiyat istikrarı için kaçınılmaz olan dış kaynağa ulaşabilmektedir.

1979 stand-by anlaşması sonucu ülkeye girişi beklenen dış fonlar, 24 Ocak 1980 sonrası dönemde kullanılmıştır. Böylece hem ithalattaki tıkanıklık kısmen aşılabilmiş, hem de bundan kaynaklanan üretim kaybı ortadan kaldırılabilmiştir. Dış dünya ise

42- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 483-485.

borçları erteleme ve yeni kredi imkanı sağlama konusunda daha yumuşak davranmaktadır.⁽⁴³⁾

6.2. 24 Ocak 1980 Programının Sonuçları

24 Ocak 1980'deki %32.7'lik devalüasyon ile dolar, IMF'nin beklentisinin üstünde 47.10'dan 70 TL'ye çıkartılmıştır. (1980-1989 dönemine ait dolar kuru için bkn. Ek: 2). 24 Ocak tarihli İstikrar Paketinin ilk aşamasında bütün ağırlık para politikasına verilmiş ve ilk hedef, yurtiçi talebi daraltarak enflasyonla mücadele etmek olmuştur. Para politikası uygulaması açısından, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin sahip olduğu yurtiçi varlıklar sınırlı olduğu için, IMF stand-by anlaşması koşulu gereği, rezerv paranın yurtiçi kısmından kamu sektörüne verilen kredilere taban sınırı konulmuştur. Bu uygulamayı tamamlamak üzere, para arzının kontrolünde reel faiz uygulaması, yüksek oranlı devalüasyon, ihracat gelirleri ile işçi dövizlerinin artırılması hedeflenmiş, ithalat kapasitesi ile büyüme potansiyelinin sağlanması amaçlanmıştır. IMF'ye göre kısıtlayıcı para politikası aşırı daralmaya neden olacak, özel sektöre verilen krediler tamamen kesilmediğinden, tasarruf mevduatlarının yüksek faiz oranı ile artırılması, bir taraftan kredi faizlerinin yükselmesine, diğer taraftan da yüksek faizle borçlanmaya karar verilmesi durumunda, bunların tasarruflar tarafından finanse edilmesine yol açacaktır. Yine 24 Ocak kararları arasında, kaygan kur* sistemine gidilmesi de yer almaktadır. Bunların yanısıra sendikal ve siyasal düzeni IMF paketi ile uyumlaştıracak düzenlemelere gidilmektedir.

IMF ile yapılan anlaşmalar genellikle bir yıllık olmasına rağmen, 18 Haziran 1980'de Türk Hükümeti tarafından önerilen ve IMF tarafından kabul edilen, üç yıllık bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. İlk defa imzalanan bu orta vadeli anlaşma ile, hem eski borçların ertelenmesinin sağlanacağı, hem de yeni borç bulma konusunun kolaylaşacağı düşünülmüştür. Türkiye bu anlaşma sonrasında kotası nisbetinde, IMF

* Bu sistemde döviz kurları, önceden ilan edilen miktarda, sık sık ve açıkça belirlenen aralıklarla denge döviz kuruna ulaşınca kadar değiştirilmektedir.

43- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 26.

kaynaklarından en yüksek oranda yararlanan ülkeler içerisine girmiştir.

Türkiye, 12 Eylül'de başlayan ve 1983 yılı sonunda kurulan ANAP Hükümeti'nin olduğu dönemde, devamlı ödemeler dengesi problemi yaratan ithal ikameci politikalar yerine, ihracata dayalı politikalara başlamıştır. Fakat ithal ara malları ve yatırım mallarına bağımlılık azalmadığından, aksine ticaretin liberalleşmesi sonucu arttığından, uygulamaya konulan yeni dışa açık model, ödemeler dengesi sorununu ortadan kaldırmamıştır. İhracatın da artmasına rağmen, dış açık yine de büyümüş ve yine açık, borçlanılarak karşılanmıştır. ⁽⁴⁴⁾

6.3. 1980-1993 Arası Döneme Ait Ekonomik Göstergeler

Bir bütün olarak 1980 sonrası ele alındığında, ekonomik ve mali değişkenlerin gelişimi için aşağıdakiler söylenebilir;

- büyüme hızı dalgalanmaktadır,
- ortalama enflasyon oranı yüksektir,
- ihracat artışı istikrarlı değildir,
- hem Kamu ile özel kesim, hem de ekonomideki sektörler arasında kaynak tahsisi değişikliğe uğramıştır. Kamu sektörü altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiş, makro düzeyde üretken sektörler kaynak aktarılmamıştır,
- dış borç servisi sorunsuz yerine getirilmiş fakat iç ve dış borçlanma artmıştır,
- konsolide bütçe ve kamu kesimi açığı artmıştır,
- ihracata yönelik sanayileşme gerçekleştirilememiştir. ⁽⁴⁵⁾

1980'li yılların başından itibaren sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinden vazgeçilmesi, özellikle ihracata yönelen kesime büyük mali destek verilmesi sonucunda

44- SÖNMEZ, Mustafa, 1, a.g.m., s. 10.

45- SÖNMEZ, Sinan, 2, a.g.e., s. 487-488.

giderek artan bir bütçe açığını ortaya çıkarmıştır. Bütçeden yatırımlara, ücret ve maaşlara ayrılan ödeneklerin azalması sözkonusu iken, sermayenin ve yüksek gelir gruplarının vergi yüklerinin ciddi bir biçimde hafifletilmesi ve verilen teşvikler sonucunda bütçe açığı tırmanmıştır.

1980'li yıllarda Türkiye ekonomisi, büyük miktarlarda dış kaynak sağlamıştır. Bu dönemde IMF ile biri 1983 diğeri 1984 yılında olmak üzere iki adet stand-by anlaşması yapılmıştır. Türkiye, uluslararası bankalardan büyük oranlarda borçlanmış, sonucunda da gelir dağılımı ücretli kesim ve tarım aleyhinde bozulmuştur.

4 Nisan 1984'deki stand-by'dan sonra, 8 Temmuz 1994'e kadar IMF ile herhangi bir anlaşma yapılmamıştır. Bu dönemde yapılan harcamalar haberleşme, enerji, otoyol, GAP gibi altyapı projelerine yönelmiş, bunların yanısıra sanayi iç pazara dönmüştür. 1980'lerin ilk yarısında, ihracattaki vergi iadesinin kaldırılması ve tek başına döviz kuru teşviğinin yeterli olamaması nedeni ile ihracat azalmıştır. 1989-1993 arası dönemde, iç pazara yönelik yüksek oranlı büyüme hızına ulaşılmış, dış kaynak ihtiyacı ise yine dış borç ile sağlanmıştır.

1988 yılında gerçekleştirilen finansal liberalleşme ile birlikte, kısa vadeli borçlanma hızlı bir şekilde büyümüştür. Sıcak para girişi teşvik edilmiş, ekonomi yine borçlu bir biçimde yürümeye devam etmiştir.⁽⁴⁶⁾

1988 yılına kadar baskı altında tutulan emek ve tarım gelirleri, 1989'dan itibaren tekrar yükseltilmiş, sonucunda hem kamu harcamaları artmış, hem de iç pazar ivme kazanmıştır. Harcamaların iç borçlanma yoluyla karşılanması yolunun seçilmesi ve terör harcamalarının oldukça yüksek kaynağı gerektirmesi nedeniyle, daha çok kaynağa ihtiyaç duyulmuş, sonucunda da daha çok faiz ödemek zorunda kalınmıştır. Bu durum karşısında bütçenin yarısı faiz ödemelerine harcanır duruma gelmiştir.

Türkiye'nin 1988, 1989 ve 1991 yılı ödemeler dengesi, IMF'nin herhangi bir desteği olmaksızın üç yıl, cari işlemler fazlası vermiştir.⁽⁴⁷⁾

46- SÖNMEZ, Mustafa, 1, a.g.m., s. 10.

47- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 28.

Bu döneme ait bazı göstergelere bakılacak olursa;

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH): GSMH, özellikle 1980'den sonra istikrarsız bir seyir izlemeye başlamıştır. Parasal değer olarak, sürekli bir artış meydana gelmekle birlikte burada önemli olan, bir önceki yıla göre GSMH'da nasıl bir gelişme olduğudur. Tablo 10'da GSMH'nın yıllar itibariyle artmış olduğunu görülmektedir. 1980 yılında 50 milyar \$ civarında olan GSMH, 1993 yılına gelindiğinde 97 milyar \$'a ulaşmıştır. İlk bakışta olumlu gibi görünen bu gelişme, büyüme hızına bakıldığında farklı bir görünüm oluşturmaktadır. Çünkü, bir ekonominin üretim değeri olarak büyümesinin yanında, istikrarlı bir seyir izlemesi de önemlidir. Fakat Tablo 10'daki rakamlara bakıldığında görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisinin son derece istikrarsız bir büyüme eğilimine sahip olduğu görülmektedir.

TABLO 10 : GSMH'NİN 1980-1995 ARASI DÖNEMDEKİ GELİŞİMİ

Yıllar	GSMH'nın Değeri (milyar \$)	Büyüme Hızı (%)
1980	50.870	-1.1
1985	63.989	5.1
1990	84.592	9.2
1991	84.887	0.5
1992	90.323	5.9
1993	97.677	8.1

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Türkiye ekonomisi her hızlı yükselişin arkasından büyük bir ekonomik gerileme

yaşamıştır. Nitekim 1980 yılında %1.1'lik bir küçülmenin ardından beş yıl sonra, yani 1985 yılında %5.1'lik bir büyüme ortaya çıkmıştır. 1990 yılındaki %9.2'lik büyümenin ardından bir yıl sonra bu büyüme oranı %0.5'e düşmüştür. Yine bir yıl sonra yani 1992 yılında %5.9'luk, 1993'de de %8.1'lik bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar, Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında sağlıklı bir büyüme izlenmediğini göstermektedir. (1994-2001 dönemine ait büyüme hızları için bkn. Ek: 3)

Dış Ticaret: 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi, dış ticaret açısından önemli sayılabilecek gelişmeler katetmiştir. Özellikle ihracat alanında sağlanan bu gelişmeler, belki de 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının en olumlu sonucudur. Tablo 11'den görüldüğü üzere, 1980'den sonra ihracat miktarı hızlı bir biçimde artmış, 2.91 milyar dolardan 1993 yılında 15.34 milyar dolara yükselmiştir. İthalat da bu dönem içerisinde artış göstermiş ve 1980 yılında 7.90 milyar dolar olan ithalat, 1993 yılında 29.42 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde yaklaşık %272 oranında ithalat artışı olurken, ihracattaki artış %427 olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı da, yeterli olmasa da, genelde istikrarlı bir biçimde artmaktadır. 1980 yılında % 36.8 olan bu oran, 1983 yılında birden yükselerek %62 seviyesine ulaşmıştır. 1986, 1989 yıllarında bu oran, bir önceki yıllara nazaran sırasıyla %3.1 ve %7.8 oranında düşmüş, 1990 yılında ise %15.5'e ulaşmıştır. 1991 ve 1992 yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranı sırasıyla %64.6 ve %64.3 olarak gerçekleşirken, 1993 yılında %12.2'lik bir düşüş ile %52.1 olarak gerçekleşmiştir. (1950-2001 dönemine ait ihracat, ithalat ve ihracatın ithalatı karşılama oranları için için bkn. Ek: 4, 5, 6)

Dış Borç: 1980 sonrasında, döviz kazandıran en önemli faktör ihracat olurken, döviz kaybettiren en önemli faktör de dış borçlar olmuştur. Türkiye, dışa karşı mali bağımlılığı sürekli artan bir ülke konumuna gelmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu dış borç durumu iç karartıcı bir manzara oluşturmuştur.

Tablo 12’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin toplam dış borç stoğu, önüne geçilemeyecek bir hızla ilerlemiştir. 1980 yılında 16.22 milyar dolar olan toplam dış borç, 1984’te 20.65 milyar dolara, 1990’da 49.03 milyar dolar ve 1993’te de 67.35 milyar dolara ulaşmış, bu durum ise geleceğe fazla iyimser bakılmasını engellemiştir. (1950-2001 dönemine ait dış borçlar için bkn. Ek: 7)

Dış borçlarla ilgili bir başka olumsuz gelişme de, vadelerin giderek kısalmakta olmasıdır. Kısa vadeli borçların toplam dış borç içindeki payı 1980 yılında yaklaşık %16 iken bu oran 1985’de %19’a, 1986’da %35’e yükselmiştir. 1987 – 1989 arasında düşme gözlenmiş olsa bile kısa vadeli borçların toplam dış borç içindeki payı 1992’de %23’e 1993’de de %28’e yükselmiştir. Sonuçta cari işlem açıklarının geri ödemeleri dış borçla finanse edilmekte, dış borçlar katlanarak artmakta ve bu borçların vadeleri de gittikçe kısalmaktadır.

TABLO 11 : İHRACAT ve İTHALATIN 1980-1995 ARASI DÖNEMDEKİ GELİŞİMİ

YILLAR	TOPLAM İTHALAT (milyar \$)	TOPLAM İHRACAT (milyar \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
1980	7.90	2.91	36.8
1983	9.23	5.72	62.0
1984	10.75	7.13	66.3
1985	11.34	7.95	70.2
1986	11.10	7.45	67.1
1987	14.15	10.19	72.0
1988	14.33	11.66	81.4
1989	15.79	11.62	73.6
1990	22.30	12.95	58.1
1991	21.04	13.59	64.6
1992	22.87	14.71	64.3
1993	29.42	15.34	52.1

Kaynak: www.dpt.gov.tr , www.die.gov.tr

TABLO 12 : 1984-1995 DÖNEMİ DIŞ BORÇ STOKU

YILLAR	TOPLAM DIŞ BORÇ (MİLYAR \$)	ORTA VE UZUN VADELİ (MİLYAR \$)	KISA VADELİ (MİLYAR \$)
1980	16.22	13.72	2.50
1983	18.38	16.10	2.28
1984	20.65	17.47	3.18
1985	25.47	20.71	4.75
1986	32.10	20.75	6.34
1987	40.42	32.80	7.62
1988	40.72	34.30	6.41
1989	41.75	36.00	5.74
1990	49.03	39.53	9.50
1991	50.48	41.37	9.11
1992	55.59	42.93	12.66
1993	67.35	48.82	18.53

Kaynak: www.dpt.gov.tr

7. OCAK 1994 KRİZİ VE 5 NİSAN KARARLARI

7.1. Ocak 1994 Krizinin Nedenleri

1993 yılının ortalarında hükümet kamunun faiz yükünün çok yüksek olduğunu ve kısa dönemde uygulanacak politikaların faiz oranlarını düşürme amacını taşıyacağını açıklamaya başlamıştır. Bu aşamada ekonomiye likidite enjekte edilmeye başlanmış, fakat yüksek likidite ve düşmesi beklenen faiz oranları döviz talebini hızla arttırmaya başlamıştır. Diğer taraftan yüksek cari açık da devalüasyon beklentilerini kamçulamakta ve döviz talebini arttırıcı işlev görmektedir. Hükümet dövize olan talebi yüksek döviz rezervlerini satarak sınırlamanın mümkün olacağı, bu şekilde piyasada dolaşan paranın İMKB'ye yönlendirileceği varsayımı ile hareket etmiştir. Bu varsayımlar iki sebepten ötürü gerçek olmamıştır. Birincisi; büyük bankalar yüksek bir devalüasyon olacağı bilgisi ile hareket etmişlerdir. Dolayısıyla piyasaya sürülen döviz talebi kırma işlevini yerine getirmekten uzak kalmakta ve giderek artan fiyattan alıcı bulunmaktadır. Diğer taraftan İMKB o dönem için 52 milyon dolar gibi dar bir işlem hacmine sahip bulunmaktadır. Sonuç ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir devalüasyon ve üç basamaklı enflasyon döneminin açılması olarak kendini göstermiştir.

1994 krizinin ortaya çıkmasında iki önemli etmen rol oynamıştır. Birincisi; yüksek enflasyon ortamındaki döviz kuru ile faiz oranlarını kontrol etmek isteyen hükümetin çabaları, ikincisi de; Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesidir. Bunların ikisi de Merkez Bankası'nın yabancı döviz rezervlerinde sürekli bir azalışa neden olmuş ve bu da TL'ye spekülasyon bir hücum sonucunu doğurmuştur. Böylece Türkiye ile IMF yine bir araya gelmiştir. ⁽⁴⁸⁾

Hem dış açık hem de kamu açığı 1993 yılı sonlarında hızla büyümüş, dengelerin bozulması ile birlikte dolarlaşma* süreci başlamıştır. Kamu harcama artışının

* Bir ülkenin kendi para birimini tedavülden kaldırarak güçlü bir para birimini benimsemesi ve ülke parası olarak kullanmasıdır.

48- ALPER, C., Emre, - ÖNİŞ, Ziya, Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi, DOĞU-BATI Düşünce Dergisi, Yıl 4, Sayı 17 Kasım, Aralık, Ocak 2001-02, s. 211.

finansmanında, reel gelirler yerine iç borçlanmanın kullanılmasını tercih eden hükümetler, faizlerin hızlı yükselişi ile karşılaşmışlardır. 1994 yılı başında enflasyon oranı artmış, yüksek kamu açıklarının yanısıra faiz oranlarının düşük tutulması nedeniyle iç borç senetlerine talep düşmüş ve dövize hücum başlamıştır. Döviz hücum ise döviz rezervlerinde hızlı azalma ile sonuçlanmıştır. İhtiyaç duyulan dış krediye ulaşılamayınca, Hazine açıkları, Merkez Bankası kaynakları ile kapatılmaya çalışılmıştır. Tasarrufların döviz yöneldiği sonucu döviz kuru yükselmiş ve 15 Ocak 1994'de Türk Lirası %10'un üzerinde değer kaybetmiştir. Döviz bastırabilmek amacıyla gecelik faizler %1000'in üzerine çıkmıştır. ⁽⁴⁹⁾ Dolarlaşma tehdidi ile yüksek faiz arasında kalan ekonomik krizin boyutları gerçekten çok büyük çaplı olmuş ve yine IMF'ye davet çıkartılmıştır. Acele çıkarılan bir paket ile 5 Nisan Kararları uygulanmaya başlamıştır.

7.2. 5 Nisan 1994 Kararlarının Nedenleri

5 Nisan kararlarının asıl alınış nedeni; yüksek enflasyon oranları değil, serbest piyasa ekonomisine geçmekte olan ekonomimizde, para, sermaye, döviz, mal ve emek piyasaları, özellikle de ilk üç piyasa arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmaktır. ⁽⁵⁰⁾ Alınan kararlar ise daha çok mal ve emek piyasalarını etkilemeye yönelik olmuştur. Amaç enflasyon oranını aşağı çekmek olduğundan, mali piyasalardaki krizi giderici tedbirler alınmamıştır.

7.3. 5 Nisan Kararları

5 Nisan Kararları, konjonktürel ve yapısal önlemler olarak iki başlık altında incelenebilir: ⁽⁵¹⁾

49- SÖNMEZ, Mustafa, 1, a.g.m., s. 10.

50- PARASIZ, İlker, 4, Kriz Ekonomisi, Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa - 1995, s. 142.

51- PARASIZ, İlker, 4, a.g.e., s. 174-186.

7.3.1. Konjonktürel Kararlar

7.3.1.1. Döviz Kuru, Ücret ve Fiyat Politikaları

Uluslararası piyasalarda güvenin sağlanması, rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi programın bir bütünlük içinde ve tavizsiz uygulanmasına bağlı bulunmaktadır. Programın uygulanması ile oluşacak yeni koşullarda, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamayı amaçlayan bir kur politikası izlenecek, spekülatif hareketlere izin verilmeyecektir. KİT ürünlerinin fiyatlarında yapılan ayarlamalardan sonra altı ay süreyle yeni zam getirilmeyecek, şeker ve çay fiyatları yıl boyunca sabit tutulacaktır. Dış konjonktüre bağlı zorunlu gelişmeler ayrıca dikkate alınacaktır. Özel sektörün ve işçi kesiminin orta vadede kendi çıkarına olacak bir fiyat ve ücret disiplini kabul etmeleridir. Toplu iş sözleşmelerinde geriye doğru endekslemeden vazgeçmek ve ileriye dönük bir bakış açısı geliştirmek şarttır.

7.3.1.2. Merkez Bankası ve Bankacılık Sektörüyle İlgili Önlemler

İstikrar programının kamu açıklarını düşürücü etkisi, Merkez bankasının parasal büyüklükler üzerindeki kontrol gücünü artıracak ve mali piyasalarda kalıcı bir istikrar sağlanacaktır. Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası'ndan kredi kullanımlarına sınırlama getirilerek, Merkez Bankası daha özerk bir yapıya kavuşturulacaktır. Merkez Bankası, para politikasını ekonomideki fiyat , ücret ve döviz kuru için öngörülen hedeflerle uyumlu bir şekilde yürütecek ve parasal büyüklükler kontrol altında tutulacaktır. Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrolünü artırabilmek için, mevduat münzam karşılığı ve dispoñibilite uygulamaları yeniden düzenlenmiştir. Hükümet tüm tasarruf mevduatlarına güvence getirmiştir.

7.3.1.3. Sermaye Piyasasıyla İlgili Önlemler

Gayri menkul yatırım fonları ve gayri menkul yatırım ortaklarının faaliyetlerini düzenleyici tebliğlerin çıkartılacağı öngörülmüştür. Repo işlemlerine ilişkin yeni düzenlemeler tamamlanmıştır. Varlığa dayalı menkul kıymetler ile A tipi yatırım fonu katılma belgeleri repo yapılabilen menkul kıymetler kapsamından çıkartılmıştır.

7.3.1.4. Kamu Sektörüne Yönelik Önlemler

Bir yandan kamu gelirlerini artırıcı tedbirler yürürlüğe konulurken, öte yandan kamu harcamalarının kısıtlanması yönündeki tedbirler taviz verilmeden uygulanacaktır. Açıkları kapamak için borç alıp, daha sonra alınan borcun faizini ödemek için tekrar borçlanma kısır döngüsüne son verilecektir. Uygulanacak tedbirlerle, Nisan-Haziran döneminde 16.3 trilyon TL ilave gelir sağlanırken, bütçe harcamalarında 22 trilyon TL tutarında kısıntıya gidilecektir. Bu tedbirlerin uygulanmasıyla, Nisan-Haziran döneminde bütçe açığında 38 trilyon tutarında iyileşme sağlanacak ve bütçe açığı bu üç ay için 10 trilyon TL'ye indirilecektir. Böylece, kamu kesimi açığının Merkez Bankası kaynaklarından finansmanı önemli ölçüde azaltılacaktır. 1994 yılı sonu itibariyle kamunun iç borç stoku yıllardan beri ilk defa 40 trilyon TL'ye düşecektir. Yani borç-faiz kısır döngüsü kırılacaktır.

Nisan'dan itibaren vergi denetimleri kamuoyunun yakından göreceği şekilde daha da yaygınlaştırılacak ve yoğunlaştırılacaktır. KİT mal ve hizmet fiyatları döviz kurundaki artışlar ve piyasa koşulları dikkate alınarak yeniden belirlenerek önemli ölçüde artırılmıştır. Altı ay içinde KİT fiyatları dondurularak şeker ve çay fiyatlarına 1994 yılının sonuna kadar zam yapılmayacaktır. Bütçe açıklarının süratle kapatılması amacıyla, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan pay %50'den %70'e çıkarılmıştır. Ayrıca akaryakıt fiyat istikrar fonu kesintisi %10'dan %25'e

yükseltilmiştir. Bunun yanı sıra, KİT fiyat ayarlamalarıyla ortaya çıkan ek hasılatın bir bölümü Hazine'ye aktarılacaktır. KİT'lerin Hazineye olan borçlarını süratle ödemeleri için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kamu kuruluşlarına ait paraların T.C Merkez Bankası veya T.C Ziraat Bankası dışındaki bankalardaki vadeli hesaplarda veya repoda tutulması önlenecek, kamu yararı ve Hazine birliği esası dikkate alınarak değerlendirilmesi sağlanacaktır. Hazine'ye ait taşınmaz mallardan satış işlemleri hazırlanmış olanlar süratle satılmaktadır. Devletin elinde bulunan sosyal tesis, kamp ve lojmanların kira bedelleri rayiç seviyelerine çıkarılacak, kuruluşların lojman, kira gelirleri bütçeye aktarılacaktır.

1994 yılında memur maaş artışları, mevcut bütçe ödenekleriyle sınırlı tutulacaktır. Personelle ilgili bütçe ödeneklerinden ek bir kısıntı yapılmayacaktır. KİT'lerdeki sözleşmeli personelin ücretleri eşdeğer statüdeki memur maaşlarından daha yüksektir. Bu dengesizlik zaman içinde ortadan kaldırılabilecektir. 1994 yılı bütçe kanununun geçici ve sürekli işçilerin istihdamı ile ilgili hükümleri titizlikle uygulanacaktır. İşçilerin fazla mesai ücretleri ile ilgili mevcut deneklerde %50 oranında kısıntıya gidilmiştir. Kamuda personel alımları durdurulmuştur. Personel ihtiyaı kuruluşlar arası nakil yolu ile karşılanacaktır. Hiçbir Şekilde açıktan atama yapılmayacak, yeni kadro ve pozisyon (sözleşmeler dahil) ihdas edilmeyecek, boş olanlar da doldurulmayacaktır. Merkezi hükümete paralel olarak mahalli idarelerin de geçici işçi istihdamı sınırlandırılmıştır. Ayrıca mahalli idarelerden merkezi Hükümet birimlerine personel yatay geçişi durdurulmuştur. 1994 yılında kamu yatırım programına hiçbir Şekilde yeni proje alınmayacaktır. 1994 yılında tüm kamu projelerinden %20 oranında kısıntı yapılmıştır. Henüz ihale edilmemiş projelerin ihalesine çıkılmayacak, ihale hazırlıkları devam eden projeler durdurulacaktır. lke kalkınmasına katkıda bulunacak, yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilecek alt yapı projeleri desteklenerek, alt yapının büyümenin önünde darboğaz oluşturması engellenecektir. Kuruluşları taşıt, lojman, sosyal tesis ve hizmet

binası yatırımları durdurulmuştur. Yatırımları hızlandırma ödeneği kullandırılmayacaktır. Kamu kuruluşlarının taşra harcamaları yavaşlatılarak, Hazine üzerindeki finansman yükü hafifletilecektir. Savunma ve güvenlik harcamaları hariç cari harcamalarda %30 oranında kısıntı yapılacaktır. Kamuda taşıt kullanımı sınırlandırılacak, mevcut taşıtların önemli bir kısmı satılacak veya trafikten çekilecektir.

7.3.1.5. Dış Ticarete Yönelik Önlemler

Daraltılacak yurtiçi talep, yurtdışı talebin artırılması yoluyla dengelenecek, bu yolla üretim, istihdam ve döviz gelirleri artırılabilecektir. 1994 yılı başından itibaren reel düzeylerine ulaşan döviz kurları Türk ihracatçısının birkaç yıldır süregelen fiyat dezavantajını ortadan kaldırmış ve yeniden rekabet edebilir hale getirmiştir. İhracatımız için hayati öneme haiz olan Türk Eximbank kredi ve sigorta programlarının, 1994 yılında kapsamı genişletilerek uygulanmasına devam edilecek ve bu amaçla Eximbank'a gerekli kaynak transferi sürdürülecek, bu çerçevede bütçe ve dış kredi imkanlarından yararlanarak Eximbank'a ek 1 milyar dolar tahsis edilecektir. Yatırım teşviklerinde mukayeseli üslünlükler ve özkaynak yabancı kaynak dengesi dikkate alınacak, özkaynak kullanımı özendirilecektir. Yabancı sermaye girişini hızlandıracak ortam yaratılacaktır. İhracata yönelik sanayilerde tarımsal hammadde girdilerinin dünya fiyatları seviyesinden sağlanması amacıyla uygulanmaya başlanan prim sistemi kapsamı genişletilerek sürdürülecektir. İhracatın yeniden ivme kazanarak istikrarlı bir büyüme trendine girmesi ve bunun sonucu GSMH içinde payının artması beklenmektedir.

7.3.1.6. Tarımsal Destekleme Politikası

Dünya fiyatlarının üstünde seyreden destekleme fiyatları, diğer ürünlerde eğitim

alanlarının aşırı genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin aşırı alımlar yaparak yüksek stok maliyetlerine katlanmasına neden olmaktadır. Destekleme fiyatları belirlenirken dünya fiyatlarındaki gelişmelerin yanlıra yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmelerde dikkate alınacaktır. Tarımsal destekleme fiyatları ücret ve maaşlarda öngörülen hedeflerle tutarlı olarak belirlenecektir. Tarımsal destekleme konusunda, hedef kitleye doğrudan ödeme yapmak ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat desteği dışındaki konulara ağırlık verilecektir. Tarımsal giderlerle ilgili sübvansiyonlarda bütçe ödenekleri ile sınırlı kalınacaktır. Dağıtım devlet tarafından yapılan girdilerin fiyatları piyasa şartlarına göre belirlenecektir. Devlet tarafından yapılan tarımsal destekleme alımı kapsamı daraltılacaktır. Arz fazlası olan ürünlerde, ekim alanları sınırlandırılacak ve üretimi azaltıcı tedbirler alınacaktır. Tütün destekleme kararnamesinde Tekel Genel Müdürlüğü'nce destekleme alım bedelinin %30'una kadar verilen harcama yetkisi %10'a indirilecektir. Tarımla ilgili kamu kuruluşlarının ve tarım satış kooperatifi birliklerinin doğrudan veya dolaylı olarak Merkez Bankası tarafından finansmanına kesinlikle izin verilmeyecektir. Prim kapsamına alınan ürünler için birliklere reeskont kredisi verilmesi uygulamasına son verilmiştir. Tarım satış kooperatifleri birliklerinin kamu finansmanı üzerindeki yükü azaltılacak ve birliklerin devlet tarafından tahsis edilen kaynakları sanayi tesisleri finansmanında kullanmaları önlenecek, sınıai işletmelerin ipotek, haciz ve tasfiye yasağı dışında tutulması sağlanacaktır.

7.3.1.7. Toplumsal Mali Dayanışma ve Yeni Vergiler

Yeni vergi düzenlemeleri yapılacaktır. Bu çerçevede ;

- Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri 1994 yılında beyan ettikleri matrahlar üzerinden ek bir vergi ödeyeceklerdir. Ücretliler bu verginin dışında tutulmaktadır.
 - Ek vergi olarak alınacak tutarların kamu finansman dengesini bozmayacak şekilde gelecek yıllarda mahsubu sağlanacaktır.
-

- Net Aktif veya eş değer matrah üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere düşük oranlı bir vergi alınacaktır.
- Motorlu kara, deniz , hava taşıtlarından belirli kasko sigorta değeri üzerinde onlardan bir defaya mahsus olmak üzere düşük oranlı ek emlak vergisi alınacaktır.
- Tek konutu olanlar hariç olmak üzere birden fazla konutu olanlardan bir defaya mahsus olmak üzere düşük oranlı ek emlak vergisi alınacaktır.

TBMM Genel Kurulunda bulunan vergi güvenliği ile ilgili yasa tasarısı süratle kanunlaştırılacaktır. Kamu personeline yapılacak tazminat ödemelerinin yaygınlaşması ve dolayısıyla personel harcamaları içindeki payının artması önlenecektir. 1994 yılında belediye gelirlerinde emlak vergisi ve çevre temizlik vergisinden kaynaklanan önemli artışlar olacaktır.

7.3.2. Yapısal Önlemler

7.3.2.1. Özelleştirme

Özelleştirmedeki tıkanıklığın esas nedenini oluşturan yasal ve kurumsal eksikliklerin giderilmesi yönündeki çalışmalar tamamlanarak bu doğrultuda hazırlanan yasa tasarısı meclis tarafından kabul edilmiştir. Özelleştirme uygulamaları sonucunda ortaya çıkabilecek istihdam azalmasına karşı iş kaybı tazminatı uygulaması için gerekli düzenlemelerde bu yasa tasarısı içinde yer almaktadır. Bu tasarının yürürlüğe girmesi ile özelleştirmenin alt yapı sorunları çözümlenecek ve özelleştirmeye hız, hacim ve etkinlik kazandırılmış olacaktır. 1994 yılı sonuna kadar, Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, Turban Havaş, D.B Deniz Nakliyat ve Ditaş kısmen veya tamamen özelleştirilmiş olacaktır. Ayrıca 1994 yılında TEK ve PTT özelleştirilecektir. PTT'ye cep telefonu ve

kablolu TV gibi hizmetlerinin lisansı satılacaktır. Kamu bankalarının özelleştirilmesine hız verilecektir. 1994 yılında Sümerbank ve Etibank özelleştirilecek, Emlakbank halka açılacaktır.

7.3.2.2 Kamu İktisadi Teşebbüsleriyle İlgili Düzenlemeler

Faaliyetleri devam eden KİT'lerin özel sektör kuruluşları gibi hacze, iflasa ve tasfiyeye açık olmaları için gerekli hukuki düzenlemeler hazırlanmıştır. KİT'lerin iştirakleri, gayri menkul, dinlenme tesisleri ve lojmanların satılması hızlandırılacak bu konuda Yönetim Kurulları yetkilendirilecektir. Emekli sandığına ait gayri menkuller gözden geçirilecek, sandığa ait oteller kiraya verilecek veya satılacaktır. Büyük borç yükü, aşırı istihdam, yüksek maliyetli üretim ve teknolojik gerilikten dolayı özelleştirilmelerine imkan bulunmayan tesisler kapatılacak ve aktifleri satılmak suretiyle değerlendirilecektir. Özelleştirilecek kuruluşlarda olabilecek istihdam azalmalarında ödenen istihdam kaybı tazminatlarının özelleştirme kapsamında olmamakla birlikte benzer tarzda rasyonalize edilmesi gereken KİT'lerde de ödenmesi sağlanacaktır.

Özelleştirme imkanının bulunmaması halinde Karabük Demir Çelik İşletmeleri'nin üretimi yıl sonunda durdurulacaktır. İşçiler isterlerse tesisleri yıl sonuna kadar devir alabileceklerdir. Emekli, olan veya hizmetine son verilen bütün personelin kanuni hakları ve tazminatları zamanında karşılanacaktır.

Türkiye Taş Kömürü kurumunda verimliliği artırmak üzere gerekli olan küçültme ve iyileştirme faaliyetlerine devam edilecektir.

Kamu kesiminde istihdamın gözden geçirilecek, aşırı istihdam yükü altında bulunan kuruluşlardaki fazla personelin azaltılması yönünde tedbirler alınacaktır. Bu kapsamda; Emekli Sandığı'na tabi olarak çalışan kadınlarda 15 yıl, erkeklerde 20 yılını dolduran

memurların kurumlarından ayrılmaları ve kalan süre için prim ve katkılarını ödemeleri şartıyla Emekli Sandığı'ndan emekli olabilmelerine imkan tanınacaktır.

Merkezi ve yerel yönetimler arasında görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımına ilişkin bir çerçevede yasa çıkarılacaktır. Mahalli idarelerin karşılaştıkları finansman sorunlarını gidermek ve mali özerkliklerini arttırmak amacıyla Belediye Gelirleri Kanunu'nda düzenlemeler yapılacaktır. Belediyelerin personel harcamalarının toplam giderleri içindeki payını düşürmek için, gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır. Kaynak gösterilmeden toplu sözleşmede ücret artışları yapılmayacaktır. Belediye kesin hesap ve bütçeleri, halka ve basın organlarına açık olacaktır.

Sosyal güvenlik kuruluşlarına kaynak yaratmalarının sağlanması, Bütçe üzerindeki yüklerinin azaltılması ve emeklilikteki nimet-külfet dengesinin kurulması temel hedef olarak benimsenmiştir. Bağkur da aylık bağlama da prim ödeme süreleri ve prim miktarları dikkate alınacaktır. İş yeri denetimleri artırılarak çalışanların sigortalı olmaları sağlanacak, bu yolla SSK'nın prim gelirleri arttırılacaktır. SSK'nın piyasa rayıcı altında kira gelirleri getiren gayri menkullerini kira bedelleri rayiç değerlere yükseltilecek ve kira getirmeyen gayri menkulleri öncelikle satılacaktır. SSK'nın birikmiş prim alacaklarının tahsili hızlandırılacak, özellikle belediyelerin prim borçları İller Bankası'nca dağıtılan genel bütçe paylarından kesilecektir.

7.4. 5 Nisan Programının Sonuçları

1994 krizi ile TL, %28 oranında devalüe edilerek, 1 dolar 23.031 TL'den 31.988 TL'ye çıkarılmıştır.

1994 krizi sonrasında;

□ ekonomi %6 oranında küçülmüş,

- şok faiz uygulaması sonucu mali piyasalarda istikrar sağlanmış,
- ithalattaki hızlı düşüş ile ödemeler dengesi açığı kapanmış hatta fazla vermiş,
- Kamu açıklarında azalma başlamıştır. Bunların yanısıra;
- yoğun geçen durgunluk ve büyük işsizlik sonucu gelir bölüşümünde bozulmalar yaşanmıştır. ⁽⁵²⁾

8. 16. STAND-BY ANLAŞMASI ve 1999 YILINA KADAR DEĞİŞEN EKONOMİK VERİLER

Türkiye, 1989 yılından itibaren oluşmaya başlayan makroekonomik dengesizliklerin 1991 yılından itibaren yol açmaya başladığı ödemeler dengesi bunalımının 1993 yılında çok yüksek düzeylere ulaşması sonucunda ekonomik istikrar programını açıklamış (5 Nisan 1994) ve hemen ardından IMF'ye yeniden başvurarak (14 Nisan 1994) bu programın IMF tarafından desteklenmesini istemiştir. IMF misyonu ile Türk Heyeti arasında hazırlanan Niyet Mektubu Fon Başkanı'na gönderilmiş ve IMF İcra Direktörleri Kurulu 8 Temmuz 1994 tarihinde Türkiye için 14 ay süreli 509.3 milyon ÖÇH (742 milyon dolar) tutarında Kredi Dilimleri Politikasına uygun bir stand-by düzenlemesi onaylamıştır. Türkiye'nin uyguladığı istikrar programı, 1994 yılı için öngörülen bazı hedefleri yerine getirememiş öte yandan IMF'nin Kredi Dilimi Politikaları için öngördüğü %68'lik kota sınırı 1995 yılında %100'e yükseltilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1995 yılında yeniden düzenlediği niyet mektubu ve IMF misyonuyla birlikte hazırladığı yeni program doğrultusunda Stand-by düzenlemesinin süresi 20 aya uzatılırken kullanılacak miktar da arttırılmıştır. Bu aşamaya kadar Türkiye, ilk iki taksidi kullanmıştır (Tablo 13). Yeni düzenleme ile toplam dilim sayısı yediye çıkarılmış, öngörülen miktar da 610.5 milyon ÖÇH olarak belirlenmiştir. ⁽⁵³⁾

Ortaya çıkan erken seçimler sonucu programa devam edilememiş, Ekim 1995'de

52- SÖNMEZ, Mustafa, 2, *Kriz Hangi Sektörü Nasıl Etkileyecek?*, BIA Haber Merkezi, 16.05.2001, s. 1.

53- EĞİLMEZ, Mahfi, *50 Yılda IMF ile 16 Stand-by Anlaşması*, Ekonomik Forum, Şubat 1997, TOBB Yayınları, s. 26.

anlaşma askıya alınmıştır. Altıncı ve yedinci dilimler çekilemeden, karşılıklı anlaşmalar sonrasında, 7 Mart 1996 tarihinde, stand-by anlaşmasına son verilmiştir.

TABLO 13 : 16. STAND-BY ANLAŞMASI DİLİMLERİ

DİLİMLER	MİLYON ÖÇH	MİLYON \$	TARİH
1	160.5	230.0	Temmuz 1994
2	75.0	110.0	Kasım 1994
3	75.0	118.0	Şubat 1995 (21 Nisan 1995'de kullanılmıştır)
4	75.0	116.8	Mayıs 1995 (9 Haziran 1995'de kullanılmıştır)
5	75.0	116.0	Ağustos 1995 (26 Eylül 1995'de kullanılmıştır)
6	75.0	116.0	Kasım 1995 (kullanılmamıştır)
7	75.0	116.0	Şubat 1996 (kullanılmamıştır)
TOPLAM	610.5	922,8	

www.imf.org

1994 yılının ikinci yarısında ekonomide başlayan iyileşme 1995 yılında da devam etmiş, kamu açıklarını azaltacak ve dış ödeme gücünü destekleyecek yapısal düzenlemelere gitmeden, ekonomide yeniden bir canlanma süreci söz konusu olmuştur.

1996 yılı seçimleri ve mevcut uygulamalar ile artan büyüme süreci sonucu yıl sonunda;

- %86 oranında bir enflasyon,
- 1.2 katrilyon TL dış açık,
- 20 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. ⁽⁵⁴⁾

Ekonomideki bu gelişmeler sonucu dışarıdan borç bulabilme şansımız olmadığından tek çare, IMF desteği olarak görülmüştür. Böylelikle IMF Heyeti, Ekim 1997'de Türkiye'ye gelmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu 1997 konsolide bütçe programı hakkında aşağıdaki kanılara varılmıştır:

- konsolide bütçe gelirleri arasında gerçekçi olmayan çok kalem vardır,
- sosyal güvenlik kuruluşları ile ilgili hızlı önlemler alınmalıdır,
- Özel Tüketim Vergisinin çıkartılması gerekmektedir,
- vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı düşüktür,
- yatırım ve diğer cari harcamaların GSMH'ya oranı azaltılmalıdır,
- KDV ile kurumlar vergisindeki istisna ve muafiyetler kaldırılmalıdır,
- makroekonomik istikrarın sağlanması için; faiz dışı temel dengenin, GSMH'nın %5'i dolayında fazla vermesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır. ⁽⁵⁵⁾

IMF Heyeti 18 Haziran 1997 tarihinde, 1997 yılı mutad Madde 4 Konsültasyonunda Türkiye'ye ilişkin şu hususlara yer vermiştir:

- Devam eden %80 düzeylerindeki yüksek enflasyon ve politik belirsizliklere rağmen, 1996 yılında üretimde %8 gibi güçlü bir artış olmuştur,
- Para politikası, enflasyonla mücadeleden çok, rekabeti korumaya ve gecelik faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmaları önlemeye yönelik olmuştur,

54- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 29.

55- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 29.

- Rezerv düzeyi iyi bir duruma gelmiştir,
- İç borç vadeleri uzamıştır,
- Parasal ikame yüksek oranda olmasına rağmen sabit kalmış, döviz kurunda aşırı bir değerlenme söz konusu olmamıştır. ⁽⁵⁶⁾

Türkiye'ye Haziran 1998'de gelen IMF Birinci Başkan Yardımcısı Stanley Fischer ve grubu, Türkiye'nin ekonomik göstergelerini olumlu bulmalarına karşın, sosyal güvenlik reformunun yıl içerisinde tamamlanması, enflasyonun daha hızlı bir şekilde düşürülmesi ve mali disiplinin 1999 yılında da korunabilmesi için anti-enflasyonist bütçenin hazırlanması gerektiğini önermişlerdir.

9. 9 ARALIK 1999 PROGRAMI

9.1. Güneydoğu Asya Krizi, Rusya Krizi, 17 Ağustos Depremi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

1990'lı yıllarda dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmiş olan Tayland'ın 25 Baht = 1 ABD Doları sabit paritesini yıllarca sürdürmüş olması ve Merkez Bankası'nın Tayland Bankaları ve mali kuruluşlarına verilen kredilere dolaylı yoldan da olsa güvence vermesi sonucunda, ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye akmıştır. Bu yatırım patlaması zamanla çok yükselmiş, büyük altyapı yatırımları ve inşaat harcamaları enflasyona neden olmadan gerçekleştirilmiştir. Fakat ücretler ve maliyetlerdeki artış Tayland'ın rekabet gücünü azaltmıştır. Bu dönemde doların aşırı değer kazanması Baht'ın da değerlenmesine neden olmuştur. ⁽⁵⁷⁾

1997 yaz aylarında uluslar arası ticari ve mali sistem ile kötü yönetilen mali kurumların çatışması nedeniyle ortaya çıkan ve dünya finansal piyasalarını etkileyen

56- TUNALI, İnci, v.d., a.g.e., s. 29.

57- ÖĞÜT, Kaan, Uluslararası Sistemde Kriz ve Güneydoğu Asya Krizinde IMF Politikaları Örneği, www.aydinlanma1923.org, 14.11.2003, s. 3.

Güneydoğu Asya Krizi, Tayland'da başlayıp kısa sürede büyüyerek tüm Asya ülkelerine yayılmıştır. Güneydoğu Asya Ülkeleri dış tasarrufları ülkelere çekmek için para birimlerini ABD Dolarına endekslemişler, doların güçlenmesi bu ülkelerin para birimlerinin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ülkelerin ihracatları pahalılaşmış ve rekabet güçlerini kaybetmişlerdir. Sonuç olarak ülkeler cari açık vermeye başlamışlardır. Güneydoğu Asya Ülkeleri'ndeki kriz 2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland'ın para birimi Baht'ı %40 oranında devalüe etmesi ile başlamıştır. Vadeli döviz satışı yapan Tayland Merkez Bankası'nın 30 milyar dolar olarak açıkladığı döviz rezervlerinin aslında 1 milyar dolar civarında olduğunun ortaya çıkması ve Merkez Bankası'nın devlete ait Mali Kuruluşları Geliştirme Fonu'nun zor durumdaki aracı kurum ve bankalara aktardığı yaklaşık 8 milyar doları finanse etmek için para basması devalüasyonun sebeplerini oluşturmaktadır. ⁽⁵⁸⁾ Tayland'ın kötü gidişi durduramaması diğer bölge ülkelerinden Malezya, Endonezya, Filipinler, Güney Kore gibi ülkelerin paralarına karşı olan spekülasyon saldırıları gündeme getirmiştir. ⁽⁵⁹⁾ Dolayısıyla kriz, bölge ülkelerinin özellikle dış ticaretlerindeki bağımlılık nedeniyle kısa sürede tüm bölgeye yayılmıştır. Başlangıçta bölgesel bir kriz gibi görünen gelişmeler Hong Kong Borsası ve onu takiben ABD ve diğer gelişmiş ülkeler borsalarında yüksek oranlı düşüşlerle bir anda global bir krize dönüşmüştür. ⁽⁶⁰⁾ 1 Temmuz 31 Aralık 1997 döneminde bölge ülkelerinin borsalarında ortalama %40 para değerlerinde de %30 oranında düşüş görülmüştür. Krizin belirginleşmesinde temel faktör, 1987 – 1995 döneminde hızla büyüyen ekonomide kısa vadeli krediler ile uzun vadeli yatırımların finanse edilmesidir. Kontrolsüz yatırımlar ve dengesiz fiyat artışları mali önlemler ile çözümlenemeyecek ekonomik krize ortam hazırlamıştır. IMF Tayland krizi karşısında Stand-by anlaşması çerçevesinde ülkeye yardımda bulunmuştur. ⁽⁶¹⁾

Tayland'dan sonra Endonezya'da gelir getirici yatırım projelerine ağırlık verilmemesi, karlı olmayan yerli otomobil ile uçak sanayiine büyük kaynaklar ayrılması

58- KARLUK, S., Rıdvan, - TONUS, Özgür, - ÇATALBAŞ, Nazım, Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye, Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, www.econturk.org, s. 2.

59- İSO Dergisi, Güneydoğu Asya'da Neler Oluyor?, Mart 1998, Sayı 384, s. 16.

60- HACIİSMAİLOĞLU, M., Levent, - SİLAHŞÖR, H., Serkan, Güneydoğu Asya Krizinin Nedenleri, Gelişimi ve Olası Etkileri, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayınları, 1998, s. 58.

61- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 3.

sonucu bölgesel krizden payını almıştır. Özel sektör kısa vadeli olarak aşırı borçlanmış, IMF çok sayıda bankanın kısa sürede kapatılması yönünde baskı yapmış dolayısıyla ülkede panik havası başlamıştır. Endonezya para birimi Rupiah dolar karşısında %379 oranında değer kaybetmiştir. 1997 – 1998 Ocak döneminde borsa %85 oranında düşmüş, borçların GSYİH'ya oranı %24'den %35'e çıkmış, toplam dış borç 140 milyar dolara yükselmiş, ülkedeki onaltı banka kapatılmıştır. Krizin başlaması ile birlikte ülke IMF ile Stand-by anlaşması imzalamıştır. ABD, AB, Dünya Bankası gibi diğer kalkınma bankaları ile birlikte IMF'den 43 milyar dolarlık bir kredi taahhüdünde bulunulmuştur. ⁽⁶²⁾

Güneydoğu Asya Krizi, Tayland ve Endonezya ile birlikte Güney Kore ekonomisini de büyük ölçüde etkilemiştir. Güney Kore'de krizin temelinde, başarısız para ve maliye politikalarından çok, mali sistemdeki bozukluklar yatmaktadır. Ülkede kişi başına milli gelir son 30 yılda 10 kat artmış, ortalama %8'lik bir büyüme hızı yaşanmıştır. Dünyanın 11. büyük ekonomisi haline gelmiş ve OECD üyeliğine kabul edilmiştir. Ülkenin krizden çok fazla etkilenmesinin altında uygun olmayan şartlarda alınan kısa vadeli krediler yatmaktadır. Hızlı büyümenin gerektirdiği tasarrufların önemli bir kısmının dışarıdan karşılanması ve dış borçlanmanın önemli bir kısmının dolar faizinin Won faizinden daha düşük olması sebebi ile dolar cinsinden yapılması krizi davet etmiştir. 1995 ortalarında doların değer kazanmaya başlaması Güney Kore'nin ihracatını diğer Güneydoğu Asya Ülkeleri gibi olumsuz etkilemiş, 1996 yılında Won'un dalgalanmaya bırakılması sonrasında değer kaybetmesi ülkeyi sıkıntıya sokmuştur. ⁽⁶³⁾ Yabancı bankalar Kore borçlarını yenilemeyi reddetmişlerdir. Bu koşullarda Kore IMF ile anlaşmak zorunda kalmıştır. ⁽⁶⁴⁾ Ülkeye kriz nedeni ile, 21 milyar dolarlık kısmı IMF'den, 10 milyar doları Dünya Bankası'ndan ve 5 milyar doları da Asya Kalkınma Bankası'ndan sağlanacak olan toplam 57 milyar dolarlık kredi taahhüdünde bulunulmuştur. ⁽⁶⁵⁾

62- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 4.

63- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 4.

64- SÖNMEZ, A., Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı, 2001, İstanbul, s. 386-395.

65- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 4.

Güneydoğu Asya Krizi, bölgenin iki büyük ekonomik gücü Japonya ve Çin'i de sarsmıştır. Japonya'da kriz geri dönmeyen kredilerin artması sonucu patlak vermiştir. Japonya Doğu Asya Ülkelerine 1997 yılında toplam 260.6 milyar dolar kredi açmıştır. Bunun 37.5 milyar dolarlık kısmı Tayland'a, 24.3 milyar doları Güney Kore'ye ve 22 milyar doları da Endonezya'ya ayrılmıştır. 10 Asya ülkesinden 300 milyar dolar alacağı olan Japonya'da bankacılık sektörü çökme noktasına gelmiştir. Tayland ekonomisinin krize girmesi, Japonya'nın en büyük otomobil ihraç pazarlarından birisini kaybetmesine yol açmıştır. Dünyanın en büyük döviz rezervlerine sahip olan Japonya Güneydoğu Asya Krizinden çok fazla etkilenmemiştir. Japonya'nın krizden etkilenmemesinin nedenleri arasında, cari işlemler hesabının devamlı fazla vermesi, aşırı bir büyümenin gerçekleşmemesi, yüksek tasarruf eğilimi, yüksek verimlilik, düşük işsizlik ve enflasyon ile faiz oranlarının etkisi olmuştur. ⁽⁶⁶⁾

Çin ise dışa kapalı ekonomik yapısından dolayı krizden fazla etkilenmemiştir. Sıkı bir döviz kontrol rejimi uygulayan Çin'de döviz rezervleri 140 milyar dolardır. Dış ticaret ile cari işlemler hesabında fazlalıklar bulunmaktadır. Kriz içindeki ülkelere toplam ihracatı %9'u geçmemektedir. İhraç ürünlerinde ithal bağımlılık oranı düşüktür ve geniş bir iç talebe sahiptir.

Temmuz 1997'den sonra geçen zaman içerisinde Hindistan ve Pakistan'dan Meksika'ya, Güney Afrika'dan Rusya'ya, Brezilya ve Şili'den Kanada'ya kadar pek çok ülkede çoğu kez Asya Krizi ile bağlantılı olabilecek rekor düzeyde para birimi değeri düşüşleri gerçekleşmiştir. ⁽⁶⁷⁾

Kriz içerisindeki Asya ülkelerinin bir çoğu IMF'nin getirdiği reform ve para politikalarını kabul etmiş ve krizin çözümünde kısmen başarıya ulaşmıştır. IMF ile anlaşma imzalayan Güney Kore, Endonezya ve Tayland başta otomobil ve finansal hizmetler olmak üzere daha önce korunan bir çok sektör dış rekabete açılmıştır. Buna karşılık özellikle bazı lüks tüketim mallarında gümrük vergileri, Dünya Ticaret Örgütü

66- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 5.

67- Dış Ticarete Durum Dergisi, Birinci Yıldönümünde Güneydoğu Asya Krizi, AB Danışmanlık, Aralık 1998, Sayı:40, s. 103.

kurallarının elverdiği sınırlar içerisinde biraz yükseltilmiştir. Güney Kore IMF patentli istikrar programı doğrultusunda yabancı yatırımcılara getirilen yasal sınırlamaları kaldırırken, kamu bankalarının otomobil ve yarı iletken üreten sanayilere düşük faizli kredi sağlamalarına da son vermiştir. ⁽⁶⁸⁾

1997 yaz aylarında başlayan Güneydoğu Asya Krizi, 1992 yılı Eylül ayında Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizmasına yapılan müdahaleler ile başlayan Avrupa Para Krizi ve 1994-1995 Meksika Krizinden daha kuvvetli bir psikolojik etki yaratmıştır. Güneydoğu Asya Krizinin etkisi geçmeden 17 Ağustos'ta Rusya'nın moratoryum ilan ederek 45 milyar dolara yakın bir borç ertelemesi yapması ve Ruble'yi %15 oranında devalüe etmesi ile başlayan Rusya Krizi dünya ekonomisi ve borsaları olumsuz yönde etkilemiştir. Moratoryum'un yanısıra Rusya'da hükümet, 1999 yılı başında "ekonomik diktatörlük" uygulayacağını ilan etmiş, yıl başına kadar cari giderleri para basarak karşılayacağını ayrıca enflasyonun artmasına göz yumacağını açıklamıştır. Ruble'nin ise yılbaşından sonra dolara endexlenmesi kararlaştırılmıştır. Rusya Güneydoğu Asya Krizine hazırlıksız yakalanmıştır. Hükümet ayda ortalama 6 milyar dolar borçlanma yapmak zorunda kalmış, borçlanma ile elde edilen kaynaklar verimli yatırımlar yerine cari harcamaların özellikle de maaşların ödenmesinde kullanılmıştır. Serbest piyasa şartlarına uyum sağlayamayan Hükümet, iç borçlanmaya önem vermiş, bu ise faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Ruble'nin devalüasyonu krizin başlangıcı olmuş, ödemeler dengesi Haziran 1997 ile Ağustos 1998'deki %30 oranında petrol fiyatlarındaki düşmeye paralel olarak bozulmaya başlamıştır. Vergi gelirlerinde artış olmazken, kayıt dışı ekonomi giderek büyümüştür. ⁽⁶⁹⁾

Haziran 1997'de ortaya çıkan Güneydoğu Asya Krizi Türkiye'yi Ekim 1997'den sonra etkilemeye başlamıştır. Güneydoğu Asya Ülkeleri'nin paralarının, 1 Temmuz 1997'den buyana ABD Doları karşısında %60'lara varan oranlarda değer kaybetmesi, bu ülkelerin dünya pazarlarındaki rekabet gücünü arttırmış, Türkiye'ye ise bu gelişme

68- BAHÇUVAN, Soner, - ALP, Afşin, Ekonomik Krizler Nasıl Başladı Nasıl Çözüldü?, www.boryad.org, 14.11.2003, s. 2.

69- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 6-7.

pazar daralması şeklinde yansımıştır. Ancak bu ülkelerin Türkiye'nin ihracatında büyük paylarının olmaması nedeniyle, bu ülkelerdeki talep daralması, Türkiye'nin ihracatını çok büyük oranda etkilememiştir. Fakat Türkiye ile benzer malları üreten Güneydoğu Asya ülkelerinin paralarını devalüe etmeleri, bu ülkelerin rekabet gücünü arttırdığı için AB ve ABD pazarlarında Türkiye'ye karşı üstünlük sağlamışlardır. ⁽⁷⁰⁾

Güneydoğu Asya Krizinden sonra Rusya'da ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kriz, Türkiye'yi borsa krizi yaratarak büyük ölçüde etkilemiştir. İMKB %13'lük düşüş ile 27 Ağustos 1998'de, 1986 yılındaki kuruluşundan buyana en büyük düşüşü yaşamıştır. Böylece endeks iki yıl geriye giderek Aralık 1996 seviyesine gerilemiştir. Rusya Krizi sonrasında dünya borsaları toparlanırken, İMKB'deki düşüş devam etmiştir. Kriz nedeni ile Rusya'ya yapılan ihracat olumsuz yönde etkilenmiştir. Rusya Krizi esnasında Türkiye'den yaklaşık 4.5 milyar dolar çıkmıştır. Bunun 1 milyar doları Borsa'dan, 3 milyar doları bonodan, 500 milyon doları ise sendikasyon kredilerinin yenilenmemesinden kaynaklanmıştır. Bu çıkış nedeni ile Merkez Bankası döviz rezervlerinde önemli azalmalar meydana gelmiştir. 5 milyar dolara yakın olan azalmanın önemli bir kısmı kısa vadeli sermaye çıkışından, bir bölümü de dış borç ödemelerinden kaynaklanmıştır. Sermaye çıkışının iki önemli sebeplerinden birisi Borsa Krizi, diğeri de mali piyasaları vergilendiren yeni düzenlemelerdir. ⁽⁷¹⁾

Önce Güneydoğu Asya Krizi ardından Rusya Krizi derken üzerine altı ay süreyle yeni hükümet arayışları ve sonrasında 17 Ağustos 1999 tarihinde Türkiye çok büyük bir deprem ile karşılaşmıştır. Marmara Bölgesini tanınmaz hale getiren ve aletsel büyüklüğü 7.4 olan depremin hasar şiddeti 11 olarak gerçekleşmiştir. ⁽⁷²⁾ Bu gelişmeler sonrasında milli gelir 1999 yılında %6.4 oranında küçülmüş, dolayısıyla Türkiye Ekonomisi II. Dünya Savaşı sonrasındaki en kötü rakamı 1999 yılında görmüş ve 55 yıldan beri hiç bu kadar küçülmemiştir. ⁽⁷³⁾

70- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 8.

70- KARLUK, S., Rıdvan, v.d., a.g.m., s. 6-7.

72- KUTLAY, Mustafa, Deprem Büyüklüğü 7.4 ama Hasar Şiddeti 11, Hürriyet Gazetesi, 24 Ağustos 1999, Salı, s. 1.

73- Sabah Gazetesi, 1, 1999 Büyüme Oranı -6.4, www.belgenet.com, 1.4.2000, s:1.

9.2. 2000'li Yıllara Girerken Türkiye Ekonomisi

1999 yılında GSMH, 204.6 milyar dolardan 187.3 milyara inmiştir. Kişi başına gelir %10.3 gerilemiş ve 2.878 dolara düşmüştür. Kişi başına gelir açısından yeniden 2 binli rakamlara inilmesiyle Türkiye 1990'lı yıllarda kayda değer bir artış sağlayamamış duruma gelmiştir. Özel sektör tüketim harcamaları 1998 yılına göre %3.1 oranında azalmış, kamu kesimi harcamaları ise 1998 yılına göre %6.5 artmıştır. ⁽⁷⁴⁾

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine göre, gayri safi milli hasıla (GSMH) 1998 yılının son çeyreğinde %6.1 küçülmüştür. Daha önce ilk üç çeyreğe ilişkin olarak açıklanmış GSMH verileri de revize edilmiştir. Buna göre ilk çeyrekte %8.7, ikinci çeyrekte %3.2, üçüncü çeyrekte %7.4, dördüncü çeyrekte %6.1 küçülme yaşanmıştır (Tablo 14). Böylece yılın tümünde önceki yıla göre küçülme oranı %6.4 düzeyinde oluşmuştur. ⁽⁷⁵⁾

Türkiye'deki kişi başına gelir oranı, Dünya Bankası verilerine göre, 2 bin 950 olan dünya ortalamasının da altına düşmüştür. Türkiye, 2 bin 878 dolarlık kişi başına gelir ile, dünya sıralamasında 3 bin 80 dolar olan Panama ile 2 bin 880 dolar olan Güney Afrika'nın da altına düşmüştür. ⁽⁷⁶⁾

1999 ekonomi programında tarımın %1, sanayinin %3.2, hizmetler sektörünün ise %3.5 büyümesi beklenirken, bütün ekonomik gerçekleştirmeler bunun tersi yönde olmuş ve küçülme yaşanmıştır. ⁽⁷⁷⁾ Tablo 14'den de izlendiği üzere 1999 yılında tarımda %4.6, sanayide %5, inşaatta %12.7, ticarete %6.8, ulaştırma/haberleşmede %4 küçülme yaşanmıştır.

9.3. 9 Aralık 1999 Enflasyonu Düşürme Programı

9.3.1. Programın Kapsamı ve Anlamı

Dönemin Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel, 9 Aralık 1999 günü enflasyonu

74- Sabah Gazetesi, 1, a.g.m., s. 2.

75- Radikal Gazetesi, Krizin Faturası Çok Kabarık, www.belgenet.com, 1.4.2000, s:3.

76- Milliyet Gazetesi, 1, 5 Eksi 5'i Gören Yok, www.belgenet.com, 1.4.2000, s. 4.

77- Dünya Gazetesi, Ekonomiye Tarihi Fren, www.belgenet.com, 1.4.2000, s. 6.

düşürme programı çerçevesinde uygulanacak para ve kur politikalarını kamu oyuna sunmuştur. Türkiye açısından reform niteliği taşıdığı söylenen bu kararları özetlemek gerekirse;

TABLO 14: 1999 YILINDA SEKTÖRLERİN DARALMA ORANLARI
(Yüzde)

SEKTÖRLER	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	Toplam
Tarım	-5.0	-4.7	-3.2	-8.3	-4.6
Sanayi	-9.8	0.8	-8.3	-2.6	-5.0
İnşaat	-10.5	-11.5	-12.9	-15.2	-12.7
Ticaret	-13.2	-4.1	-9.3	-0.7	-6.8
Ulaştırma / Haberleşme	-7.5	1.1	-2.4	-7.4	-4.0
Mali Kuruluşlar	7.8	7.5	2.5	3.8	5.3
Konut Sahipliği	2.0	2.1	1.0	-0.8	1.1
Serbest Mes. ve Hizmet.	-8.5	-0.8	-5.8	-4.2	-4.8
Devlet Hizmetleri	7.8	0.7	0.8	2.0	2.7
Kar Amacı Olmayan Kuruluşlar	1.9	0.8	2.3	5.0	2.5
İthalat Vergisi	-21.6	-4.7	-6.0	12.8	-5.7
GSYİH	-9.1	-1.7	-6.0	-3.4	-5.0
GSMH	-8.7	-3.2	-7.4	-6.1	-6.4

Kaynak: www.die.gov.tr

Enflasyonu düşürme programı üç temel unsur üzerine işleyecektir:

1. **Sıkı Maliye Politikası:** Amaç; faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması.
2. **Enflasyon Hedefi İle Uyumlu Gelirler Politikası**
3. **Kur ve Para Politikası:** Amaç; kamu açıklarını hızlı ve kalıcı olarak ortadan kaldıracı önlemlerin alınması. ⁽⁷⁸⁾

Vergi uygulamaları ile gelirlerin arttırılması, harcamaların kısılması ile bütçe performansında 2000 yılı ile beraber, hızlı bir iyileşme sürecine girilmesi hedeflenmiştir. Yapısal reformların bir an önce uygulamaya konması, özelleştirme kamu finansmanındaki iyileşmenin kalıcı olmasını sağlayacaktır.

9.3.1.1. Kur Politikası

Uygulanacak kur politikasının iki özelliği bulunmaktadır:

1. Döviz kuru sepeti bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde, günlük olarak açıklanacak,
2. Sepet “1 ABD Doları + 0.77” Euro olarak devam ettirilecektir. ⁽⁷⁹⁾

Merkez Bankası'nın kur politikasını sadece enflasyon hedefine göre uygulaması ve program süresince iki farklı dönemde, iki farklı kur rejiminin uygulanması planlanmıştır. Buna göre:

Ocak 2000 – Haziran 2001 döneminde “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti”

Temuz 2001 – Aralık 2002 döneminde “kademeli olarak genişleyen bant”

78- Sabah Gazetesi, 2, 9 Aralık Kararları ve Tasarruf Araçlarına Etkisi, Türkiye Garanti Bankası'nın Katkılarıyla Hazırlanmıştır, 9 Aralık 1999, s. 3.

79- Sabah Gazetesi, 2, a.g.e., s. 4.

uygulanacaktır. İlk dönemdeki 12 aylık süre içerisinde, yıllık bazda döviz kuru sepetinin artış oranının %20 olacağı taahhüt edilmiştir. Her üç ayın sonunda, ilave üç aylık dönemdeki kur sepeti artış oranı hedeflenen enflasyona göre açıklanacaktır.

Merkez Bankası 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren geçerli olacak döviz kurlarını açıklamıştır. Ayrıca ilk çeyreğin sonunda 2001 yılının ilk çeyreğinin, Haziran sonunda da 2001 yılının ikinci çeyrek kurlarını açıklayacaktır. Böylelikle bir yıllık projeksiyonlar biliniyor olacaktır.

Döviz kuru sepeti, 2000 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarında %2.1'er, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında %1.7'şer, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında %1.3'er, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında ise %1'er artış gösterecektir. İkinci 18 aylık dönemdeki bant uygulamasında, aralığın toplam genişliği aşamalı olarak artacaktır. Buna göre 1 Temmuz 2001'den 31 Aralık 2001'e kadar %7.5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar %15'e, 31 Aralık 2002'ye kadar %22.5'e yükseltilecektir. Kurun bant dışındaki hareketine ise Merkez Bankası'nın müdahalesi söz konusu olacaktır. ⁽⁸⁰⁾

Kur politikasının hedefi; enflasyonu en az maliyetle aşağı çekebilmenin yanında, toplumun enflasyon beklentisini indirmektir. En büyük sorun ise geçmiş enflasyonun, gelecek enflasyonu belirlemesi olmuştur. Dolayısıyla önceden açıklanan kur insanların önlerini görebilmelerini kolaylaştıracaktır.

Orta ve uzun vadede döviz kuru belirsizliğinin azalmasının, hem mal hem de mali piyasalarda etkili olması beklenmiştir. Açıklanan kur ve yurt dışı enflasyon uluslararası ticarete konu malların fiyatlarını belirleyecektir. Bu nedenle TEFE için %55 ağırlığa sahip olan ve dış ticarete konu malların üretildiği özel imalat sanayindeki firmalar, rekabetin artacağı bir dönemin başladığını farkedebileceklerdir.

Kamu kuruluşlarındaki öngörülen iyileşme, fiyat hareketelerini hedef paralelinde yapmalarını sağlayacaktır. Kamu borçlanma gereğindeki azalma ile önceden açıklanmış kur sistemine geçilmesi, faizler üzerindeki risk priminin önemli bölümünü yok

80- Sabah Gazetesi, 2, a.g.e., s. 4.

edecektir. Bu nedenle nominal faizin belli bir zaman içinde kur artışı oranı ile tutarlı bir seviyeye gerilemesi beklentisi doğmuştur.

Alınan kararlar sonucu; riskin azalması sermaye girişini arttıracak, gelen kaynak hem faizlerin gerilemesine hem de ekonominin reel kredi stokunun artmasını sağlayacak, özel sektör daha düşük kredi faizi ile maliyetlerini indirip enflasyonun düşmesine katkıda bulunacak, bu durum da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir.

9.3.1.2. Para Politikası

Kur politikasının likidite politikamız üzerine yansımaları; Merkez Bankası'nın önceden açıkladığı fiyatlarla kendisine getirilecek tüm dövizleri satın almayı kısacası istendiğinde piyasaya döviz karşılığı Türk Lirası likidite vermesi şeklinde gerçekleşecektir. Merkez Bankası'nın piyasalar için Türk Lirası yaratma işlemi, 18 aylık dönem süresince döviz satın alınarak yapılacaktır. Bu işlem ise bilançomuzun temel büyüklüklerinden biri olan Net İç Varlıklar (NİV) kalemine kısıtlama getirmektedir.

Buna göre dönem boyunca NİV'in hedeflenen maksimum değeri merkez alan ve bir önceki ayın sonundaki para tabanı büyüklüğünün $\pm\%5$ 'inin belirlediği paralel bir bant içinde dalgalanacak, böylece faizlerin ani ve aşırı dalgalanması önlenmiş olacaktır.⁽⁸¹⁾

2001 yılının ikinci yarısından sonra ise, NİV politikasına daha geniş bir esneklik tanınacaktır. Bu esneklik ile para politikasının faizler üzerindeki etkisi arttırılacak, enflasyon hedefine ulaşmaya yönelik güç, arttırılmış olacaktır.

Merkez Bankası TL işlemleri karşılığı verdiği likiditeyi azaltarak, bankalara dövizle likidite sağlama konusunda mutlak garanti verecektir. Uygulamaya göre; dövize çok talep olduğu zaman piyasadan TL çekilmesi, faizleri yükselterek talebin önüne geçecektir.

81- Sabah Gazetesi, 2, a.g.e., s. 6.

Merkez Bankası'nın kurları açıklaması piyasadaki döviz riskini tamamen ortadan kaldıracak bir gelişme olacaktır. Kurların önceden belirlenmesi, faizler üzerindeki risk primini yok etmektedir. Risk priminin ortadan kalkması faizleri düşürücü bir etken olacaktır.

Merkez Bankası'nın döviz piyasası üzerindeki hakimiyeti ve yabancı sermaye akışının başlayacağı beklentisiyle, devalüasyon beklentisi ortadan kalkmış olacaktır.

Mali piyasalarda döviz, kaynak yaratımında önemli bir role sahiptir. Bankalar, tüm mali kurumlar ve şirketler açık pozisyon ile kaynak yaratmaktadır. 1999 yılındaki yüksek döviz artış oranının, 2000 yılında aşağıya çekilmesi, açık pozisyon maliyetlerini düşürecektir.

Dövizin yavaş artışı ayrıca ithal malı girdilerinde maliyeti azaltacak, enflasyonun indirilmesine destek olacaktır.

Açık piyasa işlemleri, interbank para piyasası kanalı ile mali sistemin açığını kapatan veya sistemde fazla para olduğunda likiditeyi alan Merkez Bankası, yaptığı bu işlemleri azaltacaktır. Yani; eğer fazla para varsa faizler %10'a, %5'e kadar düşecek, para sıkıysa faiz fırlayacak, Merkez Bankası sadece döviz satın aldığında TL verecektir.

Kısacası enflasyonu düşürebilmek için kamu açıklarını hızlı bir şekilde ortadan kaldırıcı önlemler almak programın temelini oluşturmaktaydı. Para politikası ağırlıklı olmakla birlikte sıkı bir bütçe politikası söz konusudur. Sıkı bütçe politikasının gerçekleştirilebilmesi reel faiz oranlarının aşağı çekilerek iç borç stokunu azaltma imkanı doğuracaktır. Bu kararlarla kamu gelirlerini arttırmaya yönelik olarak, ücretlilere, araç sahiplerine, gelir vergisi mükelleflerine, esnafa, sanatkara, işletmelere de vergi yükü gelmiş, KDV oranları yükseltilmiştir.

9 Aralık 1999 kararları ile dövizin cazibesini kaybetmesi beklentisi ortaya çıkmıştır. Şöyleki;

- Merkez Bankası ileriki bir yılın günlük kurlarını açıkladığı için, bir yılın sonunda döviz kuru ortalama %20 değer kazanacaktır. %20'lik bir değer artışı, 2000 yılı için hedeflenen %25'lik bir TÜFE artışının da altındadır. Yani döviz yatırımcısı aldığı faiz ile enflasyonun ancak birkaç puan üzerinde bir getiri sağlayabilecektir.
- Program başarılı olursa TL'sına olan güven kazanılacağından, döviz yatırımcısı yavaş yavaş yeni yatırımlara doğru kayacaktır.
- Döviz riskinin azalması ile vadeli işlemler yoğunlaşacaktır. ⁽⁸²⁾

9.3.2. 9 Aralık Kararlarının Sonuçları

Programın açıklanmasının ardından, faiz oranlarında hızlı bir düşüş meydana gelmiştir. Bono faizleri, son on yıllık dönemde ilk kez %45 seviyesine düşmüştür. Mevduat faizleri, yapılan indirimler sonucu %55'lere kadar gerilemiştir.

İleriki zaman içerisinde ise;

- döviz giriş miktarına bağlı olarak kısa vadeli faiz oranlarının gerilemesi,
- mevduat faizlerinin düşmesi,
- bono faizlerinin kısa dönemde olmasa bile ileriki dönemlerde azalması,
- tüketici kredi oranlarında hızlı oranda indirimlerin olması beklenmektedir.

1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonu Düşürme Programı"'nın temel politika aracı kur ve para politikası olmuştur. Bu politika yarı para kurulu gibi işlev görmüş ve Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizler üzerindeki etkisini sınırlandırmıştır. Program tamamen olmasa da büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve enflasyon ile mücadelede önemli bir aşama katedilmiştir. Sonuç olarak kur riskinin azalması ve ekonomik birimlerin öngörü imkanlarının artması sonucunda faiz dışı kamu dengesinde önemli ölçüde iyileşme sağlanmıştır. Böylece Hazine'nin iç borçlanma

82- Sabah Gazetesi, 2, a.g.e., s. 8.

maliyeti azalmış ve iç borç stokunda artış kontrol altına alınmıştır. Sonuçta krizler öncesinde uygulanan para politikaları ekonomik gösteregeyi pozitifte çevirmiştir. ⁽⁸³⁾

10 Mart 2000 tarihinde IMF'ye "Ek Niyet Mektubu" verilmiştir. Bu mektup; 9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda belirlenen enflasyonla mücadele programı çerçevesinde, stand-by düzenlemesinin onaylanmasından itibaren güncel ekonomik gelişmeleri aktarmakta, gelecek aylar için temel politika tedbirlerini sıralamaktadır. 22 Haziran 2000 tarihinde tekrar benzer bir niyet mektubu verilmiştir.

10. 22 KASIM 2000 VE 19 ŞUBAT 2001 KRİZLERİ

10.1. 22 Kasım 2000 Krizi

10.1.1. Krizin Oluşumu

Kriz öncesi para politikalarının sonucu olarak meydana gelen iç talepteki canlanma, Türk Lirasının reel olarak değer kazanması ve bunun sonucu ithalatın hızlı bir şekilde artması cari işlemler dengesini bozmuştur. Cari işlemlerdeki açığa ek olarak 2000 yılının ikinci yarısında özelleştirme ve yapısal reformlara ilişkin gecikmeler iç ve dış piyasalarda tedirginliğe yol açmış, sermaye girişleri dolayısıyla likidite olumsuz etkilenmiş, kısa vadeli faizler yükselmiştir. Bu durum IMF'nin Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum takınmasına neden olmuş ve piyasalarda beklentileri negatif yönde etkilemiştir. Faizlerdeki artış, bazı bankaların mali durumlarını iyice bozmuş ve Kasım ayının ikinci yarısında mali piyasalara olan güvensizlik artmıştır. Kamu Menkul Kıymetleri ve Hisse Senetlerinin değeri düşmüş ve yabancı sermayenin Türkiye'den kaçışı sözkonusu olmuştur. Ortaya çıkan likidite ihtiyacı Merkez Bankası tarafından karşılanmış fakat piyasaya sağlanan likidite Net İç Varlıklar hedefinin aşılmasına sebep

83- AYSU, Gökçe, Kasım 2000, Şubat 2001 Krizleri, Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü, www.buik.net, 14.06.2003, s. 1.

olmuştur. Ayrıca Kasım krizinde yerli ve yabancı yatırımcılar aşırı miktarda döviz talep etmiştir. (84)

10.1.2. Krizin Gelişimi

Krizi başlatan sebeplerden biri de, Romanya'daki Bayındırbank'ın iflas etmesidir. Faizlerde yaşanan tırmanış,ellerinde yüksek miktarda Hazine Bonosu bulunduran ve bunları repo işlemlerinde kullanan Demirbank gibi bankaları zor duruma sokmaya başlamıştır. Likidite krizi ile birlikte Hazine Bonolarını fonlamak zorunda kalan bankalar büyük kayıplarla karşılaşmaya başlamışlardır. Bu dönemde çıkan bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF)'na aktarılacağı söylentileri bankaların birbirlerine olan kredilerini kesmelerine yada azaltmalarına yol açmıştır. Giderek artan likidite sıkıntısı, faizlerdeki ani artış, paniğe kapılan yabancıların, Türkiye'den çıkmak için döviz taleplerini arttırması birbirini zincirleme olarak etkilemiştir. Bankalar, Hazine Bonolarının yurtdışından alınan borçlara karşı teminat olabilme özelliğini kaybetmesi ile bu yolla aldıkları dış borçları geri ödemek zorunda kalmışlardır. Bu arada Merkez Bankası IMF'nin koyduğu Net İç Varlıklar hedefinden sapmamak için piyasaya bir süre ek likidite vermekten sakınmıştır. Daha sonra kısıtlı miktarda piyasaya verdiği Türk Lirasının dövize dönüşmesini, Merkez Bankası ve IMF'nin bu durumu dövize hücum olarak yorumlamasına ve döviz rezervlerini kaybetme korkusuna sebep olarak gerekli likiditeyi vermemekte direnmesine yol açmıştır. Elinde çok miktarda Hazine Bonosu bulunan Demirbank, geçirdiği büyük sıkıntılar nedeni ile TMSF'ye devredilmiş, piyasadaki likidite sıkışıklığı giderilmiştir. (85)

22 Kasım 2000'de ortaya çıkan finansal kriz ile, bankalararası piyasalarda gecelik borçlanma basit faizi yaklaşık üç kat artmış ve ortalama %110.8'lere hatta %210'lara fırlamıştır.

84- AYSU, a.g.m., s. 1.

85- KETEN, Gülrü, 1999 IMF Programı, Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü, www.buik.net, 17.09.2003, s. 2.

Tablo 15’de standart sapma sütununda görüleceği üzere Kasım 2000 krizi ile gecelik faizlerde, artan, önemli dalgalanmalar sözkonusu olmuştur. (1986-2001 dönemine ait interbank gecelik faiz oranları için için bkn. Ek: 8)

22 Kasım’da ve ileriki günlerde TCMB’nın döviz rezervlerinde de önemli bir azalma gözlenmiştir. Tablo 16’dan görüldüğü gibi, TCMB 17-24 Kasım haftasında yaklaşık 3 milyar dolar, 24 Kasım-1 Aralık haftasında da 2.5 milyar dolar olmak üzere döviz rezervinin 5.5 milyar dolarını kaybetmiştir. İki haftada brüt döviz rezervi 24.4 milyar dolardan, 18.9 milyar dolara inmiştir. Böylece enflasyonu düşürme programının net döviz rezervi üzerine koyduğu alt sınıra inmiştir. Döviz rezervlerindeki hızlı erime, finansal piyasalardaki baskının ve gerginliğin derecesini yansıtmaktadır.

TABLO 15 : İNTERBANK GECELİK FAİZ ORANLARI

	EN DÜŞÜK	EN YÜKSEK	ORTALAMA	STANDART SAPMA
2000 Haziran	26,35	75,75	42,00	11,67
Temmuz	13,60	38,83	25,97	5,08
Ağustos	22,14	92,57	35,57	16,90
Eylül	23,71	79,65	46,20	14,05
Ekim	25,82	71,22	38,41	9,72
Kasım	27,94	315,92	79,46	67,61
Aralık	61,75	873,13	198,95	238,97
2001 Ocak	31,12	76,84	42,16	12,47

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

TABLO 16 : TCMB’NİN DÖVİZ REZERVİ
(milyon dolar)

TARİH	BRÜT DÖVİZ REZERVİ
06.10.2000	24.530
13.10.2000	24.839
20.10.2000	24.239
27.10.2000	23.249
03.11.2000	24.256
10.11.2000	23.583
17.11.2000	24.433
24.11.2000	21.583
01.12.2000	18.972
08.12.2000	19.624
15.12.2000	19.823
22.12.2000	19.934
29.12.2000	19.635

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

10.2. 19 Şubat 2001 Krizi

10.2.1. Krizin Oluşumu

Türkiye 2000 Kasım ayında dövize yönelen yoğun spekülative saldırıyı, çok yüksek faiz, önemli döviz rezervi kayıpları ve 7.5 milyar dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile ortadan kaldırmıştır. Bu ek rezerv kolaylığına karşılık Türkiye Niyet Mektubuna

bazı yeni taahhütler eklemek zorunda kalmıştır. Bunların başında, THY ve elektrik pazarı gibi stratejik önemi olduğu düşünülen devlet varlıklarının ve tarım sektöründeki KİT'lerin özelleştirilmesi ve vergi gelirlerinin artırılması bulunmaktadır. Dünya Bankası'nı da üç yıl içerisinde Türkiye'ye 5 milyar dolar vereceğini açıklaması, Aralık 2000 itibariyle piyasaları rahatlatmıştır. ⁽⁸⁶⁾ Fakat daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya karşı savunma gücü büyük ölçüde azalmıştır.

Kasım krizi aşıldı derken, tam üç ay sonra 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı'nın "Milli Güvenlik Kurulu" toplantısında tartışmaları ikinci bir spekülasyon saldırıya başlatmış, bu kez de bir döviz krizi ortaya çıkmıştır. Bu istikrarsızlık ortamında, hem yabancı yatırımcıların piyasalardan çıkmaya çalışması hem de bankaların Türk Lirası'nın olası bir devalüasyona karşı açık döviz pozisyonlarını kapatarak kendilerini korumaya çalışması, döviz baskısını arttırmıştır. Hazine 20 Şubat'ta tarihinin en büyük iç borçlanmasını hedeflerken, borçlanma vadesini düşürmesine rağmen yeterli talep alamamıştır. Merkez Bankası döviz rezervlerini kaybetme korkusuyla ve Kasım krizinde olduğu gibi net iç varlıklar hedefinden sapmamak için piyasalara Türk Lirası vermeyerek döviz talebini kısmaya çalışmıştır. ⁽⁸⁷⁾

21 Şubat'ta bankalararası para piyasasında gecelik faiz %6200'e kadar çıkmış ve ortalama %4018.6 olmuştur. 16 Şubat'ta 27.9 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.6 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı 5.4 milyar dolar olmuştur (Tablo 17).

Kasım krizinde döviz saldırı, yabancılarla sınırlı kalmış fakat Şubat krizinde Türk halkının da, özellikle de bankaların döviz saldırıya görülmüştür. Döviz yönelişe dayanma gücü kalmayınca TCMB, 21 Şubat gecesi, kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır. 19 Şubat'ta 1 doların piyasa satış kuru 686.500 iken, 23 Şubat'ta 920.000, 28 Şubat'ta 960.000'e yükselmiş, yani kur artışı on gün içinde %40'a ulaşmıştır. Kasım ayında yaşanan kriz 9 Aralık 1999, enflasyonu düşürme programının da sonu olmuştur.

86- KETEN, a.g.m., s. 2.

87- KETEN, a.g.m., s. 2.

TABLO 17 : TCMB'NİN DÖVİZ REZERVİ**(milyon dolar)**

TARİH	BRÜT DÖVİZ REZERVİ
05.01.2001	25.097
12.01.2001	26.593
19.01.2001	26.143
26.01.2001	25.691
02.02.2001	25.691
09.02.2001	26.565
16.02.2001	27.943
23.02.2001	22.581
02.03.2001	21.521
09.03.2001	21.529
16.03.2001	20.060
23.03.2001	19.170
30.03.2001	18.445

Kaynak : www.tcmb.gov.tr**10.2.2. Krizin Gelişimi**

Ülkemiz Şubat krizi ile %28.45 fakirleşmiş (1 dolar 685.391 TL'den 957.879'a çıkmıştır), çok önemli miktarda servet ve üretim kaybına uğramıştır. Dalgalı kur politikasına geçilmiş, Türk Lirası ilk günde dolar karşısında %28.4, mark karşısında %27.7 değer kaybetmiştir. Hükümet dalgalı kura geçince dolar 900.000, mark ise 430.000 TL olmuştur. Bir günde devletin 106 milyar 932 milyon dolarlık dış borcu, 29 katrilyon 322 trilyon lira artmış ve yeni program beklentisi içerisine girilmiştir.

10.3. 2000 ve 2001 Krizlerinin Sonuçları

2001 krizi sonrasında; ⁽⁸⁸⁾

- Ekonomi yüzde 8.5-9 daraldı.
- Milli gelirimiz 51 milyar dolar azaldı.
- Kişi başına gelirimiz 725 dolar geriledi.
- 19 banka, 125 bin işyeri kapandı.
- 1.5 milyon kişi işsiz kaldı.
- %30'lara düşen enflasyon %70'i aştı
- Hazine'nin faiz ödemeleri %101 arttı.
- İç borç stoku 2000 yılının dört katına ulaştı.

Kriz sonrasında döviz %20 yükselirken, 2000'de TÜFE %39, TEFE ise %32 oranlarında gerçekleşmiştir. (1970-2001 dönemine ait TEFE ve TÜFE değişimleri için bkn. Ek: 9).

Aşırı TL değerlenmesi, ithalatı patlatmış ve yıl sonunda dış açık 25 milyar dolara ulaşmış, turizm ve diğer gelirlerle açık kapatılamamış ve cari açık, 12 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır.

Kriz sonrası yaşanan olumsuzluklara ayrıntılı olarak bakılacak olursa, problemin boyutu daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

1999 sonunda IMF desteğinde yürürlüğe konulan üç yıllık istikrar programının gelir dağılımına etkileri, programın yaşandığı 2000 Kasım ve 2001 Şubat şoklarının öncesi ve sonrasında da, dar gelirli kesimlerin aleyhine seyretmiştir. Program yürürlüğe konulduğu zaman, %70-80 civarında olan enflasyonun, 2000'de %25'e, izleyen iki yıl sonunda da %5'e kadar düşürülmesi hedefi bulunmaktaydı. Bu hedefe ulaşmanın aracı olarak da ücret ve maaşlar dahil olmak üzere gelir artışlarını, gerçekleşmiş enflasyona

88- Hürriyet Gazetesi, Bir Yıl Böyle Geçti, <http://www.hurriyetim.com.tr/dosya/19subat/02kriz.asp>, 13.11.2002 Çarşamba, s. 1.

göre değil, hedeflenen enflasyona göre artırma prensibi benimsenmiştir.

Program, 2000 Kasım'ı ve 2001 Şubat'ında yaşanan şoklarla iflas edince, iddialı enflasyon hedeflerine ulaşmak da mümkün olmamıştır. 2000 enflasyonu hedeflenen %25 yerine %39'a ulaşınca, gelirleri %25'e göre ayarlanmış olanlar hem %69'u bulan 1999, hem de %39'u bulan 2000 enflasyonuna göre zarara uğramışlardır. 2001 enflasyonu için ise, hedef %12 yerine, 2001 Şubat şokundan sonra yaşanan fiyat artışları sonucu, %58 olarak belirlenmiş fakat, gelirler politikasına göre, hala iç talebi kıstak için reel gelirlerin azalması gerekmiştir. ⁽⁸⁹⁾

2000 yılında kamu kesimi işçileri, 1999 yılında yapılan kamu toplu sözleşmeleri 2 yıllık yapıldığı için ve her 6 ayda gelirleri TÜFE enflasyonuna endekslendiği için 2000'den zararlı çıkmamışlar, hatta reel olarak gelirlerini arttırmışlardır. ⁽⁹⁰⁾ Yine aynı yıl kamu kesimi işçilerinin reel gelir artışı %7 olurken, memur maaşlarındaki reel gerileme ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) verilerine göre, %11.5'u bulmuştur. Yine DPT verileri ışığında gelişmelere bir göz atılacak olursa;

- Memur maaşları 1996'dan 1997'ye reel olarak %17 arttı, 1997'den 1998'e %2 düştü, 1998'den 1999'a tekrar %4 artıştan sonra 2000'de %11.5 geriledi.
- 2000'de net ortalama asgari ücret ile emekli aylıkları %15 civarında geriledi. Memur emeklilerinin alım gücü her önceki kriz yılı olan 1994'un düzeyine geriledi ve 1999'a göre %13 düştü. SSK emeklilerinin geliri de %14 azaldı.
- Destekleme fiyatları 2000 yılında hedeflenen %25'lik enflasyona göre belirlendi ve 1999 yılına göre ortalama %27.8 oranında arttırıldı. Ancak, enflasyondaki gerçekleşme %39'u bulduğu için tarım üreticileri reel gelir kaybına uğradılar.

GEGP'nin gelirler politikası, maaş ve ücretleri, tarım gelirlerini daraltmayı, sosyal harcamaları kısmayı hedeflediğinden bölüşümün daha kötü seyretmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Devlet, gelir ve harcamaları için birtakım düzenlemeler yapmıştır. Fakat

89- SÖNMEZ, Mustafa, 3, Kriz Emek Gelirlerini Nasıl Vurdu?, BIA Haber Merkezi, 30.04.2001, s. 1.
90- Merkez Bankası, 2000 Yılı Raporu.

bunların büyük kısmı halkın ödediği dolaylı vergileri, doğrudan vergilerin de üstüne çıkarınca, emek gelirlerinin kaybı daha da büyük olmuştur. Ayrıca, bir başka kayıp da devlet harcamalarında yapılan kısıtlamaların sağlık, eğitim, barınma gibi halkın dolaylı bir biçimde yararlandığı kamu hizmetlerini vurması olmuştur.

Bu arada, Şubat 2001 krizi ile yaşanan yoğun personel çıkarma, işsizliği olağanüstü boyutlara taşıırken toplumsal bölüşümün emek gelirleri aleyhinde seyretmesini devam ettirmiştir.

Kriz böylece yoksullaşma sürecine yeni bir ivme katarken, para-sermaye sahipleri, özellikle de devalüasyon öncesi birikimlerini döviz olarak tutanlar, bir gecede olağanüstü kazançlar elde etmişlerdir.

Kısacası tüm bu gelişmeler, ülkedeki gelir eşitsizliğini, 2000 öncesinden çok daha vahim bir duruma sokmuş, çok ciddi sosyal ve siyasi sorunlara sebep olmuştur.

Sürekli olarak serbest piyasa, daha küçük devlet, optimal devlet söylemi geliştirilirken ortadan kaldırılmaya çalışılan sosyal devlet anlayışıdır. Uygulanan istikrar politikasında esas çapayı çalışan kesimlerin özverisi oluşturmaktadır.⁽⁹¹⁾

2000 sonunda Türkiye'de istihdam edilenlerin sayısı 20 milyon kişi iken, 2001 yılı Mart ayı sonunda 19 milyon kişi olarak belirlenmiştir. Yani toplam istihdamda yaklaşık 1 milyon kişilik azalma olmuştur. Lise ve daha yukarı eğitilmiş 15-24 yaş grubuna girenler arasındaki işsizlik oranı ise, aynı dönemlerde %22.7'den %23.7'ye yükselmiştir.

“Beyaz yakalılar” olarak anılan ve yönetici pozisyonunda çalışanlar da krizden etkilenmiş, bu gruptakilerin arasındaki iş arayanların sayısı, Aralık 2000'den itibaren sekiz ay içerisinde %60 gibi yüksek bir oranda artmıştır.

İşten çıkarmalar en çok telekom, bilişim teknolojisi, bankacılık ve medya sektörlerinde gerçekleşmiş, özellikle medyada işsiz kalanların sayısı 5 bin'in üzerine çıkmıştır. Finans sektöründe ise 8 bin kişi işini kaybetmiştir. İmalat sanayiinin çeşitli kollarında, Kasım 2000 krizinden sonraki 4 aylık dönem içerisinde toplam olarak 40 bin

91- SÖNMEZ, Sinan, 3, Yeni Kalkınma Planı'nın Arka Bahçesi: İstikrar ve Reform'lar-II, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ağustos 2000 Salı, s. 17.

kişi işsiz kalmıştır. ⁽⁹²⁾

İlk etapta 2000-2002 yıllarına ait üç yıllık program, 3.6 milyar dolarlık bir IMF kredisi ile desteklenmekteydi. Kasım ve Şubat krizlerinden sonra, gelmesi zorunlu IMF ve Dünya Bankası kredilerinin toplamı, 26 milyar dolara çıkmıştır. IMF, bu büyüklükte bir krediyi hiçbir ülkeye vermediklerini söyleyerek, bunu bize yapılmış bir ayrıcalık gibi sunmuş olmakla birlikte, bu kredi Türkiye'nin dış borç stokuna 22.4 milyar dolarlık ek yük getirmiştir. (1990-2001 ve 1950-2001 arası dönemlere ait dolar kuru için bkn. Ek: 10 ve 11).

Kısacası her ne kadar ülkemizi kriz ortamından çıkarmak amacıyla gönderiliyor olsa bile bu para, GSMH'daki 52 milyar dolarlık kaybın yanında, 22.4 milyar dolarlık ek borçlanma yaratarak, ekonomimize toplam 74.4 milyar dolarlık bir hasar vermiştir. ⁽⁹³⁾

Ard arda yaşanan iki kriz, iç borç stokunu ve faizlerini önemli ölçüde etkilemiştir. ⁽⁹⁴⁾

Kriz öncesinde, 2000 yılı sonu itibariyle yıllık ortalama faiz oranı %38.1, vade ortalama 411 gün olarak, Kasım krizinden sonra 2001 Ocak ayında yapılan ilk borçlanmada faiz oranı %65, vade de 155 gün olarak gerçekleşmiştir. Sonra yaşanan Şubat krizi ile faiz oranı %120 seviyesini aşmış, vade de 30-60 güne kadar inmiştir.

Sonuç olarak bize krizlerin getirdiği ek mali yük toplam olarak 120 milyar doları bulmuştur. Bu yükün:

- 22.4 milyar doları ek dış borçlanmadan
- 52 milyar doları ulusal gelirden oluşan kayıptan
- 45 milyar doları ek iç borçlanmadan kaynaklanmaktadır.

92- SÖNMEZ, Mustafa, 3, IMF'nin Her Birimize Zararı 1800 \$, BIA Haber Merkezi, 30.07.2001, s. 3.

93- SÖNMEZ, Mustafa, 3, a.g.m., s. 1.

94- SÖNMEZ, Mustafa, 3, a.g.m., s. 1.

11. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI (GEGP)

11.1 Programın Temel Amaçları

Krize karşı kritik kararların alınacağı üç-dört haftalık dönemin ilk günü 12 Mart'ta başlamış, yeni program, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)" adı altında, 14 Nisan 2001 tarihinde kamuya sunulmuştur. Bu programın amaçları ana hatlarıyla ele alınacak olursa:

- Memur maaşlarına %45 oranında yapılması, zammın, kamuda çalışan işçi ücretlerinde %15-20 düzeyinde tutulması,
 - 2001 için tüketici fiyatlarında %12 olan enflasyon hedeflerinin %45'e arttırılması, toptan eşya fiyatları hedefinin de %49.7'ye yükseltilmesi,
 - Elektrik ve akaryakıt fiyatları enflasyon ve kur artışları doğrultusunda, otomatik olarak arttırılması,
 - Enflasyon hedefindeki artış kapsamında, memur maaşlarına da 2001 için toplam %45 düzeyinde zam yapılması,
 - İlk programda 725 bin TL olarak öngörülen ortalama yıllık dolar kuru, 10 milyon 75 bin TL'ye çıkartılması,
 - Kamu bankalarının halen 15-16 milyar dolar düzeyini bulan görev zararlarının, Hazine tarafından üstlenilmesi, Kamu bankalarına bu tutar karşılığı TL ve dövize endeksli kağıt ve nakit sermaye konulması,
 - 2001 için ekonomide öngörülen %4.5 oranındaki büyüme hedefinin de kriz nedeniyle %2 küçülme tahminiyle değiştirilmesi öngörüldü.
 - 2001 için 12 katrilyon TL'lik ek bütçenin çıkarılması ve toplam bütçe büyüklüğünün 60 katrilyon TL'ye yükseltilmesi, bütçe artış deflatörü hedefinin %45.3 olarak belirlenmesi,
-

- Yeni makro hedefler çerçevesinde bu yıl içinde iç borç faiz oranı ortalama %66 olarak hesaplandı.
- Telekom'un %51'inin satılması ve Tekel'in hızla özelleştirilmesi,
- Hazine kağıdının faiz gelirinden beyanname yöntemiyle alınan verginin kaldırılması ve böylece halka arz yolunun açılması,
- Harcamaların kısılması, yeni kadro ve teşkilatın açılmaması, kamudaki ceza faizlerinin piyasa faiz oranında uygulanması,
- Emlakbank ile Ziraat Bankası'nın birleştirilmesi, Ziraat ve Halk Bankalarının da tek yönetime bağlanması, benzer uygulamanın fon bankaları için de yapılması kararlaştırılmıştır. ⁽⁹⁵⁾

11.2. Makroekonomik Hedefleri

Programdaki makroekonomik hedefler, Tablo 18'de açıklanmıştır. ⁽⁹⁶⁾

GEGP'da, GSMH gelir artış hızı 2001 yılı için %−3.0, 2002 yılı için %5.0, 2003 yılı için ise %6.0 olarak öngörülmüştür. Yine programda, programın tam olarak uygulanması durumunda, büyüme hızının 2002 ve 2003 yıllarında %7'yi de bulabileceği belirtilmiştir. Fakat, programın kamuoyuna sunulmasından sonra yapısal dönüşümler uygulamaya konmuş ve kamu kesiminde faiz dışı fazla hedefleri tutturulmuş olmasına rağmen, %7'lik büyüme hedefine ulaşamamıştır.

GEGP'da 2001 yılının ikinci üç aylık döneminde %−2.9 olarak öngördüğü GSMH yıllık değişimi, %−11.8 olarak gerçekleşmiştir. Yıl ortalaması ise %−8.5'dur. Dolayısıyla, GEGP'de hedeflenen stratejik yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesine, ayrıca kamu kesiminde planlanan daraltma hedeflerine karşın, geriye kalan makroekonomik hedeflerin hiçbirisi tutturulamamıştır.

Programda, 2002 yılı için, TEFİ %16.6, TÜFE ise %20 olarak planlanmıştır.

95- Milliyet Gazetesi, 2, Ekonomi Eki, 15 Nisan 2001, sf: 4 – 5.

96- www.bagimsizsosyalbilimciler.org, BSB İktisat Grubu, Niyet Mektubu ve 2002 Başında Türkiye Ekonomisi, 5 Mart 2002 Tarihli Basın Duyurusu.

TABLO 18 : GEGP MAKROEKONOMİK HEDEFLERİ

	2000	2001	2002	2003
GSMH Büyüme	6.3	-3.0	5.0	6.0
TEFE	32.7	57.6	16.6	12.4
TÜFE	39.0	52.5	20.0	15.0
GSMH'ya Oran Olarak				
Konsolide Bütçe				
Faiz Dışı Denge (1)	4.2	5.1	5.6	5.6
Net Faiz Ödemeler (2)	15.8	20.1	19.1	16.1
Bütçe Dengesi	-11.6	-15.0	-13.6	-10.5
Konsolide Kamu Sektörü				
Faiz Dışı Denge	2.3	5.5	6.5	6.5
Net Faiz Ödemeler (3)	21.9	22.6	16.2	13.5
KKBG (TCMB Karı Dahil)	19.6	17.1	9.7	6.9
Kamu Sektörü Net Borcu				
Net Dış Borç	18.3	34.2	28.3	23.5
Net İç Borç	39.1	44.3	42.1	41.5
Dış Sektör				
Cari İşlemler Dengesi	-4.9	-0.6	-0.9	-0.6
Brüt Dış Borç Stoku	56.6	66.2	59.6	56.8

www.bagimsizsosyalbilimciler.org

- (1) TCMB kar transferleri, faiz gelirleri ve özelleştirme gelirleri hariç.
- (2) Faiz Ödemeleri – Faiz Gelirleri + TCMB Kar Transferleri.
- (3) Faiz Ödemeleri – Faiz Gelirleri + Bütçeye aktarılmadan önceki Merkez Bankası karı

Bütün bu saptamalara ek olarak, Niyet Mektubu'nda somutlanan dış ekonomik ilişkilerin Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığını arttırıcı öğeler içerdiği gözlenmektedir.

Programın açıklanması ve hükümetin güvence vermesinin ardından, ABD Hazinesi, IMF ve Dünya Bankası'ndan mali destek haberleri gelmiş, en az 25-30 milyar dolarlık bir desteğin söz konusu olabileceği açıklanmıştır. Fakat Hükümet, yaklaşık 10-12 milyar dolarlık bir dış kaynağa ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Çünkü Hükümet'e göre, Türkiye'nin kısa vadede bu sıkıntıyı atlatmak için, hızla geri ödeyebileceği bir ek kaynağa ihtiyacı bulunmaktadır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz durumundan kurtulmasına yardımcı olmak amacıyla, ABD Hazinesi, Dünya Bankası ve IMF her ne kadar yardımda bulunacaklarını açıklamış olsalar da, paranın gelebilmesi için, onların öne sürdüğü birtakım can alıcı şartların yerine gelmesi gerekmektedir.

11.3. Dış Destek İçin Öne Sürülen Şartlar

Uluslararası finans kuruluşları, dış desteği gönderebilmeleri için aşağıdaki altı temel koşulun gerçekleşmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

1. Devlet bankalarıyla ilgili açıklanan yeni düzenlemelerin kesinleşmesi,
2. Kamu görevlerine atanan kişilerin birikimli ve halka güven verecek kişiler olması,
3. Gerekli bütün reformlara ilişkin yasaların çıkarılması,
4. IMF ilke yeni bir niyet mektubunun hazırlanması,
5. Döviz kurunda uyum sürecinin tamamlanarak, iç piyasadaki hedeflere göre fiyat belirlemesine geçilmesi,
6. Programın siyasi ve sosyal sahibinin olduğunun ispatı,

IMF ayrıca, bu şartların yanısıra, bazı yasaların da çıkarılması gerektiği konusunda baskı yapmıştır.

Dış desteğin sağlanması için yukarıda sıraladığımız altı şartın yanında aşağıdaki onbeş yasanın da çıkarılması gerekmektedir. ⁽⁹⁷⁾

1. Bankalar Yasası Değişikliği
2. Şeker Yasası
3. Kalan fonların kapatılması
4. Petrol, doğalgaz yasaları
5. Telekom'un %51'inin satışı
6. İcra ve İflas Yasası'ndaki düzenleme ile banka tasfiyesinin kolaylaştırılması
7. Ek Bütçe Yasası
8. Tütün Yasası
9. Yeni Merkez Bankası Yasası
10. Kamu İhale Yasası'nda değişiklikler
11. Borçlanma Yasası
12. Banka kredileri ile ilgili özel karşılıkların vergiden düşürülmesine ilişkin yasa
13. İhale Yasası değişikliği
14. Sivil Havacılık Yasası'da düzenleme
15. Görev zararı mevzuatının iptali

12. 19. STAND-BY ANLAŞMASI – 4 ŞUBAT 2002

12.1. 2002 Niyet Mektubu'nun Makroekonomik Hedefleri

Türk Hükümeti'nin 2002 yılı için ihtiyaç duyacağı dış finansman açığı için ek

97- Milliyet Gazetesi, 2, a.g.m. sf: 4 – 5.

kaynak, IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun Türkiye ile 15 Kasım 2001'de yaptığı toplantı sonrasında, yeni bir stand-by şartına bağlanmıştır. Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş'in yaptığı açıklamalara göre, Kamu Kesimi Reformları aşamalı olarak uygulanacaktır. Böylece Hükümet, kamudaki tasarruf tedbirlerini bir plan doğrultusunda kabul etmiş olmaktadır. ⁽⁹⁸⁾

Üç yıllık olması düşünülen ve 2004'ün sonuna kadar uygulanacak bu programla, Türkiye'ye 8 veya 12 milyar dolarlık ek kaynak sağlanmış olacaktır. ⁽⁹⁹⁾

Yeni istikrar programı, aynı öncekinde olduğu gibi, ulusal ekonominin öz kaynaklarını küresel sermayenin spekülâtif kazanç alanına çekme hedefini sürdürmektedir. ⁽¹⁰⁰⁾

Program ayrıca, dış ticaret tedbirlerinde de bağımsız ticaret politikalarının önüne sınırlar getirmektedir. Örneğin 1999 yılında verilen Niyet Mektubu'nda Hükümet'in Stand-by düzenlemesi süresince, uluslararası cari işlemlerine ve transferlerine herhangi bir sınırlama, ödemeler dengesi amaçlı olarak ithalata hiçbir kısıtlama getiremeyeceği belirtilmiştir.

4 Şubat 2002'de onaylanan yeni Niyet Mektubu, 18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye sunulmuştur.

Yeni Niyet Mektubu'ndaki makroekonomik hedeflerde, 2001 krizinde belirlenmiş olan hedeflere göre daha düşük büyüme, daha yüksek enflasyon, daha yüksek reel faizler ve daha yüksek dış borçlanma öngörülmüş, ayrıca bir takım yapısal hedefler konulmuştur.

Yeni Niyet Mektubu'nda; 2002 yılı kamu konsolide bütçesi, iç borçların döndürülmesi sorununu faiz dışı fazlalar ile çözme yöntemleri benimsenmiştir. Faiz harcaması programının kamu harcanabilir geliri üzerindeki yükünü azaltma yönünde hiç bir tedbir alınmamıştır.

Tablo 20'de 18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu'nda öngörülen makroekonomik

98- TEBA (Türk Ekonomik Basın Ajansı) Haber, 19-25 Kasım 2001, Sayı 1028, Cilt 74, sf:1.

99- Detay Haftalık Ekonomik Haber Dergisi, Yıl:15, Sayı 738, 19 Kasım 2001, sf: 4.

100- YELDAN, Erinc, Türkiye Ekonomisi'nde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine, DOĞU - BATI Düşünce Dergisi, Yıl 4, Sayı 17, Kasım, Aralık, Ocak 2001-02. s. 194.

hedefler gösterilmiştir. Bu doğrultuda bakıldığında yeni mektuptaki makroekonomik dengelere göre; 2002 yılındaki Hazine Bonosu ortalama nominal faiz oranı %69.6 olarak belirlenmiştir.

Mektup'ta, 2000 yılında 201.3 milyar dolar olan ulusal gelirin, eğer herşey istendiği gibi gider ve 2002 yılında %3, 2003 ve 2004 yıllarında %5 büyüme hedefleri tutturulabilirse, 2004 yılında 201.3 milyar seviyesine yani 2000 yılındaki seviyesine ulaşması hedeflenmiştir. Yani dört yıllık dönem boyunca nüfus artışı nedeniyle, 2004'te kişi başına gelirimiz hala 2000 yılının altında kalmaya devam edecektir. Bu da refah kaybı anlamına gelmektedir. Üstelik hesaplar, büyüme artışlarının, eşit şekilde dağılacığı varsayımıyla hazırlanmıştır. Fakat dönem sonunda, gelir bölüşümünün daha adaletsiz olacağını beklemek en doğru karar olacaktır. ⁽¹⁰¹⁾

Enflasyon hedefleri, yüksek fiyat artışlarını içermektedir. Buna göre; 2002'i için TEFE'de %31 ve TÜFE'de %35 hedeflenmiştir. Ayrıca Niyet Mektubu'ndaki dış ekonomik ilişkilere bakıldığında, Türkiye ekonomisi, daha dışa bağımlı hale gelecektir. Türkiye'nin 2002 yılındaki brüt dış borcunun gayri safi milli hasılaya oranı, %71.7 olarak planlanmıştır. Yine 2004 yılında dış borcun GSMH'ya oranı %63.3 ile 2001 yılı düzeyinin de altına geri getirilmesi hedeflenmektedir.

12.2. 2002 Niyet Mektubu'nun Sonuçları

18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu'nda, az gelişmiş ülkelere önerilen kalkınma modeli benimsenmiştir. Model, daraltıcı para ve maliye politikalarına dayanmaktadır. Ayrıca, dışa açık bir iktisadi yapıyı öngörmektedir.

Merkez bankaları bağımsızlaştırılacak, sadece fiyat istikrarını sağlamakla görevlendirilecek ve bu amacın dışına taşmamaları için ellerindeki tüm müdahale olanakları kısıtlanacaktır.

101- www.bagimsizsosyalbilimciler.org, a.g.m.

TABLO 20 : 2002 İSTİKRAR PROGRAMI MAKROEKONOMİK HEDEFLERİ

	2000	2001	2002	2003	2004
GSMH (milyar\$)	201.3	150.3	165.6	183.0	201.3
GSMH Büyüme	6.3	-8.5	3.0	5.0	5.0
TEFE	32.7	86.0	31.0	16.2	12.0
TÜFE	39.0	68.0	35.0	20.0	12.0
Hazine Bonosu Ort. Nom. Faiz	38.0	99.7	69.6	46.0	32.4
GSMH'ya Oran Olarak					
Konsolide Bütçe					
Faiz Dışı Denge (1)	4.2	5.0	5.4	5.6	5.6
Net Faiz Ödemeler (2)	15.8	23.2	20.5	16.2	13.5
Bütçe Dengesi	-11.6	-18.2	-15.2	-10.6	-7.8
Konsolide Kamu Sektörü					
Faiz Dışı Denge	2.3	5.7	6.5	6.5	6.5
Net Faiz Ödemeler (3)	21.9	24.7	18.4	15.8	13.3
KKBG (TCMB Karı Dahil)	19.6	19.0	11.9	9.3	6.8
Kamu Sektörü Net Borcu					
Net Dış Borç	18.3	38.0	35.1	30.6	28.5
Net İç Borç	39.1	54.2	46.2	42.7	40.9
Dış Sektör					
Cari İşlemler Dengesi	-4.9	1.3	-1.2	-1.2	-1.2
Brüt Dış Borç Stoku	56.6	75.4	71.7	66.7	63.3
Net Dış Borç Stoku	37.0	51.6	48.1	44.4	40.8

www.bağımsızsosyalbilimciler.org

- (1) TCMB kar transferleri, faiz gelirleri ve özelleştirme gelirleri hariç.
- (2) Faiz Ödemeleri – Faiz Gelirleri + TCMB Kar Transferleri.
- (3) Faiz Ödemeleri – Faiz Gelirleri + Bütçeye aktarılmadan önceki Merkez Bankası karı

Kamunun maliye politikaları, faiz dışı fazla veren bütçe amacına kilitlenmiştir. Bu politika, kamu tüketim ve yatırım harcamalarında büyük kesintileri içermektedir. Bunun sonucunda ise kamunun sınırlarının mümkün olduğunca daraltılması sözkonusu olacaktır. Ayrıca kamunun tüm ekonomik ve sosyal altyapı faaliyetleri yabancı sermayenin içine çekilecektir.

Kısacası yine Türkiye borçlar, aylık enflasyon oranları, TL'nin değer kaybı gibi konularla meşgul olacaktır. Ekonominin sanayileşme ve kalkınma hedefleri, yeni teknolojilerin ülkeye getirilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi yine hedefler arasında bulunmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kriz, bir ülkenin ekonomisinde görülen, buhranlı dönemdir. Krizler, sürdürülemez yapılanmayı sürdürülebilir bir duruma getirerek ekonomideki dengeyi daha düşük bir milli gelir seviyesine getirir. Bunun sonucunda halkın refah düzeyi düşer ve işsizlik artar. Krizin çıkışı ani olmasına rağmen, etkileri uzun süre devam eder. Başka değişle, krizlerin ortadan kalkması zaman alır. Ayrıca, ekonomik krizler, ekonomideki herhangi bir dengeyi düzeltirken diğer bir dengeyi bozabilir. Örneğin yüksek oranlı bir devalüasyon, ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyebilir ama halkın harcanabilir gelirini de düşürür, talebi kısararak üretim – tüketim dengesini bozabilir.

Mali krizler; döviz-para, bankacılık ya da borç krizi şeklinde sınıflandırılabilirler. Döviz krizi, bir ülke parasına güvenin kaybolmasıyla spekülâtif fonların yoğun biçimde ülkeyi terk etmeye başlaması ve mevcut kurun sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması şeklinde kendini gösterir. Döviz krizi sırasında, Merkez Bankası aşırı talebi karşılamak için stoklarını kullanarak piyasaya döviz arz eder ve fonların çıkışını engelleyebilmek için faizleri yükseltir. Para krizi, önemli ölçüdeki bir nominal para devalüasyonu olarak da tanımlanır. Endüstrileşmiş ülkelerdeki temel ekonomik kaymalar, gelişen piyasalarda krizlerin başlamasına neden olabilirler. Yine bir ülkedeki krizin ticaret ve sermaye piyasalarındaki bağlantılarından dolayı başka ülkelerdeki makro ekonomik durumu etkileyebilmesi de söz konusudur.

Türkiye ise, tarihi boyunca hem diğer ülkelerde baş gösteren krizlerden belli ölçülerde etkilenmiş, hem de örneğin 1994, 2000 ve 2001 yıllarında görüldüğü gibi kendi içinde oluşan krizlerle karşılaşmıştır. Çözüm için ise, her defasında IMF'ye başvurulmuştur. Nitekim, 1947 yılında IMF'ye üye oluşumuzdan günümüze kadarki dönemde tam 19 adet stand-by anlaşması imzalanmıştır. Kısacası Türkiye, 56 yıldır, ekonomik sorunları için IMF'yi araya koymaktadır. Ancak, IMF'ye bunca başvuruya rağmen ekonomideki temel sorunların çözüldüğünü söylemek de mümkün değildir. Nitekim, ekonominin büyümesi için yeterli iç ve dış kaynaklar yaratılamamış, tüketilen

döviz kadar döviz girişi sağlanamamış, dış pazarlarda yarışacak bir ekonomik yapı kurulamamış, devlet harcamaları reel gelirler ile finanse edilememiş, dengeler bozuldukça da IMF'ye başvurulmuştur.

IMF'nin önlem paketleri genelde ortodoks politikalar içermektedir. Bu kuruluş daha çok daraltıcı politikalar önermektedir. Mali açıdan yeniden yapılanma ve yapısal reformlardan oluşan bir paket, sorun yaşayan hemen her ülkeye sunulmaktadır. Dolayısıyla, öngörülen paketler hedeflerine ulaşamamaktadır. IMF'nin kuralları standarttır: Başvuran ülkenin dış ödemeler dengesini kuracağına inandığı kur ayarlamaları, ekonominin küçülmesine neden olan KİT zamları, sübvansiyonların azaltılması, ücret ve tarım gelirlerinin düşük tutulması, sıkı para politikası, dar bütçe, reel kur gibi deflasyonist önlemler... Bugüne kadar yaşanan ulusal ve uluslararası krizlerde, IMF'nin ülkelere sunduğu ve uygulanmasını istediği politikalar, hep tek boyutlu olarak kalmıştır. Ülkeler arasında mevcut çeşitli farklılıklar dikkate alınmadan, tek tip istikrar paketleri, hem Türkiye, hem Latin Amerika Ülkeleri, hem Rusya, hem de Güneydoğu Asya Ülkeleri'nde kullanılmıştır. Bu politikalar ise ülkelerde etkinlik sağlayamamıştır.

IMF'nin, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu GOÜ'ler ile ilişkileri her zaman gerilimli olmuştur. Bunun sebebi de, bu ülkelerin ödemeler dengesi sorunu yaşamaları ve bu sorunu aşmak için IMF'ye başvurduklarında, geniş halk kitlelerini kemer sıkmaya zorlayan acı reçetelere muhatap kalmalarıdır. Bu acı reçeteler bir çok kez demokratik siyasi çevreler tarafından uygulanmayınca, askeri diktatörlüklere geçilmiştir. İlginç olan şudur ki, geride kalan yarım yüzyıla rağmen, birçok "üçüncü ülke" için ödemeler dengesi hala bir sorundur ve IMF hala standart reçeteleriyle soruna çözüm aramaktadır.

IMF'yi; üye ülkelerin büyüme, istihdam, adil gelir bölüşümü, sosyal refah gibi konuları ilgilendirmemektedir. IMF için geçerli olan, başvuran ülkenin dış borç verilebilecek kredibiliteye sahip olmasıdır. Bu dengelerin hangi sosyal ilişkilerin bozulması pahasına kurulduğu yönü IMF için önemli değildir. IMF'ye başvuran her ülke onun kurallarına da uymak durumundadır. Dolayısıyla, bu durumda yapılacak tek şey IMF'ye sık sık muhtaç olmayacak bir ekonomik yapıya kavuşmaktır.

Türkiye'de ise, özellikle 1980'den sonra, Hazine'nin vergi gelirleri azalmıştır. Ancak, devlet her alanda küçültülememiştir. Artan nüfusun kamu hizmeti ihtiyaçları

makul büyüklükte bir devleti gerektirmiş, KİT'ler tüm önlemlere rağmen, istenilen ölçüde küçültülememiştir. Ayrıca, ülkemizde politik risk yüksektir. Çünkü, ülkemizde sık sık seçim yapılmaktadır. Örneğin 1990-2000 döneminde, iki Cumhurbaşkanlığı seçimi ile dört genel seçim yapılmıştır. Demokrasinin yenilenme, yeniden yapılanma ve reform için sunduğu seçim fırsatı, ülkemizde hep gerilim ve belirsizlik yaratmış, her ülkede uygulanması normal sayılan seçim ekonomisi konusunda bizde hep aşırıya kaçılmıştır. 1993'den bu yana tam dokuz hükümet değiştirilmiş, yani 9 yılda tam 9 hükümet başa gelmiştir. Bu durumda bir hükümetin ortalama görev süresi 1 yıla düşmüş ve bu kısa sürede ekonomide gerekli dönüşüm yapılamamıştır. Çünkü bir ekonomik programın başarı ile yürütülüp sonuçlandırılması, büyük projelerin olgunlaşması ve kapsamlı reformların yapılması en az 3-4 yıllık bir süreyi gerektirmektedir. Hükümetler son 11 yılda ekonomik istikrarı ve hızlı büyümeyi sağlamak için belirli paketler uygulamaya çalışmışlar, fakat bu paketlerin uygulanması hep yarım kalmıştır. Sık sık değişen hükümetler, önceliği iç politikanın günlük sorunlarına ve kısa vadeli politik çıkar hesaplarına vermişlerdir. Yani politika, ekonominin sürekli önüne geçmiş, hükümetler her zaman ekonomik sorunlara duyarsız kalmışlardır. Politik kadrolar genellikle, ekonominin işleyişi, piyasalardaki değişim, uluslararası ekonomideki yenilikler konusunda bilgisiz ve duyarsız kalmışlardır. Kısa vadeli politik çıkarlar uğruna para, kur ve maliye politikası ile oynamışlar, ekonominin yapısal reformlarının sürekli olarak ertelenmesi sonucu, politikadaki istikrarsızlığın ekonomiye taşınmasına neden olmuşlardır.

12 Eylül'ü izleyen dönemde, tüm hükümetler, özellikle seçim arifelerinde genişlemeci politikalar uygulamışlar, taban fiyatlarını artırmışlar, kamu toplu sözleşmelerini yüksek tutmuşlardır. Siyasi kadroların, ekonomik istikrar ve büyümeyi sağlamadaki başarısızlığı, halkın ve seçmenlerin geleceğe yönelik umutlarını azaltmış ve güvensizlik duygusunu yaygınlaştırmıştır. Bu güvensizlik, istikrarsızlığın dozunu hem siyasette hem de ekonomide artırmıştır. Bazı bankaların milyar dolarları aşan görev zararları Hazine tarafından yerine konulmamış, dolayısıyla da Türkiye'nin ödeme sistemi kilitlenmiştir. Ekonomik hasarın bilançosu çok ağır ve toplumsal sınıflara da yansımaları bir hayli farklı olmuştur.

Başarısızlığın bir diğer ayağı ise, IMF programlarının rutinleşmiş, yaratıcı ruhtan yoksun ve genellikle yapılabileceklerden çok fazla şey istemesidir. IMF borç erteleme ile çok fazla ilgilenmemektedir. Böylece ülkeler, iflastan önce borçlarını derhal ödemeleri için baskı altında kalmaktadırlar. Yine IMF, uyguladığı klasik tek düze politikalarla krizleri ağırlaştırmaktadır. Mali yardım bekleyen ülkelerde uygulanan istikrar politikaları sonucu ortaya çıkan gelir dağılımı değişimi, ücretlerin, tarımsal gelirlerin durumu IMF için önemli değildir. Asıl amacı talebin kısılması ve enflasyonun düşmesi, kısaca iç dengenin yeniden sağlanması olduğu için; istikrar programının yükünün sosyal kesimler arasında nasıl dağılacığı IMF'nin değil, ülke yönetiminin sorunu olmaktadır.

Bu koşullar içinde Türkiye'nin krizden tek çıkış noktası bulunmaktadır. Krizi yaratan dışa bağımlı programın tersine, ulusal, kamusal bir program izlenmesi ve siyasi yapısında reformlar yapılmasıdır. Türkiye'nin sorunu dışardan para gelmesi ya da gelmemesi değil, ekonominin dışardan gelecek paraya çok fazla bağımlı hale gelmesi ve bunun çok kırılğan bir yapı oluşturmasıdır.

Sorunların giderilmesi için parça parça çözümler yerine, bütünlük içerisinde uygulanacak gerçekçi programlar yürürlüğe konmalıdır. Herkesin kendi çıkarını maksimize eden bir yönetim anlayışı ile başarıya ulaşılamaz, dolayısıyla insanlar özellikle de yönetimdekiler, kendi çıkarlarını değil, halkın refah düzeyini arttıracak önlemler sunmalıdır. İhracatı arttırıcı önlemler ilk sıralarda ele alınmalı, özellikle teknoloji alanında yani kısa dönemde gelir getirici yatırımlara öncelik verilmelidir. Mali sektörün sermaye yapısı güçlendirilmeli, bankacılık sektöründe etkin çalışmayı sağlayacak iyileştirmeler yapılmalıdır. Ayrıca, reel sektörü geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Güven sorununun çözümü ve bekleyişlerin olumlu hale dönüştürülmesi için tutarlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bunun yanısıra bürokrasi azaltılmalıdır. Türkiye'nin gelişmesini sağlayıcı, verimliliğini arttırıcı, tekrar büyüme sürecine girmesini sağlayıcı ve rekabet gücünü yükseltici temel projelere öncelik verilmelidir.

KAYNAKLAR

ACAR Yalçın

“Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar 1923-1963”, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, IV. Baskı, Bursa 1997.

AKDIŞ Muhammet

“Arz Yönlü İktisatçıların Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye’deki Faiz Oranları”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:8, Ağustos 1991.

ALPAR Cem, Ongun M Tuba

“Dünya Ekonomisi ve Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar”, Evrim Basım-Yayım-Dağıtım, 1988, 3. Baskı.

ALPER C. Emre, ÖNİŞ Ziya

“Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi”, DOĞU-BATI Düşünce Dergisi, Yıl 4, Sayı 17 Kasım, Aralık, Ocak 2001-02.

ARTUN T.

“Türkiye’de Bankacılık”, Tekin Yayınevi, 1980, Ankara.

AYSU Gökçe

“Kasım 2000, Şubat 2001 Krizleri”, Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü, www.buik.net, 14.06.2003.

BAHÇUVAN Soner, ALP Afşin

“Ekonomik Krizler Nasıl Başladı Nasıl Çözüldü?”, www.boryad.org 14.11.2003.

BAŞOĞLU Ufuk, ÖLMEZOĞULLARI Nalan, PARASIZ İlker

“Dünya Ekonomisi, Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi”, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.

DEMİR Gülten

“Asya Krizi ve IMF”, İstanbul, 1999, Der Yayınları.

Detay Haftalık Ekonomik Haber Dergisi
Yıl:15, Sayı 738, 19 Kasım 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)
“Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977”
Ankara

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)
“1980’den 1990’a Makroekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki
Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler“, Ankara, 24.07.1990.

Dış Ticarete Durum Dergisi
“Birinci Yıldönümünde Güneydoğu Asya Krizi”, AB Danışmanlık
Aralık 1998, Sayı:40.

DOĞAN Y.
“IMF Kısılacında Türkiye (1946-1980)”, Toplum Yayınevi, 1980,
Ankara.

Dünya Gazetesi
“Ekonomiye Tarihi Fren”, www.belgenet.com, 1.4.2000.

EĞİLMEZ A. Mahfi
“50 Yılda IMF ile 16 Stand-by Anlaşması”, Ekonomik Forum,
Şubat 1997, TOBB Yayınları.

EĞİLMEZ A. Mahfi
“IMF Dünya Bankası ve Türkiye”, Creative Yayınları, 1997.

ERKAN Ayşegül
“Finansal Pazarlar, OECD ve OPEC”, Başkent Üniversitesi İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Ankara 2003.

GÜZEL A.
“IMF Sosyal Çöküşün Reçeteleri”, Cumhuriyet Gazetesi, Ocak 2001.

HACİİSMAİLOĞLU M. Levent, SİLAHŞÖR H. Serkan
“Güneydoğu Asya Krizinin Nedenleri, Gelişimi ve Olası Etkileri”
Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayınları, 1998.

Hürriyet Gazetesi
“Bir Yıl Böyle Geçti”,
<http://www.hurriyetim.com.tr/dosya/19subat/02kriz.asp>,
13.11.2002 Çarşamba.

IMF Survey

1994.

İSO Dergisi

“Güneydoğu Asya’da Neler Oluyor?”, Mart 1998, Sayı 384.

KAFAOĞLU Arslan Başer

“DÇM Dosyası, Türkiye Ekonomisinde Skandallar”, Alan Yayıncılık
İstanbul 1986.

KARLUK Sadık Rıdvan, TONUS Özgür, ÇATALBAŞ Nazım

“Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye”
Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, www.econturk.org.

KARLUK Sadık Rıdvan

“Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar”, 4.Baskı, Paris, 15
Nisan 1990.

KETEN Gülrü

“1999 IMF Programı”, Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi
Kulübü, www.buik.net, 17.09.2003.

KUTLAY Mustafa

“Deprem Büyüklüğü 7.4 ama Hasar Şiddeti 11”, Hürriyet Gazetesi
24 Ağustos 1999, Salı.

Merkez Bankası

2000 Yılı Raporu

Milliyet Gazetesi

“5 Eksi 5’i Gören Yok”, www.belgenet.com, 1.4.2000.

Milliyet Gazetesi

Ekonomi Eki, 15 Nisan 2001.

ÖĞÜT Kaan

“Uluslararası Sistemde Kriz ve Güneydoğu Asya Krizinde IMF
Politikaları Örneği”, www.aydinlanma1923.org, 14.11.2003.

PARASIZ İlker

“Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar - Dünyada ve Türkiyede Kalkınma Makro
Ekonomisi Sorunları”, Ezgi Kitabevi.

PARASIZ İlker

“Kriz Ekonomisi, Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa - 1995.

PARASIZ İlker

“Makro Ekonomi – Teori ve Politika”, Mart 1993, Ezgi Kitabevi, 4. Baskı, Bursa.

PARASIZ İlker

“Para, Banka ve Finansal Piyasalar”, Ezgi Kitabevi, 4. Baskı, 1992.

PARASIZ İlker

“Para, Banka ve Finansal Piyasalar”, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı.

Radikal Gazetesi

“Krizin Faturası Çok Kabarık”, www.belgenet.com, 1.4.2000.

Sabah Gazetesi

“9 Aralık Kararları ve Tasarruf Araçlarına Etkisi”, Türkiye Garanti Bankası'nın Katkılarıyla Hazırlanmıştır, 9 Aralık 1999.

Sabah Gazetesi

“1999 Büyüme Oranı -6.4”, www.belgenet.com, 1.4.2000.

SEYİDOĞLU Halil

“Uluslararası Finans”, Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul 2001.

SÖNMEZ Mustafa

“IMF İle 50 Yıl - Sorun IMF’de mi, Biz de mi?”, Ekonomik Forum Dergisi, TOBB Aylık Yayınları, 15 Şubat 1997, Yıl 4, Sayı 2.

SÖNMEZ Mustafa

“IMF’nin Her Birimize Zararı 1800 \$”, BIA Haber Merkezi: Bianet Launches English News Maillist Service, 30.07.2001.

SÖNMEZ Mustafa

“Kriz Hangi Sektörü Nasıl Etkileyecek?”, BIA Haber Merkezi
16.05.2001.

SÖNMEZ Mustafa

“Kriz Emek Gelirlerini Nasıl Vurdu?”, BIA Haber Merkezi,
30.04.2001.

SÖNMEZ Sinan

“Dünya Ekonomisinde Dönüşüm”, İmge Kitabevi, Mart 1998.

SÖNMEZ Sinan

“Emperyalizmin Krizi – Piyasa Ekonomisi ve Devlet Müdahalesi”,
Özenç Basın Yayın, I. Baskı, Haziran 1999.

SÖNMEZ Sinan

“Yeni Kalkınma Planı’nın Arka Bahçesi: İstikrar ve Reform’lar-II”
Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ağustos 2000, Salı.

TCMB

“1979 Yılı Raporu”

TEBA (Türk Ekonomik Basın Ajansı) Haber

19-25 Kasım 2001, Sayı 1028, Cilt 74.

TUNALI İnci, TAN Beril

“IMF İle 50 Yıllık İlişkilerin ve IMF İstikrar Politikalarının
Evriminin Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Maliye Bölümü, Ankara, Haziran 1998.

UNAY Cafer

“Makro Ekonomi”, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, 1993.

YELDAN Erinç

“Türkiye Ekonomisi’nde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları
Üzerine”, DOĞU - BATI Düşünce Dergisi, Yıl 4, Sayı 17 Kasım, Aralık,
Ocak 2001-02.

www.bağımsızsosyalbilimciler.org

“Niyet Mektubu ve 2002 Başında Türkiye Ekonomisi”
BSB İktisat Grubu, 5 Mart 2002 Tarihli Basın Duyurusu.

ZÜLFÜKAR Doğan

“Milli Model, Milli Ekonomik Program, Milli Mücadele”, Finansal
Forum, 26.02.2001.

Yazar İsmi Belli Değil

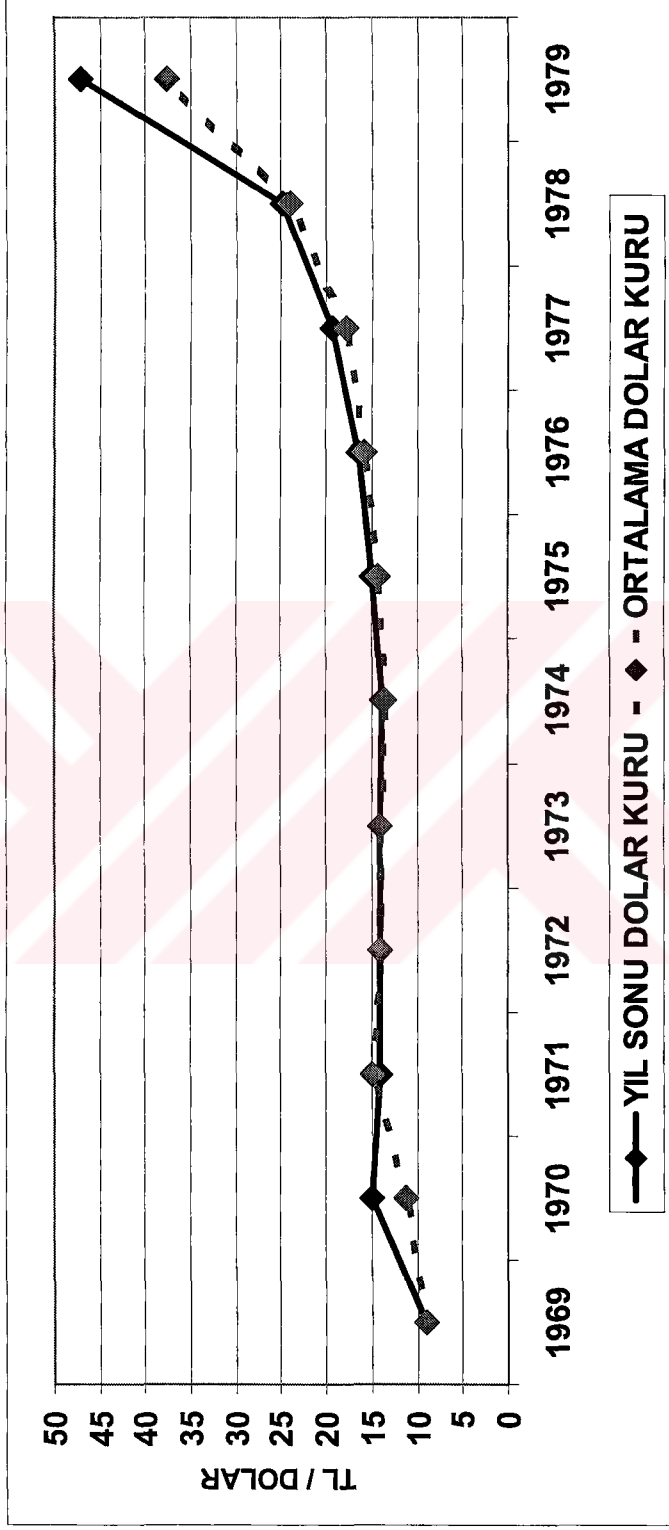
“Emperyalizmin Krizi – IMF – NATO – ORTA DOĞU”, Özenç Basın
Yayın, I. Baskı, Haziran 1999

DİĞER KAYNAKLAR

Cumhuriyet Gazetesi
Doğu Batı Düşünce Dergisi
İktisat Dergisi
Finansal Forum
IMF Annual Report, 2002

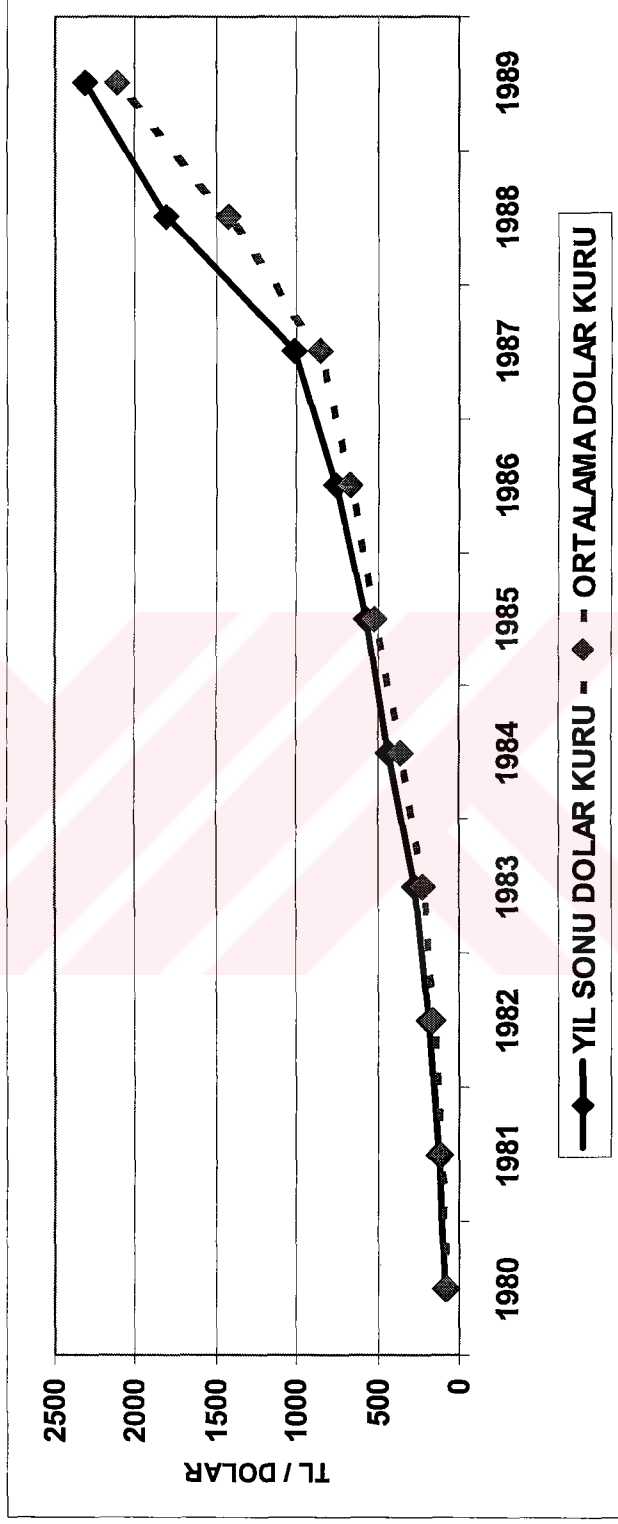
<http://www.ekohaber.com>
<http://www.ekorehber.com>
<http://www.die.gov.tr>
<http://www.dpt.gov.tr>
<http://www.dtm.gov.tr>
<http://www.hurriyetim.com.tr>
<http://www.ibun.edu.tr>
<http://www.imf.org>
<http://www.maliye.gov.tr>
<http://www.milliyet.com.tr>
<http://www.sabah.com.tr>
<http://www.tcmb.gov.tr>
<http://www.treasure.gov.tr>

EK 1 : DOLAR KURU
(1969 – 1979 DÖNEMİ)

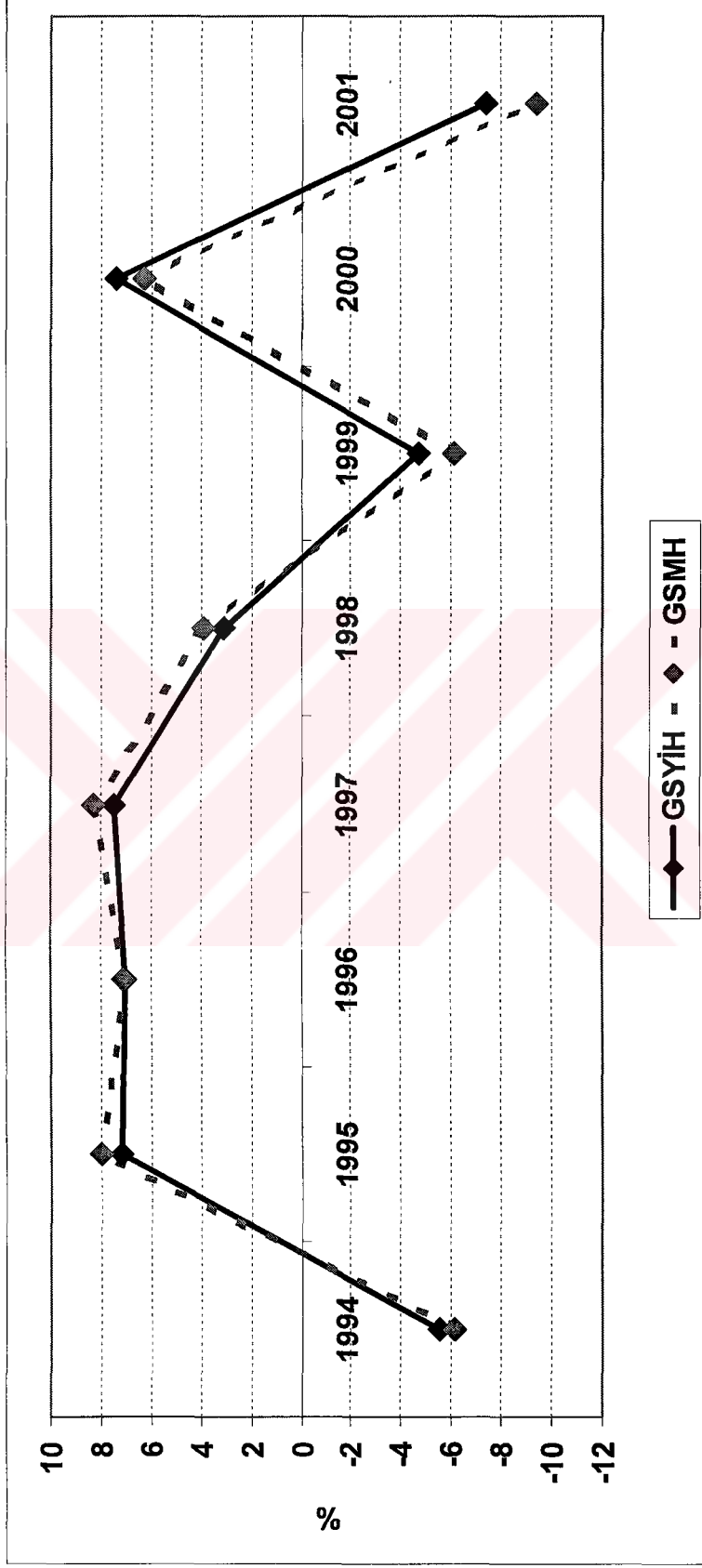
Kaynak: DPT, MERKEZ BANKASI

**EK 2 : DOLAR KURU
(1980 – 1989 DÖNEMİ)**

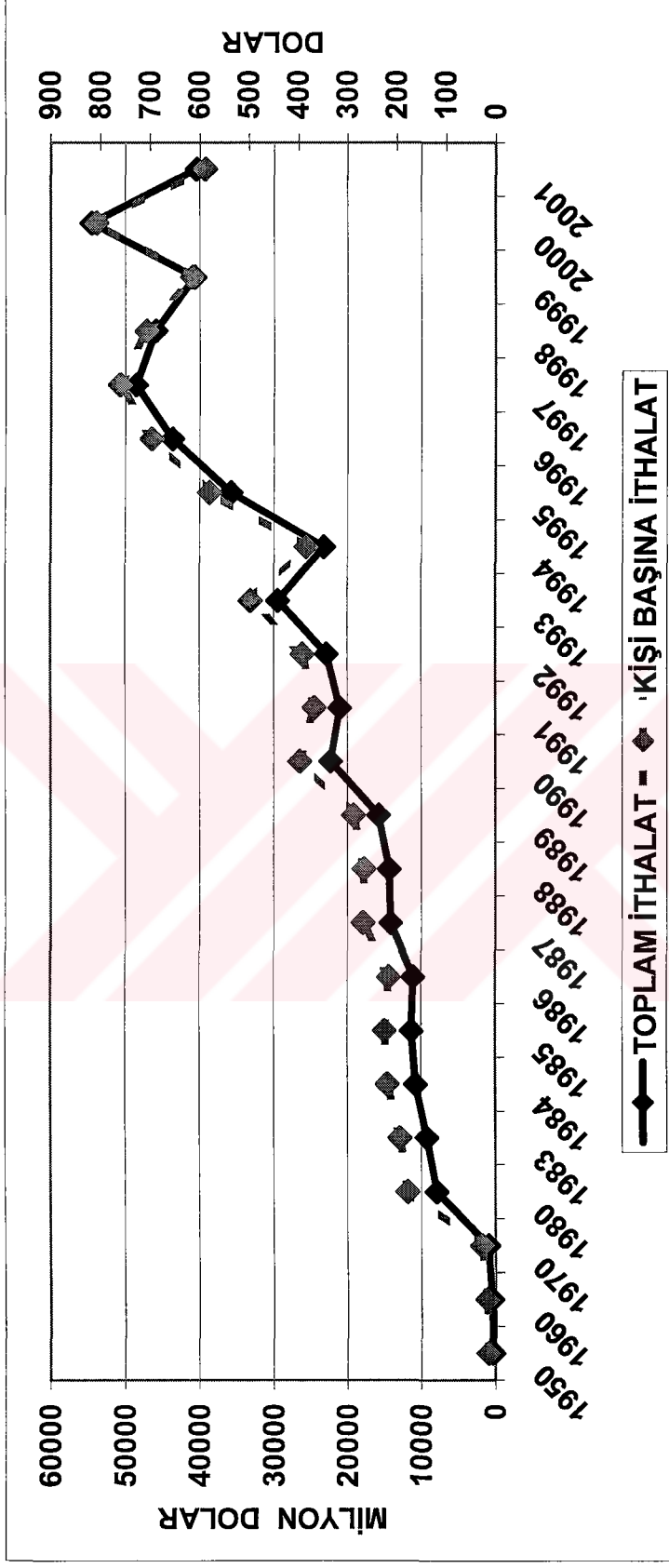
Kaynak: DPT, MERKEZ BANKASI

EK 3 : BÜYÜME HIZLARI
(1994 – 2001 DÖNEMİ)

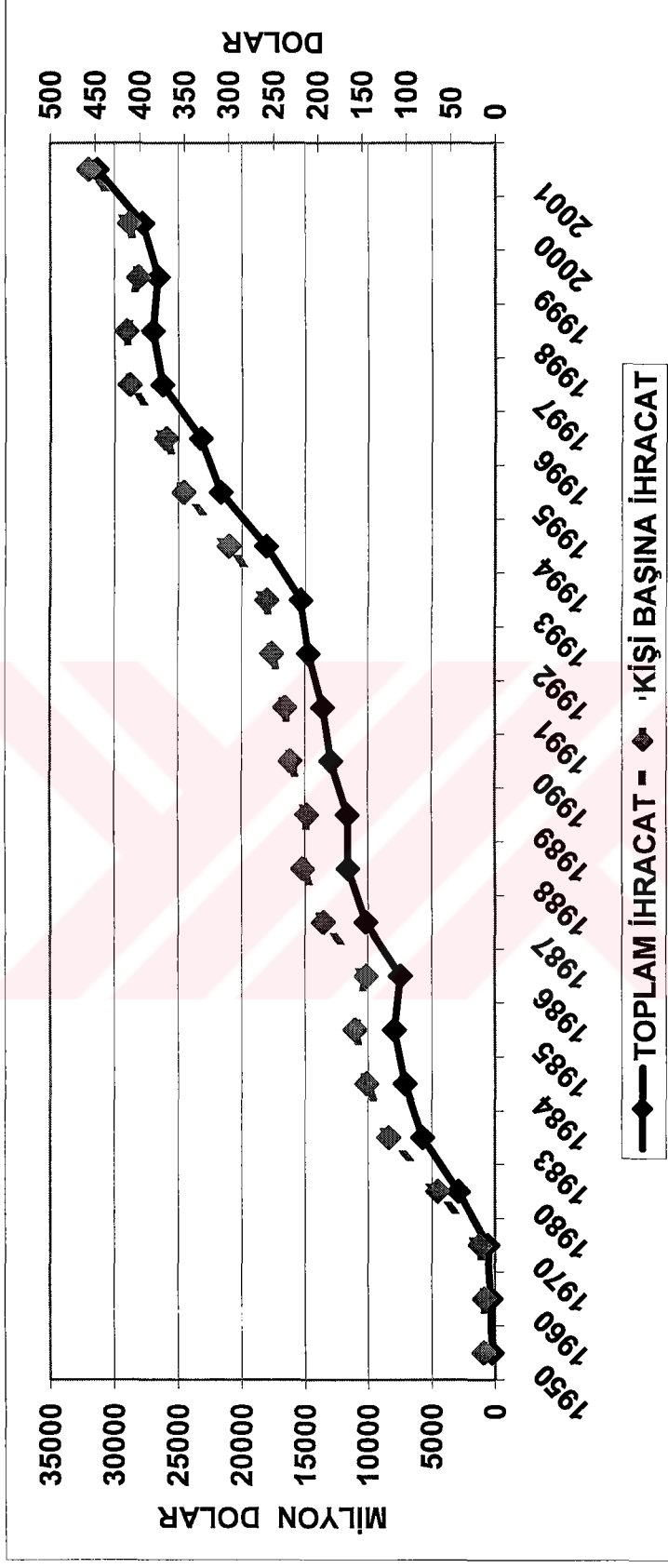
Каянак: DPT

EK 4 : 1950-2001 ARASI TOPLAM VE KİŞİ BAŞINA İTHALAT

Kaynak: DPT, DİE

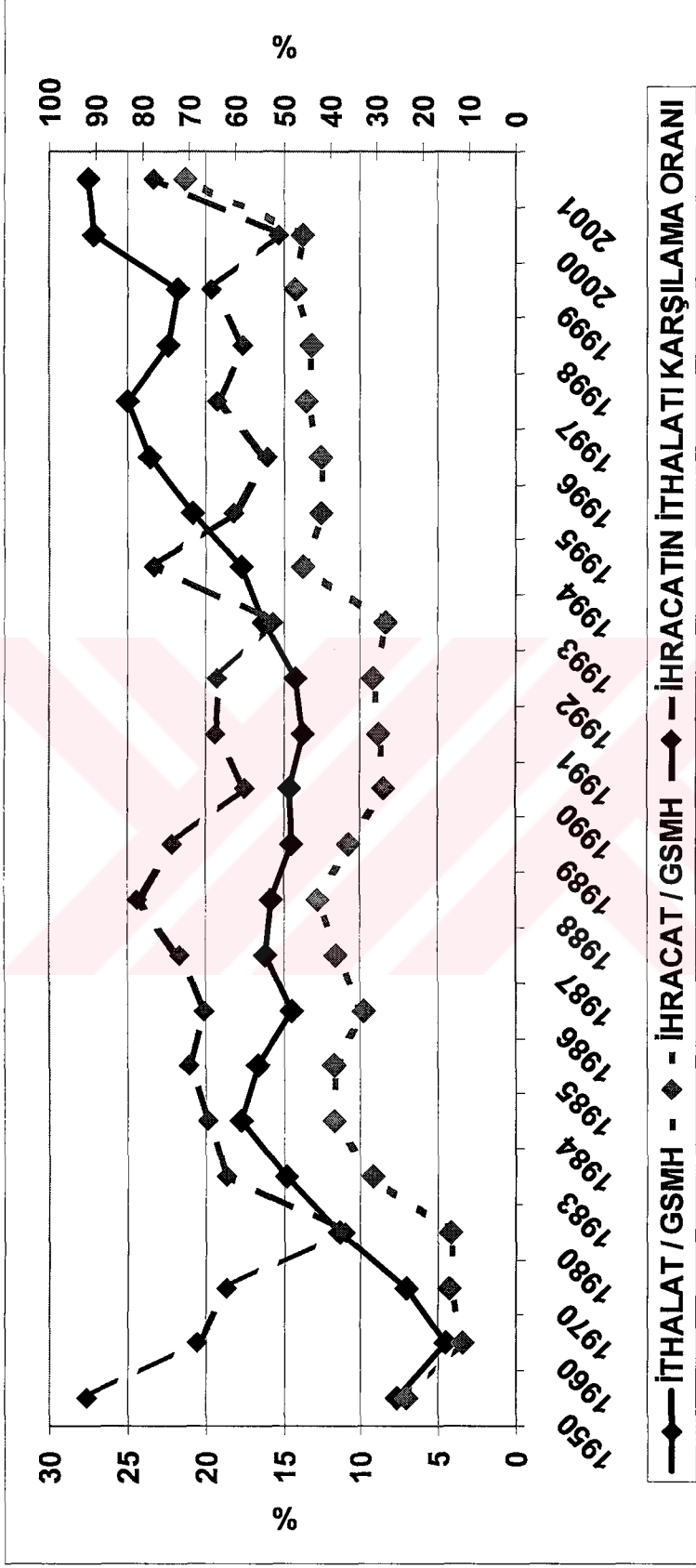
EK 5 : 1950-2001 ARASI TOPLAM VE KİŞİ BAŞINA İHRACAT

Kaynak: DPT, DIE

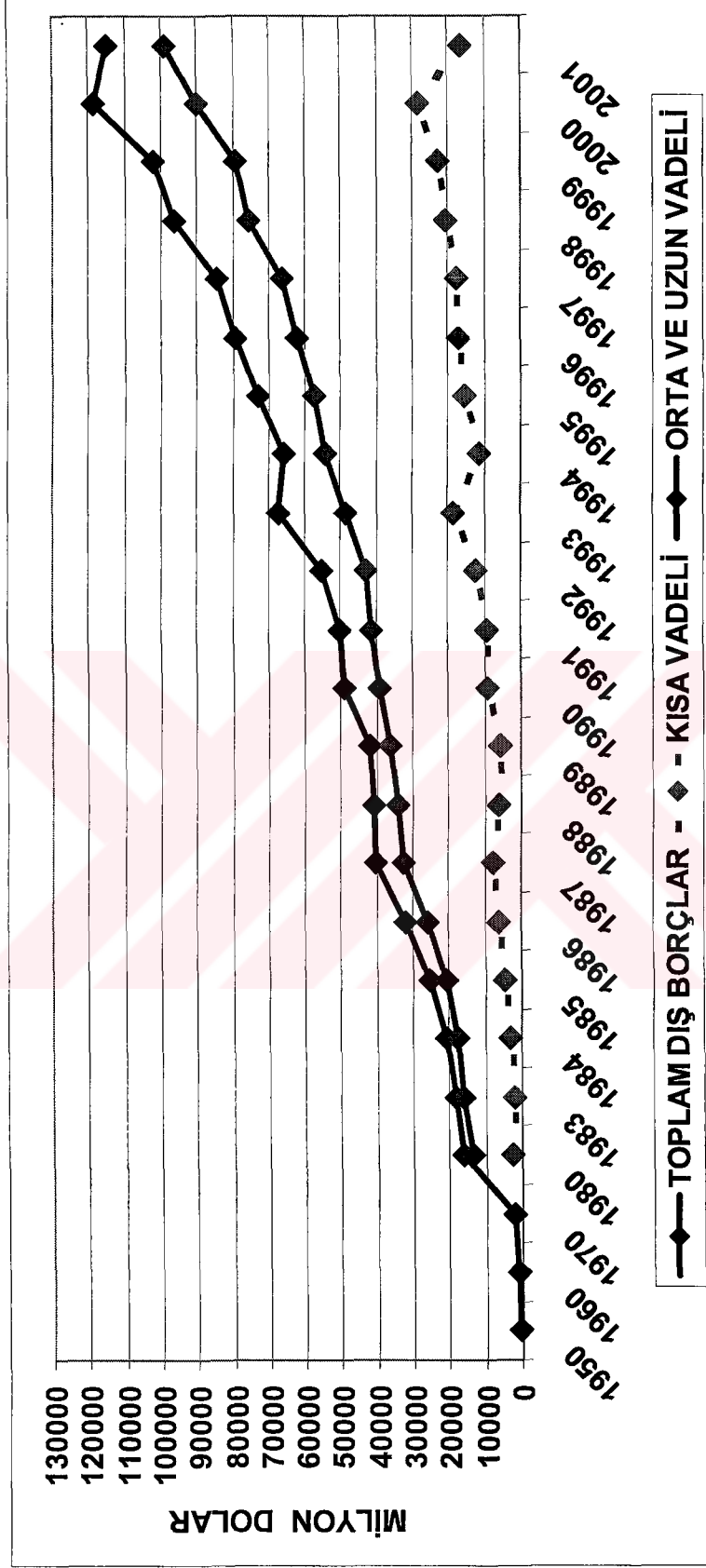
EK 6 : İTHALAT / GSMH, İHRACAT / GSMH VE İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANLARI

(1950 – 2001 DÖNEMİ)

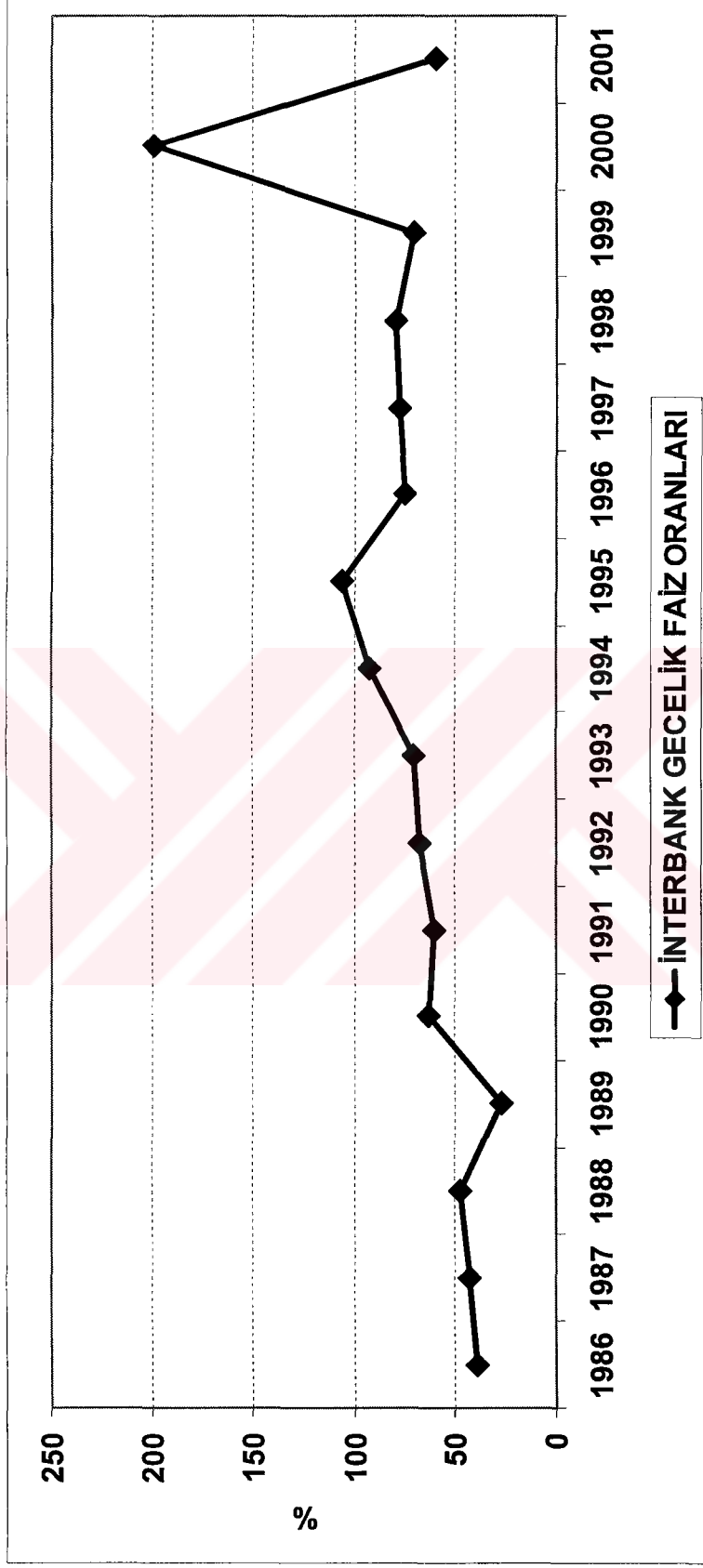
Kaynak: DPT, DİE

EK 7 : DIŞ BORÇLAR
(1950 – 2001 DÖNEMİ)

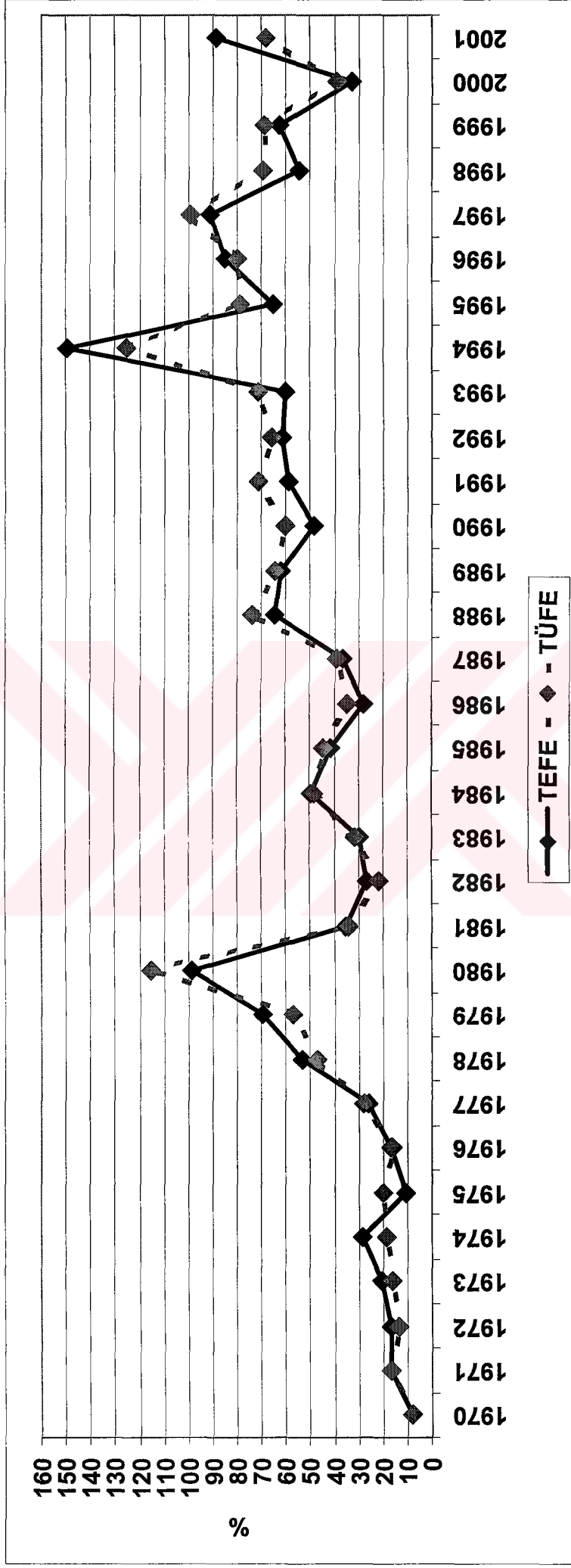
Kaynak: DPT

EK 8 : İNTERBANK GECELİK FAİZ ORANLARI
(1986 – 2001 DÖNEMİ)

Kaynak: DPT

EK 9 : YILLIK TEFE ve TÜFE DEĞİŞİMLERİ
(1970 – 2001 DÖNEMİ)

Kaynak: <https://www.torosonline.com/enflasyons.htm>, Capital Dergisi, Ekim-2000 Sayısı

NOT: 2002 Ekim sonu TEFE: 36.1, TÜFE: 33.4 olarak gerçekleşmiştir.

EK 10 : DOLAR KURU
(1990 – 2001 DÖNEMİ)

Kaynak: DPT, MERKEZ BANKASI

EK 11 : DOLAR KURU
(1950 – 2001 DÖNEMİ)

Kaynak: DPT, MERKEZ BANKASI

ÖZGEÇMİŞİM

1974 yılında Bismil’de doğdum. İlk öğrenimime Balıkesir’de başladım. Ortaokul eğitimime Bursa’da devam ettim. Hürriyet Endüstri Meslek Lisesi Makine Ressamlığı Bölümü’nden 1991 yılında mezun oldum ve aynı yıl Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü’ne başladım. 1995 yılında lisans eğitimimden mezun olduktan sonra hem İktisat Bölümü’nde Yüksek Lisans eğitimime hem de bir mali müşavir yanında staj yapmaya başladım. Halen BUSKİ Genel Müdürlüğü Proje Yönetim Birimi’nde Finans Uzmanı olarak çalışmaktayım ve 2000 yılında Prof. Dr. Yalçın Acar’ın danışmanlığında “IMF ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları” konulu teze başladım.

Niger ETİK UĞURBAŞ